

หิ จตุตทาโร ฐมา อารมมณั โอคาทนุติ ชื่อว่า อวัฏฐิติ ด้วยอรรถว่า ตั้งอยู่ หยั่งลง
 สทุธา สติ สมาธิ ปญญาติ. เตนเว คือแทรกเข้าสู่อารมณ. จริงอยู่ในฝ่ายกุศล
 สทุธา "โอกปปนา"ติ วุตตะตา, สติ ธรรม ๔ อย่าง คือ ศรัทธา สติ สมาธิ
 "อปิลานตา"ติ, สมาธิ "อวัฏฐิติ"ติ, ปัญญา ย่อมหยั่งลงสู่อารมณ. ด้วยเหตุอัน
 ปญญา "ปริโยคานา"ติ. อกุสลปกุเข นั้นแหละ ศรัทธา ท่านจึงกล่าวว่า "โอกปปนา"
 ปน ตโย ฐมา อารมมณั โอคาทนุติ (ชื่อว่า กำหนดลง), สติ ท่านกล่าวว่า
 ตณฺหา ทิฏฺฐิ อวิชฺชาติ. เตนเว เต "อปิลานตา" (แปลว่า ความซำ ๆ),
 "โอมมา"ติ วุตตะตา. สมาธิ ท่านกล่าวว่า "อวัฏฐิติ" (แปลว่า
 ตั้งลง), ปัญญาท่านกล่าวว่า "ปริโยคานา"
 (แปลว่า กำหนดลงถือเอา). ส่วนในฝ่าย
 อกุศลธรรม ๓ คือ ตณฺหา ทิฏฺฐิ อวิชฺชา
 ย่อมหยั่งลงสู่อารมณ. ด้วยเหตุอันนั้นแหละ
 ธรรมทั้ง ๓ เหล่านั้น ท่านจึงเรียกว่า
 "โอมมะ" (แปลว่า ทวมลง).

อุตฺตจฺจวิจิกิจฺฉาวเสณ ปวตฺตสฺส วิสาหารสฺส ชื่อว่า อวิสาหาโร (แปลว่า ไม่กวัดแกว่ง)
 ปฏิปกฺขโต อวิสาหาโร, อวิสาหรณฺนุติ ความว่า ความไม่กวัดแกว่งไปเพราะเป็น
 อตฺถโต. อุตฺตจฺจวิจิกิจฺฉาวเสเนว คจฺฉนฺตํ ปฏิปักษ์ต่อความกวัดแกว่ง ซึ่งเป็นไปด้วย
 จิตฺตํ วิกฺขิปปติ นาม, อัยํ ปน ตถา^๑ อำนาจอุทัจจะและวิจิกิจฉา. จิตที่เป็นไป

^๑ อฏฺฐสาสนี. ๒๔๔ ตถาวโร.

คุณสง่า - คุณเง็ก ฐานิสสระ และบุตรธิดา

ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ คุณแม่ชิวกิม แซ่เล็ก และ ต.ญ.ศิริพร ฐานิสสระ

น โหตีติ อวิกฺเขโป. อุตฺถจฺจวิจิกิจฺจา-
วเสเนว จิตฺตํ วิสาหฺมํ นาม โหตี,
อิโต จิตฺตจฺ หริยตี, อยํ ปน อวิสาหฺมสฺส
มานสฺสสุ^๑ ภาโวตี อวิสาหฺมมานสฺตา.

ด้วยอำนาจอุทัจจะและวิจิกิจฉานันเเอง ชื่อ
ว่า ย่อมซัดสายไป, ก็สมาธินี้ ย่อมไม่เป็น
อย่างนั้น เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า อวิกฺเขโป.
จิต ย่อมชื่อว่า สายไป ด้วยอำนาจแห่ง
อุทัจจะและวิจิกิจฉานันเ่ียว, ก็ยอมมนำ
ไปจากข้างนี้ด้วย ข้างนี้ด้วย, อนึ่ง สมาธินี้
คือภาวะแห่งมนัสที่ไม่สายไป เพราะเหตุนี้
จึงชื่อว่า ภาวะแห่งมนัสที่ไม่สายไป.

สมโณตี ติวโร สมนโณ จิตฺตสมโณ
อธิกรณสมโณ สัพพสงฺขารสมโณตี. ตตฺถ
อภฺยสฺส สฺมาปตฺตีสฺส จิตฺเตกกฺกตา จิตฺตสมโณ
นาม. ตํ หิ อากมฺม จิตฺตจฺลนํ จิตฺต-
วิปฺพนฺทํ สมนฺตี รูปสมฺมตี, ตสฺมา โส
"จิตฺตสมโณ"ตี วุจฺจตี. สมนฺขาวินยาธิ-
สฺตตฺติวโร อธิกรณสมโณ นาม. ตํ หิ
อากมฺม ตานี^๒ อธิกรณานี สมนฺนตี
รูปสมฺมตี, ตสฺมา โส "อธิกรณสมโณ"ตี

คำว่า สมณะ ไต่แกสมณะ ๓ อย่าง คือ
จิตตสมณะ (ความสงบแห่งจิต) อธิกรณสมณะ
(ความสงบแห่งอธิกรณ์) สัพพสังขารสมณะ
(ความสงบแห่งสังขารทั้งปวง). ความที่จิต
มีอารมณ์เป็นอันหนึ่ง ในสมาบัติ ๘ ชื่อว่า
จิตตสมโณ ในสมณะ ๓ อย่างนั้น. จริงอยู่
ความหวั่นไหวแห่งจิต ความกวัดแกว่งแห่ง
จิต อากัยเอกักตาแห่งจิตนั้นยอมสงบ ย่อม
เข้าไปสงบ, เพราะฉะนั้น ความสงบนั้นจึง

^๑ อภฺยสาสินี. ๒๔๔ มานสฺส.
^๒ ฉ. ตานี ตานี.

คุณสง่า - คุณแจ็ก ฐานิสสะ และบุตรธิดา
ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ คุณแม่ชิวกิม แซ่เล็ก และ ด.ญ.ศิริพร ฐานิสสะ

วุจฺจติ. ยสฺมา ปน สพุเพ สงฺขารา เรียกว่า "จิตตสมถะ" แปลว่าความสงบจิต.
 นิพพานํ อากมฺม สมฺมตฺติ รูปสมฺมตฺติ, ชื่อว่าอธิกรณสมถะ มี ๗ อย่าง มีสัมมุขาวินัย
 ตสฺมา ตํ สพุสงฺขารสมโถติ วุจฺจติ. เป็นต้น. ควฺยว่าอธิกรณนั้น ๆ อาคัยยอธิกรณ-
 อิมสฺมี อตุเถ จิตฺตสมโถ อธิปุเปโต. สมถะนั้นยอมสงบคือเข้าไปสงบ, เพราะ
 สมฺาธิลกุขเณ อินฺทฺวฺจฺจ กฺาเรตีติ ฉะนั้นความสงบนั้นจึงเรียกว่า "อธิกรณ-
สมฺาธินฺทริยํ. อุตฺถจฺเจน^๑ น กมฺปตีติ สมถะ". อนึ่ง เพราะเหตุว่า สังขารทั้งปวง
สมฺาธิพลํ. สมฺมาสมฺาธิตี ยถาวสมฺาธิ อาคัยยพระนิพพานยอมสงบ คือ ยอมเข้าไป-
 นิยฺยานิกสมฺาธิ กุสลสมฺาธิ. สงบ, เพราะฉะนั้น พระนิพพานนั้น จึงเรียก-
 ว่า สพุสงฺขารสมถะ (แปลว่า สงบสังขาร
 ทั้งปวง). ทานประสงคฺเอาจิตตสมถะใน
 อรรถนี้. ชื่อว่า สมฺาธินฺทริย ควฺยอรรถว่า
 ไทกระทำความหมายว่าเป็นใหญ่ ในลักษณะ
 แห่งสมฺาธิ. ชื่อว่า สมฺาธิพล ควฺยอรรถว่า
 ไทหวั่นไหวเพราะอุทฺถจฺจะ. คำว่า สมฺมา-
สมฺาธิ ไทแก่ สมฺาธิตามสภาวะ สมฺาธิ
 อันเป็นนิยฺยานิกะ สมฺาธิอันเป็นกุสล.

๑๗๕. ราคะโต วิโมจยํ จิตฺตฺนฺตฺติอาที
 ทสฺหิ กิเลสวตฺถุหิ วิโมจนํ วุตฺตํ.

๑๗๕. ควฺยคำว่ เปลื้องจิตจากราคะ
 เป็นต้น ทานกล่าวการเปลื้องจิตจากกิเลส-

^๑ ฉ. อฏฺฐสาสนี. ๒๔๔ อุตฺถจฺเจ.

ถีนคฺคหณฺเณว เจตฺถ มิตฺถคฺคหณฺ, ๑๐. ก็ในอธิการนี้ท่านถือเอาศัพท์ว่า
 อุตฺถจฺจคฺคหณฺเณว จ กุกฺกจฺจคฺคหณฺ กตฺ มิตฺธะ ด้วยศัพท์ว่าถีนะอย่างเดียวกันนั้น,
 โหตีติ อญฺเณสุ ปาเจสุ สหจาริตฺตา เป็นอันท่านถือเอากุกฺกจจะด้วยศัพท์ว่า อุต-
 กิเลสวตฺถุโต วิโมจนวจเนเนว ธิจจะอย่างเดียวกันนั้น ฉะนั้นเหตุที่เป็น
 ปฐมชฺฌานาที่หิ นีวรณาที่โต วิโมจนํ, ไปร่วมกันในพระบาลีอื่น จึงเป็นอันกล่าว
 อนิจฺจานุปัสฺสนาที่หิ นิจฺจสฺสณฺณาที่โต จ ถึงการเปลื้องจิตจากนิวรรณ์ เป็นต้น ด้วย
 วิโมจนํ วุตฺตเมว โหตีติ. ปฐมฌาน เป็นต้น ด้วยการกล่าวถึงการ
 เปลื้องจากกิเลสวัตถุนั้นเอง, เป็นอันกล่าว
 ถึงการเปลื้องจากนิจฺสฺสณฺญา เป็นต้น ด้วย
 อนิจฺจานุปัสฺสนา เป็นต้น.

กถํ ตํ จิตฺตํ อนุปัสฺสตีติ เอตฺถ ในคำว่า ย่อมพิจารณาจิตนั้นอย่างไร นี้
 เปยฺยาเล จ อนิจฺจานุปัสฺสนาที่หิ^๑ ท่านกล่าวการละนิจฺสฺสณฺญา เป็นต้น ด้วย
 นิจฺจสฺสณฺณาที่นํ ปหานํ วุตฺตเมว. อนิจฺจานุปัสฺสนา เป็นต้นในเปยฺยาล. สุตฺตํติก-
 จตฺตาริ สุตฺตํติกาวตฺถุณี ตติยจตฺตํกฺวเสณ วัตฺถุ ๕ พึงทราบด้วยอำนาจจตฺตํกัที่ ๓
 เวทิตฺพพานีติ. ฉะนั้นแล.

ตติยจตฺตํกนินิทฺเตสวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณานิเทศจตฺตํกัที่ ๓ จบ.

^๑ อ. อนิจฺจานุปัสฺสนาย.

๑๘๐. จตุตถจตุกนิทเทเส
 "อนิทฺธิภูเจ นปุสฺสณฺ"ติ วจนโต อสุกฺนฺติ
 อนิทฺธิภูจตุตา "อนิจฺจนฺติ ก็ อนิจฺจนฺ"ติ
 นปุสฺสกวจเนน ปุจฺฉา กตา. อุปปาทวยภู-
เจนาติ อุปฺปาทวยสงฺฆาเตน อตฺถเนน,
 อุปฺปาทวยสภาวเณนาติ อตฺถโธ. เอตฺถ
 จ ปญฺจกฺขนฺธา สภาวลกฺขณฺ, ปญฺจนฺ
 ขนฺธานํ อุปปาทวยา วีการลกฺขณฺ.
 เอเตน หุตฺวา อภาเวน อนิจฺจาติ วุตฺตํ
 โหติ.

เตเนว จ อฏฺฐกถาย "สงฺขต-
 ลกฺขณวเสน อนิจฺจตาติ เตสฺสเยว
 อุปฺปาทวยณฺณตฺตณฺ"ติ จ วตฺวาปิ "หุตฺวา
 อภาโว วา"ติ วุตฺตํ. เอเตน หุตฺวา
 อภาวากาโร อนิจฺจลกฺขณฺติ วุตฺตํ โหติ.

๑๘๐. จะวินิจฉัยในนิเทศแห่งจตุกกะ
 ที่ ๕ ต่อไป ท่านกระทำปุจฉาด้วยคำเป็น
 นปุสฺสกลิงฺกว่า "อนิจฺจนฺติ ก็ อนิจฺจ" (แปลว่า
 คำว่า ไม่เที่ยง ความว่า อะไรไม่เที่ยง)
 คำนี้เป็นคน เพราะมิได้แสดงไขไปว่า
 สิ่งโน้น เพราะคำว่า "ในคำที่ไม่ได้แสดงไข
 ไว้ไขนปุสฺสกลิงฺค" คำนี้ คำว่า ควยอรรถวา
เกิดขึ้นและเสื่อมไป ความว่า ควยอรรถ
คือเกิดขึ้นและเสื่อมไป, ไคแก ควยสภาวะ
คือเกิดขึ้นและเสื่อมไป. ก็ในอธิการนี้
 ชั้น ๕ เป็นสภาวลักษณะ, ความเกิดขึ้น
 และเสื่อมไปแห่งชั้น ๕ เป็นวีการลักษณะ.
 ด้วยคำนี้ เป็นอันอรรถาธิบายว่า ชื่อว่า
 ไม่เที่ยง เพราะมีแล้วกลับไม่มี.

และควยเหตุนี้แหละในอรรถกถา ท่าน
 จึงกล่าวว่า "ความไม่เที่ยงควยอำนาจ
 เป็นสังขตลักษณะ และว่าความเกิดขึ้น
 ความเสื่อมไป และความเป็นอย่างอื่นของ
 ชั้น ๕ เหล่านี้แหละ" แล้วกล่าวว่า

คุณสฺสดี โชติกุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

"ปญฺจนํ ขนฺธานํ อุทฺยพฺพํ ปสฺสณฺโต
อิมานิ ปญฺญาส ลกฺขณานิ"ติ เปยฺยาลํ
กตฺวา วุตฺตํ. ธมฺมาติ ^๑สญฺญากฺขนฺธาทโย
ยถาวุตฺตธมฺมาว?

"มีแล้วกลับไม่มีบ้าง"ดังนี้. ด้วยคำนี้เป็นอัน
ท่านอธิบายว่า อาการที่มีแล้วไม่มีเป็นอนิจ-
ลักษณะ ท่านกล่าวกระทำเปยฺยาลว่า "บุคคล
เมื่อเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปแห่ง
ขั้นทั้ง ๕ ชื่อว่ายอมเห็นลักษณะ ๕๐ เหล่านี้".
คำว่า ธรรมทั้งหลาย ได้แก่ ธรรมตามที่
ใดกล่าวแล้ว มีสัญญาขั้นเป็นต้น.

วิราคานุปสฺสสีนิตฺเตเส รูป
อาทีนํ ทิสฺวาติ ภงฺกานุปสฺสณฺโต ปญฺญา
ปรโต วุตฺเตหิ อนิจฺจญฺญาทีหิ รูปกฺขนฺธ
อาทีนํ ทิสฺวา. รูปวิราเคติ นีพฺพานे.
นีพฺพานํ หิ อากมฺม รุปํ วิรชฺชติ
อปฺนรฺูปตฺตติธมฺมตํ อาปชฺชเนน นีรชฺชติ,
ตสฺมา นีพฺพานํ "รูปวิราโค"ติ วุจฺจติ.
ฉนฺทชาโต โหตีติ อนุสฺสวเสน
อุปฺปนฺนธมฺมจฺฉนฺโท โหตี. สทฺธาธิมฺตโตติ
ตสฺมีเยว นีพฺพานे สทฺธาย จ อธิมฺตโต
นิจฺฉโต.

จะวินิจฉัยในนี้เทศว่าด้วยพิจารณาเห็น
วิราคะ ต่อไป คำว่า เห็นโทษในรูป
ความว่า เห็นโทษในรูปขั้น ด้วยธรรมดา
ไม่เที่ยงเป็นต้น ที่ใดกล่าวไว้แล้วข้างหน
ตั้งแต่พิจารณาเห็นความดับไป. คำว่า ใน
รูปวิราคะ (ในความคล้ายรูป) ได้แก่ ใน
นิพพาน. จริงอยู่ รูปอาคัยนิพพานยอมคล้าย
คือ ยอมดับด้วยการถึงความไม่เกิดขึ้นต่อไป
อีก, เพราะฉะนั้น นิพพานท่านจึงกล่าวว่า
"รูปวิราคะ". คำว่า เกิดความพอใจ
ความว่า เกิดธรรมฉันทะ ด้วยอำนาจใด

^{๑-๑} ฉ. รูปกฺขนฺธาทโย ยถาวุตฺตธมฺมา.

จิตตณฺจสฺส สุวาทิฏฺฐิตนฺติ อสฺส โยคิสฺส
 จิตฺตํ ขยวิราคสงฺขาเต รูปภงฺเก
 อารมฺมณวเสน, อจฺจนฺตวิราคสงฺขาเต
 รูปวิราเค นิพฺพานे อนุสฺสวเสน
 สฺมฺมจฺจ อธิฏฺฐิตํ สฺมฺมจฺจ ปติฏฺฐิตํ โหตีติ
 สมนฺนทโต เวทิตพฺพํ. รูปे วิราคานุปสฺสีติ
 รูปสฺส ขยวิราโค. รูปे วิราโคติ.
 ปกตีมุจฺเจนน วุตฺโต. รูปสฺส อจฺจนฺต-
 วิราโค รูปे วิราโคติ นิมิตฺตตฺถ
 มุจฺเจนน วุตฺโต. ตํ ทฺวิธมฺปิ วิราคํ
 อารมฺมณโต อชฺฌาสยโต จ อนุปสฺสนสีโล
 "รูปे วิราคานุปสฺสี"ติ วุตฺโต. เอส
 นโย เวทนาทีสุ. นิโรธานุปสฺสีปท-
 นิทฺเทเสปิ เอสว นโย.

ยินได้ฟังมา. คำว่า น้อมใจไปถวายศรัทธา
 คือน้อมใจไป ตัดสินใจถวายศรัทธาในนิพพาน
 นั้นนั่นเอง.

คำว่า และมีจิตตั้งมั่นดี ฟังทราบโดยเชื่อม
 ความว่า จิตของพระโยคีนั่นเป็นธรรมชาติ
 ตั้งมั่นถวายดี คือ ตั้งเฉพาะแล้วถวายดี ถวาย
 อำนาจอารมณ์ในความที่รูป กล่าวคือความ
 คลายถวายความสิ้นไป, ถวายอำนาจการได้
 ยินได้ฟังมาในนิพพาน. อันเป็นที่สำรอกรูป
 กล่าวคือความคลายอย่างแท้จริง. บทว่า
 รูปे วิราคานุปสฺสี (ซึ่งแปลว่า พิจารณา
 เห็นความคลายในรูป) ความว่า ความคลาย
 ถวายความสิ้นไปแห่งรูป ท่านกล่าวถวายคำ
 เป็นสัตมวิภักติตามปกติว่า รูปे วิราโค
 (แปลว่าความคลายในรูป). ความคลาย
 อย่างแท้จริงแห่งรูป ท่านกล่าวถวายคำเป็น
 สัตมวิภักติ ลงในอรรถแห่งนimitฺวา รูปे
 วิราโค (แปลว่าความคลายในเพราะรูป).

คุณ เขมิกา โชติกุล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

บุคคลผู้มีปกติพิจารณาเห็นความคลายทั้งสอง
 อย่างนั้นโดยอารมณ์และโดยอัธยาศัย ท่าน
 เรียกว่า "ผู้พิจารณาเห็นความคลายในรูป".
 ในเวทนาเป็นต้นกันยนี้. แม้นิเทศแห่ง
 บทว่า ผู้พิจารณาเห็นความดับ ก็มีนัยดั่งนี้
 เหมือนกัน.

๑๘๑. กตihakārehitāthi ปเนตถ
 วิเสโส : ตตถ อวิชาที่นํ ปฏิจ-
 สมุปาทงฺกานํ. อาที่นฺวนิโรธทสฺสเนเนว
 รูปาที่นฺมุปี อาที่นฺวนิโรธา ทสฺสิตา โหนฺติ
 เตสมฺปิ ปฏิจฺสมุปาทงฺกานตฺวตฺตฺนโต.
 อิมินา เอว จ วิเสสฺวจเนน วิราคานุ-
 ปสฺสนโต นิโรธานุปสฺสนาย วิสิญฺจภาโว
 วุตฺโต โหติ. ตตถ อนิจฺจญฺเฌนาติ
 ขยญฺเฌน, หุตฺวา อภาวญฺเฌน วา.
ทุกขญฺเฌนาติ ภยญฺเฌน, ปฏิปีฬนญฺเฌน
 วา. อนตฺตญฺเฌนาติ อสํารกญฺเฌน,
 อวสํวตฺตฺนญฺเฌน วา.

๑๘๑. ส่วนความต่างกันในที่นี้ซึ่ง เริ่มต้น
 ว่า ทวยอาการเท่าไร ดังนี้ : ในข้อนั้น
 ทวยการแสดงโทษ และความดับแห่งองค์
 ปฏิจสมุปบาท มีวิชาเป็นต้น นั้นเอง
 เป็นอันทานแสดงถึงโทษ และความดับแม่
 แห่งรูปเป็นต้น เพราะแม่รูปเป็นต้นเหล่านั้น
 ก็ไม่เป็นไปล่วงองค์แห่งปฏิจสมุปบาท. ก็
 ทวยการกล่าวความต่างกันในทะเละ เป็นอัน
 ทานกล่าวถึงความที่ นิโรธานุปัสสนา ประ-
 เสริฐกว่าการพิจารณาเห็นความคลาย. ใน
 บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ทวยอรรถว่า
ไม่เที่ยง คือ ทวยอรรถว่าสิ้นไป, หรือทวย
 อรรถว่ามีแล้วไม่มี. คำว่า ทวยอรรถว่า

คุณ เขมิกา โชติกุล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สนตะปาฏเจนาติ กิเลสสนตะปาฏเจน.
วิปริณามฏเจนาติ ชราภงฺควเสน ทฺวิธา
 ปริณามฏเจน. นิทานนิโรธนาติ มฺล-
 ปจฺจยาภาเวน. นิรุชฺฌตีติ น ภวตี.
สมุทฺยนิโรธนาติ อาสนฺนปจฺจยาภาเวน.
 มฺลปจฺจโย หิ พฺยาธิสฺส อสฺปฺปายโกชนํ
 วย นิทานนฺติ วุตฺโต, อาสนฺนปจฺจโย
 พฺยาธิสฺส วาตปิตฺตเสมฺหา^๑ วย สมุทฺโยติ
 วุตฺโต. นิทานํ หิ นิจฺฉเยน ททาติ
 ผลมิตฺติ นิทานํ, สมุทฺโย ปน สฺมุจฺจ
 อุเทติ เอตสฺมา ผลมิตฺติ สมุทฺโย.
ชาตินิโรธนาติ มฺลปจฺจยสฺส อุปฺปตฺติ-
 อภาเวน. ปภวนิโรธนาติ อาสนฺน-
 ปจฺจยสฺส อุปฺปตฺตือภาเวน.

เป็นทุกข์ คือ ควยอรรถวาเป็นภัย, หรือ
 ควยอรรถวาบีบคั้น. คำว่า ควยอรรถวา
เป็นอนัตตา คือควยอรรถวาไม่มีสาระ หรือ
 ควยอรรถวาไม่เป็นไปในอำนาจ.

คำว่า ควยอรรถวาเป็นเหตุให้เดือดร้อน
 คือ ควยอรรถวาเป็นเหตุให้เดือดร้อนคือ
 กิเลส. คำว่า ควยอรรถวาแปรปรวน
 คือ ควยอรรถวาแปรปรวน ๒ ประการ
 คือความชราและความดับ. คำว่า ควยการ
ดับต้นเหตุ คือ ควยไม่มีปัจจัยอันเป็นมูล.
 คำว่า ยอมดับ ไคแกยอมไม่มี. คำว่า ควย
ความดับสมุทัย คือควยความไม่มีปัจจัยอัน
 ไกล. จริงอยู่ ปัจจัยอันเป็นมูล ทานกล่าว
 ว่า นิทาน (แปลว่า ต้นเหตุ) เหมือนการ
 บริโภคอาหารอันเป็นอัสปฺปายะ เป็นต้นเหตุ
 ของพยาธิ, ปัจจัยอันไกล ทานกล่าววว่า
 สมุทัยเหมือนลม ที และเสมหะ เป็นสมุทัย
 ของพยาธิ. จริงอยู่ ต้นเหตุชื่อว่า นิทาน

^๑ อ. วาตปิตตเสโมห.

ชาติเยว หิ ปภวตี^๑ เอตสฺมา ทุกฺขนฺตึ
 ปภโวตี วตฺตํ ยุชฺชตี. เหตุนิโรธนาตี
 ชนกปจฺจยาภาเวน. ปจฺจยนิโรธนาตี
 อุตฺถมฺภกปจฺจยาภาเวน. มฺลปจฺจโยปิ หิ
 อาสนฺนปจฺจโย จ ชนกปจฺจโย จ
 อุตฺถมฺภกปจฺจโย จ โหตีเยว. เอเตหิ
 ติกฺขวิปสฺสนากฺขณเณ ตทฺจนฺนิโรธ,
 มคฺคกฺขณเณ สฺมจฺเจทฺธิโรธ วตฺโต โหตี.
ญาณุปฺปาเทนนาตี ติกฺขวิปสฺสนาญาณสฺส วา
 มคฺคญาณสฺส วา อูปฺปาเทน.

ด้วยอรรถว่าให้ซึ่งผลโดยแน่ชัด, ส่วนปัจจัย
 อันไกล ชื่อว่าสมุทัย ด้วยอรรถว่า เป็นแดน
 เกิดแห่งผลด้วยดี. คำว่า ด้วยความดับชาติ
 คือด้วยความไม่มีแห่งความเกิดขึ้นแห่งปัจจัย
 อันเป็นมูล. คำว่า ด้วยความดับแดนเกิด
 คือด้วยไม่มีความเกิดขึ้นแห่งปัจจัยอันไกล.

จริงอยู่ ชาตินั้นแหละควรจะเรียกว่า ปภโว
 (แปลว่า แดนเกิด) ด้วยอรรถว่า เป็นแดน
 เกิดก่อนแห่งทุกข์. คำว่า ด้วยการดับเหตุ
 คือด้วยไม่มีชนกปัจจัย. คำว่า ด้วยความดับ
ปัจจัย คือด้วยไม่มีอุปถัมภกปัจจัย. จริงอยู่
 แม่ปัจจัยอันเป็นมูล ก็ย่อมเป็นอาสนนปัจจัย
 (คือ ปัจจัยอันไกล) ชนกปัจจัย (คือปัจจัย
 อันเป็นตัวให้เกิด) และอุปถัมภกปัจจัย (คือ
 เป็นปัจจัยอันเป็นอุปถัมภ์ที่เดียว). ด้วยคำ
 เหล่านี้ เป็นอันทานกล่าวถึงความดับ เป็น
 ทังคะในขณะที่แห่งวิปัสสนาอันกล้า, เป็น
 อันทานกล่าวความดับเป็นสมุจเจท ในขณะ

^๑ ส. ภวตี.

แห่งมรรค. คำว่า ควยความเกิดขึ้นแห่ง
ญาณ คือ ควยความเกิดขึ้นแห่งวิปัสสนาญาณ
อันกล้า หรือแห่งมรรคญาณ.

นิโรธอุปฏฐาเนนาตี วิปัสสนากุชณ
ปัจจุกขโต ขยนิโรธสฺส อนุสฺสวเสณ
นิโรธสงฺขาตสฺส นิพพานสฺส อุปฏฐาเนน,
มคฺคกฺขณเ ปัจจุกขโต จ นิพพานสฺส
อุปฏฐาเนน. เอเตหิ วิสยวิสยีนियโมว
กโต โหติ, ตทงฺคสมฺมุจฺเจตฺตนิโรธ จ
วุตฺโต โหติ.

คำว่า ควยความปรากฏแห่งนิโรธ คือ
ควยความปรากฏแห่งนิพพาน กล่าวคือนิโรธ
ควยอำนาจความสืบเนื่องมา แห่งขยนิโรธ
(คือความดับโดยความสิ้นไป) โดยประจักษ์
ในขณะวิปัสสนา, และควยความปรากฏแห่ง
นิพพานโดยประจักษ์ในขณะแห่งมรรค. ควย
คำเหล่านี้ เป็นอันท่านกระทำการกำหนด
อารมณ์และธรรมอันมีอารมณ์, และเป็นอัน
กล่าวถึงตทั้งคนิโรธและสมฺมุจฺเจตฺตนิโรธ.

๑๘๒. ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสีนิทฺเตเส
รูปํ ปริจฺจชตีติ อาทีนวทสฺสเนน
นिरเปกฺขตาย รูปกฺขณฺธํ ปริจฺจชตี.
ปริจฺจจากปฏินิสฺสคฺคโคติ ปริจฺจจากฺกุเลน
ปฏินิสฺสคฺคโคติ วุตฺตํ โหติ. เอเตน
ปฏินิสฺสคฺคปทสฺส ปริจฺจจากฺกุโล วุตฺโต,

๑๘๒. จะวินิจฉัยในนิเทศแห่งบทว่า
ควยการพิจารณาเห็นความสละคืน ต่อไป
คำว่า สละรูป คือสละรูปขันธ์ เพราะเป็น
ผู้ไม่มีความเพงเล็งควยการเห็นโทษ. บทว่า
ปริจฺจจากปฏินิสฺสคฺคโค (การสละคืนควยการ
บริจาค) ท่านกล่าวอรรถาธิบายว่า สละคืน

ค.ญ.นันทวดี ชินะโชติ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตสุมา กิเลส้าน ปชหนนุติ อตุโธ. เอตุถ
จ วุฏฐานคามินี วิปัสสนา กิเลส
ตทงควเสน ปริจจชติ, มคโค
สมุจเจทวเสน.

ด้วยอรรถวาบริจาค. ด้วยคำนี้ท่านกล่าว
อรรถวาบริจาค แห่งบทธวาสละคิน, เพราะ
ฉะนั้น มีความว่าการสละทัวซึ่งกิเลสทั้งหลาย
ก็ในที่นี้วุฏฐานคามินีวิปัสสนา ยอมสละคิน
กิเลส ด้วยอำนาจตทงคปทาน, มรรคยอม
สละคินกิเลสด้วยอำนาจสมุจเจทปทาน.

รูปนิโรธะ นิพพานะ จิตฺตํ ปกฺขนทฺตีติ
วุฏฐานคามินี ตนนินฺนตาย ปกฺขนทฺตี,
มคโค อารมฺมณกรเณน. ปกฺขนทฺ-
ปฺภินิสฺสคฺโคติ ปกฺขนทฺทญฺเณน ปฺภินิสฺสคฺโคติ
วุตฺตํ โหติ. เอเตน ปฺภินิสฺสคฺคปทสฺส
ปกฺขนทฺทญฺโจะ วุตฺโต, ตสุมา
จิตฺตสฺส นิพพานะ วิสฺสชฺชนนุติ อตุโธ.
จตุตทาริ สุตฺตคฺคกิตฺถนุติ จตุตฺถจตุกฺกวเสน
เวทิตพฺพานิ. อิมสฺมี จตุกฺเก ชรามรเณ
วตฺตพฺพํ เหฏฐา วุตฺตคฺคเนนเว เวทิตพฺพํ.
สติปฺภุจฺจาเนสุ จ "กาเย กายานุปัสสนา,
จิตฺเต จิตฺตานุปัสสนา"ติ กายจิตฺตานิ
เอกตฺตโวหารวเสน เอกวจนินฺทเทโส

คำว่า จิต ยอมเล่นไปในนิพพานอันตรูป
ความว่า วุฏฐานคามินีวิปัสสนา ยอมเล่นไป
เพราะเป็นธรรมชาติยอมไป ในนิพพานนั้น,
มรรคยอมเล่นไป ด้วยการกระทำให้เป็น
อารมณ์. บทธว่า ปกฺขนทฺทปฺภินิสฺสคฺโค (การ
สละคินด้วยอันเล่นไป) ท่านกล่าวอธิบายว่า
ชื่อว่า การสละคิน เพราะอรรถวาเล่นไป.
ด้วยคำนี้ ท่านกล่าวอรรถวาเล่นไป แห่ง
บทธว่า ปฺภินิสฺสคฺค, เพราะฉะนั้น ความว่า
การปล่อยจิตไปในนิพพาน. สุตตันติกวตฺถุ ๔
พึงทราบด้วยอำนาจแห่งจตุกเกที่ ๔. คำที่
ควรกล่าวในชราและมรณะในจตุกเกนี้ พึง
ทราบโดยนัยที่กล่าวแล้ว ในทนนั่นเอง.

ด.ญ.นันทวดี ชินะโชติ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

กโต. " เวทนาสุ เวทนานุปัสสนา, กิโนสติปัฏฐาน ทานกระทำนิตเทศเป็นเอก-
 ฌมเมสุ ฌมมานุปัสสนา"ติ เวทนาธมมานิ วจนะ ควยอำนาจเอกัตตโวหารว่า "กาเย
 นานตตโวหารวเสน พหุจจนินิทเทโส กายานุปัสสนา, จิตฺเต จิตฺตานุปัสสนา"กัณฺเฐ.
 กโตติ เวทิตพฺโพติ. พิงฺทราบวา ทานกระทำนิตเทศเป็นพหุจจนะ
 ควยอำนาจนัตตโวหารแห่งเวทนา และ
 ธรรมทั้งหลายว่า"เวทนาสุ เวทนานุปัสสนา,
 ฌมเมสุ ฌมมานุปัสสนา" กัณฺเฐแล.

จตุตถจตุกกนินิทเทสวณฺเณนา นิฏฺฐิตา.

พฺรณฺณานิเทศแห่งจตุกกะที่ ๔ จบ.

นิฏฺฐิตา จ สโตการิญาณนินิทเทสวณฺเณนา.

พฺรณฺณา สโตการิญาณนิตเทศ จบ.

ค.ญ.นันทวดี ชินะโชติ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๖. ญาณราสีฉกกนิเทศส่วนอุณา

๖. พรรณนาญาณราสีฉกกนิเทศ

๑๘๓. อิทานิ จหิ ราสีหิ อุกุทธิฏฐ-
ณาณสุ จตุวีสติสมาธิญาณินิเทศเส ตาว
กายานุปัสสนาที่นํ ติณณํ จตุกุกานํ วเสน
ทฺวาทสนนํ วตฺถุนํ เอเกกสมํ อสุสาสวเสน
เอโก, ปสุสาสวเสน เอโกติ เทว
เทว สมาธิติ ทฺวาทสสุ วตฺถุสุ จตุวีสติ
สมาธิโย โหนติ. ฌานกฺขณ เตหิ
สมฺปยุตฺตานิ จตุวีสติ สมาธิวเสน
ญาณานิ.

๑๘๓. บัดนี้จะวินิจฉัยในนิเทศแห่งญาณ
ด้วยสามารถแห่งสมาธิ ๒๔ ในบรรดาญาณ
ที่ยกขึ้นแสดงแล้ว โดยหมวด ๖ ด้วยอำนาจ
จตุกกะ ๓ มีกายานุปัสสนาเป็นต้นก่อน
บรรดาวัตถุ ๑๒ แต่ละอย่าง ๆ มีสมาธิ
อย่างหนึ่ง ด้วยอำนาจลมหายใจเข้า, มี
สมาธิอย่างหนึ่ง ด้วยอำนาจลมหายใจออก
รวมเป็นสมาธิอย่างละ ๒ จึงเป็นสมาธิ ๒๔
ในวัตถุ ๑๒ อย่าง. ญาณด้วยอำนาจสมาธิ ๒๔
ซึ่งสัมปยุตด้วยสมาธิเหล่านั้นในขณะแห่งฌาน.

ทฺวาสตฺตฺตวิปัสสนาญาณินิเทศ
ที่หํ อสุสาสชาติ "ที่มน"ติ วุตฺตอสุสาสโต.
ก็ วุตฺตํ โหติ ? ที่หํ อสุสาสเหตุ
ฌานํ ปฏิลภิตฺวา สมาหิตฺเตน จิตฺเตน
วิปัสสนากฺขณ อนิจฺจโต อนุปัสสนญฺเณ
วิปัสสนาติ วุตฺตํ โหติ. เอส นโย

จะวินิจฉัยในนิเทศว่าด้วยวิปัสสนา-
ญาณ ๑๒ คำว่า ลมหายใจเข้ายาว
ใดแกลมหายใจเข้าที่ท่านกล่าววว่า "ยาว".
มีคำอธิบายอย่างไร ? มีคำอธิบายว่า ใดแก
การที่ใดเฉพาะซึ่งฌาน เพราะเหตุแห่งลม-
หายใจเข้ายาว มีจิตเป็นสมาธิ เห็นแจ้ง

ด.ญ.นันทวดี ชินะโชติ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อุตฺตรตฺตราปี^๑ เตสฺสเยว ทฺวาทสนฺนํ
 วตฺถุนํ เอเกกสฺมี อสฺสํสวเสน ติสฺโส,
 ปสฺสํสวเสน ติสฺโสติ ฉ^๒ อุนุปสฺสนาติ
 ทฺวาทสฺสุ วตฺถุสฺสุ ทฺวาสตฺตติ อุนุปสฺสนา
 โหนฺติ. ตา เอว ทฺวาสตฺตติ อุนุปสฺสนา
 ทฺวาสตฺตติ วิปสฺสนาวเสน ญาณานิ.

ด้วยอรรถว่าพิจารณาเห็น โดยความเป็น
 ของไม่เที่ยงในขณะที่แห่งวิปัสสนา. แม้ในบท
 ข้างหน้าก็มีนัยนี้. คือการพิจารณาเห็นมีอยู่ ๑๒
 ในวัตถุ ๑๒ คือ อุนุปัสสนา อย่างละ ๖
 คือ ด้วยอำนาจลมหายใจเข้า ๓ ด้วยอำนาจ
 ลมหายใจออก ๓ ในวัตถุอย่างละหนึ่ง ๆ
 บรรดาวัตถุ ๑๒ เหล่านั้นนั่นแหละ. อุนุ-
 ปัสสนา ๑๒ เหล่านั้นนั่นแหละ ชื่อว่า ญาณ
 ด้วยอำนาจวิปัสสนา ๑๒.

นิพพิทาญาณนิตฺเตเส อนิจฺจानุปสฺสี
อสฺสสนฺติ^๓ อนิจฺจानุปสฺสี หุตฺวา อสฺสสนฺโต,
 อนิจฺจानุปสฺสี หุตฺวา วตฺเตนฺโตติ อตฺโถ.
 "อสฺสํสนฺ"ติ^๔ จ อิทํ วจันํ เหตุอตุเถ
 ทญฺจพฺพํ. ยถาภูตํ ชานาติ ปสฺสตีติ
นิพพิทาญาณนติ กลาปสมฺมสนฺโต ปญฺจาย

จะวินิจฉัยในนิตเตศว่าด้วยนิพพิทาญาณ
 ต่อไป คำว่า พิจารณาเห็นโดยความเป็น
ของไม่เที่ยงหายใจเข้า มีความว่า เป็น
 ผู้พิจารณาเห็น โดยความเป็นของไม่เที่ยง
 หายใจเข้าอยู่, ความว่า เป็นผู้พิจารณา
 เห็น โดยความเป็นของไม่เที่ยงเป็นไปอยู่.

^๑ ก. อุตฺตรตฺตราปี.
^๒ ฉ. ฉ ฉ.
^๓ อสฺสํสนฺติปิ ปาโล.
^๔ ฉ. อสฺสสนฺติ.

ขาว ภงคานุปัสสนา ปวตฺตวิปัสสนา-
 ญาณ สงฺขารานํ ยถาสภาวํ ชานาติ,
 จกฺขุณา ทิฏฺฐิมิว จ เตเนว ญาณจกฺขุณา
 ปัสสตี. ตสฺมา นิพฺพิทาญาณํ นามาติ
 อตฺถโถ. สงฺขาราเรสุ นิพฺพิทาญาณํ^๑
 นามาติ วุตฺตํ โทติ. อูปริ ภยตฺตูปฏฺฐานาที่นํ
 มุญฺจิตฺตุมฺยตาที่นญฺจ ญาณานํ วิสุํ อากตฺตฺตา
 อิตฺถ ยถาวุตฺตฺตาเนว วิปัสสนาญาณานิ
 นิพฺพิทาญาณานีติ เวทิตฺตฺพพานิ.

ก็คำว่า "อสุสาสํ" (แปลว่าหายใจเข้า) นี้
 บัณฑิตพึงเห็นในอรรถแห่งเหตุ. คำว่า รู้เห็น
ตามความเป็นจริง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
นิพพิทาญาณ ความว่า รูสภาวะตามความเป็น
 จริงแห่งสังขารทั้งหลาย ด้วยวิปัสสนาญาณ
 อันเป็นไปตั้งแต่พิจารณาจนถึงภังคานุ-
 ปัสสนา, และเห็นด้วยปัญญาจักขุอันนั้นแหละ
 ดูกเห็นด้วยจักขุ. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
 นิพพิทาญาณ. มีคำอธิบายว่า ชื่อว่า
 นิพพิทาญาณ คือ ญาณเพื่อหน่ายในสังขาร
 ทั้งหมด. วิปัสสนาญาณตามที่ใดกล่าวแล้ว
 ในที่นี้นั้นแหละ พึงทราบว่าเป็นนิพพิทาญาณ
 เพราะญาณมีภยตฺตูปฏฺฐานญาณเป็นต้น และมี
 มุญฺจิตฺตุมฺยตาญาณเป็นต้น มาแล้วแผนกหนึ่ง
 ต่อไป.

นิพพิทานุโลมญาณนิตฺเตเส อนิจฺจานุ- จะวินิจฉัยในนิเทศว่าด้วยนิพพิทานุ-
ปัสสี อสุสาสนตี^๒ อนิจฺจานุปัสสีโน โลมญาณ บทว่า อนิจฺจานุปัสสี อสุสาสํ

^๑ ฉ. นิพพิทญาณ. ^๒ อสุสาสนตีปิ ปาโจ.

คุณเล็ก นันทาภิวัฒน์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อสุตฺตสุตฺต. สามิอตุเถ ปจฺจตฺต-
 วจฺนํ. ภยตฺตปฏฺฐาเน ปฏฺฐาติ
 วจเนเนว ภยตฺตปฏฺฐานอาทึนวานุปฺสฺสนา-
 นิพฺพิทานุปฺสฺสนาญาณิ วุตฺตานิ โหนฺติ
 คิณฺณํ เอกลกฺขณตฺตา. อิมานิ คิณฺ
 ญาณิ อนนฺตรรา วุตฺตานิ นิพฺพิทาญาณํ
 อนุกฺกุลาเวเน อนฺุโลมโต นิพฺพิทานุโลม-
 ญาณนิตฺติ วุตฺตานิ.

(แปลว่า พิจารณาเห็นโดยความเป็นของ
 ไม่เที่ยงหายใจเข้า) ความว่า ผู้ที่พิจารณา
 เห็นโดยความเป็นของไม่เที่ยง หายใจเข้า
 อยู่. บทว่า อสุตฺตํ นี เป็นปฐมวิภักติ
 ลงในอรรถแห่งฉฐวิภักติ. ควยคํวํ
นํญฺญา ใน ความ ปรากฏ โดย ความเป็น ของ
นํกัลลํ นํน แหละ เป็น อัน ท่าน กล่าว ถึง
 ภยตฺตปฏฺฐานญาณ อาทึนวานุปฺสฺสนาญาณ และ
 นิพฺพิทานุปฺสฺสนาญาณ เพราะญาณทั้ง ๓
 มีลักษณะอย่างเดียวกัน. ญาณทั้ง ๓ นี้
 ท่านกล่าววว่า ชื่อว่า นิพฺพิทานุโลมญาณ
 เพราะอนุโลมโดยภาวะเป็นอนุกุลแก่นิพพิทา
 ญาณที่ท่านได้กล่าวไว้ในระหว่าง ๆ.

นิพฺพิทาปฏิบัติปฺสฺสทฺธิญาณิทฺเตเส
อนิจฺจานุปฺสฺสี อสุตฺตสนฺติ^๑ อนนฺตร-
 สทิสฺเมว. ปฏิบัติสงฺขา สนฺติภฺจฺจนา ปฏฺฐาติ
 วจเนเนว มุญฺจิตฺตมฺยตาปฏิบัติสงฺขานุปฺสฺสนา-

จะวินิจฉัยในนี้เทศว่าควยนิพพิทา-
 ปฏิบัติสทฺธิญาณต่อไป คำว่า พิจารณาเห็น
โดย ความเป็น ของ ไม่ เที่ยง หายใจ เข้า อยู่
 เหมือนกันในลำดับนั่นเอง. ควยคํวํ

^๑ อสฺสาสนนฺติปิ ปาโส.

สังขารุเบกขาภาณานิ วุตตานิ โหนติ
ตีณณํ เอกลกขณตฺตา. "ปฏิสงฺขา
สนฺติภฺยฺสนา"ติ วจเนเนว อนุโลมภาณ-
มคฺคภาณานิปี กหิตานิ โหนติ.

ปัญญาพิจารณาหาทางวางเฉย นั้นแหละ
เป็นอันทานกล่าวถึงมฺยจิตฺกมฺยตาญาณ ปฏิ-
สังขานุปัสสนาญาณ และสังขารุเบกขาญาณ
เพราะญาณทั้ง ๓ มีลักษณะอย่างเดียวกัน.
ควยคำว่า "พิจารณาหาทางวางเฉยอยู่"
นั้นแหละ เป็นอันทานถือเอาเมื่อนุโลมญาณ
และมรรคญาณ.

สังขารุเบกขาภาณอนุโลมภาณานิปี หิ
นิพฺพิทาย ลีขาปฺปตฺตตฺตา นิพฺพิทาชนน-
พฺยาปารปฺปหาเนน นิพฺพิทาปฏิปฺปสฺสทุธิ-
ภาณานิ นาม โหนติ. มคฺคภาณํ ปน
นิพฺพิทาปฏิปฺปสฺสทุธฺนฺเต อฺปฺปชฺชฺชนโต
นิพฺพิทาปฏิปฺปสฺสทุธิภาณํ นาม โหตีติ
อตีวีย ยฺชฺชตีติ. นิพฺพิทานุโลมภา เณสุ
วีย อาทิภฺกตํ มฺยจิตฺกมฺยตาภาณํ อคฺคเหตฺวา
"ปฏิสงฺขา สนฺติภฺยฺสนา"ติ อนุเต
ภาณทฺวยคฺคหณํ มคฺคภาณสงฺคหณตฺถํ.
มฺยจิตฺกมฺยตาตี หิ วุตฺเต อนุโลมภาณํ
สงฺคยฺหตี, น มคฺคภาณํ. มคฺคภาณํ หิ

ก็แม้สังขารุเบกขาญาณและอนุโลมญาณ ย่อม
ชื่อว่า เป็นนิพพิทาปฏิปัสสัทธิญาณ ควยการยัง
นิพพิทาให้เกิด และการละความขวนขวาย
เพราะนิพพิทาดังยอดแล้ว. ส่วนมรรคญาณ
ย่อมชื่อว่า เป็นนิพพิทาปฏิปัสสัทธิญาณ เพราะ
เกิดในที่สุดแห่งการระงับควยนิพพิทาเพราะ
ฉะนั้นจึงยอมสมควรยิ่งนักควยประการฉะนี้.
ท่านมิได้ถือเอามฺยจิตฺกมฺยตาญาณ อันเป็น
เบื้องต้น เหมือนในนิพพิทานุโลมญาณแล้ว
ถือเอาญาณทั้ง ๒ ในที่สุดว่า "พิจารณา
หาทางวางเฉยอยู่" ดังนี้ เพื่อสงเคราะห์
มรรคญาณ. ควยว่า เมื่อกล่าวว่า มฺยจิตฺก-

สังฆธรรมปาฐาน.ป.พ.๖-๑๔

คุณเล็ก นันทาภิวัดน์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

มฺญุจิจฺจกมฺยตา นาม น โหติ, กิจฺจลิตฺธิยํ
สํนฺตฺติญฺจนโต ปน สํนฺตฺติญฺจนา นาม โหติ.

กัมยตาญาณ ทานยอมส่งเคราะห์อนุโลมญาณ
ด้วย, มิใช่ส่งเคราะห์มรรคญาณ. เพราะ
มรรคญาณไม่ชื่อว่า เป็นมฺญุจิจฺจกมฺยตา, แต่
เพราะวางเฉยในความสำเร็จกิจ จึงชื่อว่า
เป็นสํนฺตฺติญฺจนา (แปลว่า วางเฉย).

อญฺจกถายมฺปิ จ "มฺสุสนาติ อปฺปนา"ติ
วุตฺตํ. อิํ จ มคฺคญาณํ นิพฺพาน
อปฺปนาติ กถฺวา สํนฺตฺติญฺจนา นาม
โหตีติ "สํนฺตฺติญฺจนา"ติวจเนน มคฺคญาณมฺปิ
สงฺกยฺหติ. นิพฺพิทานุโลมญาณานิปิ อตฺถโต
นิพฺพิทาณาเนว^๑ โหนตีติ ตานิปิ
นิพฺพิทาณาณเห สํสฺกเหตุวา นิพฺพิทา-
ปฺปฺปิตฺสสฺสทฺธิญาณานีติ นิพฺพิทาคถฺนเมว
กตํ, น นิพฺพิทานุโลมคฺคกถฺน.

ก็แม่ในอรรถกถาท่านก็กล่าวว่ "คำว่
ความถูกต้องโตแก่ความแนบแน่น(อปปนา)".
ก็มรรคญาณนี้ ชื่อว่เป็นสํนฺตฺติญฺจนา (ความ
วางเฉย) เพราะกระทำว่เป็นอปปนาใน
นิพพาน เพราะฉะนั้น ท่านจึงส่งเคราะห์
แม่มรรคญาณด้วยคำว่ "สํนฺตฺติญฺจนา"(แปลว่
ความวางเฉย). แม่นิพพิทานุโลมญาณ
โดยอรรถ ก็เป็นนิพพิทาญาณด้วยเหมือนกัน
เพราะฉะนั้น ท่านจึงส่งเคราะห์แม่นิพพิทา-
नुโลมญาณเหล่านั้น ด้วยนิพพิทาญาณแล้ว
กระทำศัพท์ว่ นิพพิทานั้นเองว่ นิพพิทา-
ปฺปฺปิตฺสสฺสทฺธิญาณ,มิได้กระทำศัพท์ว่ นิพพิทา-
नुโลม.

^๑ ส. นิพพิทาณาณเนว.

ทีสุปี เจเตสุ ญาณุจกนิทเทเสสุ
 จตุตถสุส ฐมมานุปัสสนาจตุกสุส วเสน
 วุตตานัน จตุนัน วตฺถุนัน เอเกกสุมี
 อสฺสาสวเสน เอกิ, ปสฺสาสวเสน เอกนฺติ
 เทว เทว ญาณานีติ จตุสุ วตฺถุสุ อญฺจ
 ญาณานิ โหนติ.

ก็ญาณมี ๘ ในวัตถุ ๔ คือญาณอย่างละ ๒
 คือญาณอย่างหนึ่งด้วยอำนาจลมหายใจเข้า,
 กับญาณอย่างหนึ่ง ด้วยอำนาจลมหายใจออก
 ในวัตถุแต่ละอย่าง ๆ บรรดาวัตถุทั้ง ๔
 ที่ท่านกล่าวไว้ ด้วยอำนาจหมวด ๔ แห่ง
 ธรรมานุปัสสนา ข้อที่ ๔ ในนิเทศหมวด ๘
 แห่งญาณทั้ง ๓ นี้.

วิมุตติสุขญาณนิทเทเส ปหีนตฺตาติ
 ปหานัน ทสฺเสตฺวา ตสฺส ปหานสฺส
 สมฺมุจฺเจทปฺปหานตฺตํ ทสฺเสนฺโต สมฺมุจ-
ฉินฺนตฺตาติ อาท. วิมุตติสุข ญาณนฺติ
 ผลวิมุตติสุขสมฺปยุตฺตญาณญฺจ ผลวิมุตติ-
 สุขารมฺมณปฺจฺจ เวกฺขณญาณญฺจ. อนุสย-
 วตฺถุสุส กิเลสสุส ปหาเนน ปริยฺญาน-
 ทฺมุจฺจริทวตฺถุปฺปหานัน โหตีติ ทสฺสนตฺถํ
 ปุณ อนุสยानัน ปหานัน วุตฺตํ. เอกวีสตี-
 ผลญาณํ สันุชาย ปหีนกิเลสคณนายปี^๑
 ญาณคณนา กตา โหติ, ปฺจฺจเวกฺขณญาณญฺจ

จะวินิจฉัยในนี้เทศว่าด้วยวิมุตติสุข-
 ญาณต่อไป คำว่า เพราะละ ท่านแสดง
 การละแล้ว แสดงภาวะแห่งการละนั้นเป็น
 สมฺมุจฺเจทแห่งปหานะ กล่าววว่า เพราะตัดไค
แก้ชขาด. คำว่า ญาณในวิมุตติสุข ไคแก้
 ญาณที่สัมปยุตด้วยสุขในผลวิมุตติ และปัจเวก-
 ขณญาณซึ่งมีสุขในผลวิมุตติเป็นอารมณ์. ท่าน
 กล่าวการละอนุสัยอีก เพื่อจะแสดงว่า การ
 ละวัตถุแห่งปริยฺญานทฺมุจฺจริท ย่อมมีด้วยการ
 ละกิเลส อันมีอนุสัยเป็นที่ตั้ง. ท่านหมาย
 เอาผลญาณ ๒๑ อย่าง จึงไคกระทำการนับ

^๑ อ. ปหานกิเลสคณนายปี.

คุณไพริน สารเศรษฐศิริ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สนุชาย ปหีนกีเลสปัจจเวกขณคณนาย ญาณ แมควยการนั้บกีเลสที่ละไ้ได้แล้ว, และ
 ผลปัจจเวกขณญาณคณนา กตา โหตีติ. ทานหมายเอาปัจจเวกขณญาณ จึ่งไ้กระทำ
 การนั้บญาณอันพิจารณาผล ดวยการนั้บการ
 พิจารณากีเลสที่ละไ้ได้แล้วนะนี้แล.

ฉาณราสีจกุกนิตุเทสวณณนา นิฎจิตา.

พรรณนาญาณราสีจกุกนิตุเทศ

จป.

สทุธมมุขปกาสินียา ปฏิสัมพันธ์ามคุกกุจกถาย
 อานาปานสุสติกถาวณณนา นิฎจิตา.

พรรณนาอานาปานสติกถาในรัฐธรรมนูญ-
 ปกาสินี อรรถกถาปฏิสัมพันธ์ามรรค จป.

๔. อินทรียกถา

๑. ปฐมสุตตุนตนิทุเทสวณฺณนา

๑๘๕. อิทานิ อานาปานสฺสตี-
กถานนฺตรํ กถิตาย อินทรียกถาย
อปุพฺพตฺถานวณฺณนา อนฺุปรตฺตทา. อัยํ หิ
อินทรียกถา อานาปานสฺสตีภาวนาย
อุปการกานํ อินทรียานํ อภาเว
อานาปานสฺสตีภาวนาย อภาวโต
ตฺตูปการกานํ อินทรียานํ วิโสธนาทีวธิ-
ทสฺสฺสนตฺถํ อานาปานสฺสตีกถานนฺตรํ
กถิตาตี ตณฺจ กเถตพฺพํ อินทรียกถํ
อตุตฺตนา ภควโต สฺมมุขา สุตํ
วิญฺญาตาธิปฺพายสุตฺตุนตนิทุเทสนํ ปุพฺพจฺกมํ
กตฺวา ตทตฺถปฺปกาสนวเสน กเถตฺถกาโม
ปจฺมํ ตาว เอวมเม สฺตุนตฺติอาทิมาห.

๔. อินทรียกถา

๑. พรรณนานิเทศแห่งสูตรที่ ๑

๑๘๕. บัดนี้ ถึงลำดับการพรรณนาไป
ตามอรรถที่ไม่เคยมีมาแห่งอินทรียกถาซึ่งได้
กล่าวไว้แล้วในลำดับแห่งอานาปานสติกถา.
ก็อินทรียกถานี้ ท่านกล่าวไว้ในลำดับแห่ง
อานาปานสติกถา เพื่อจะแสดงวิธี มีการ
ชำระอินทรีย์อันเป็นอุปการะแก่อานาปานสติ
นั้นให้หมดจดเป็นต้น เพราะเมื่อยังไม่มี
อินทรีย์ อันเป็นอุปการะแก่การเจริญอานา-
ปานสติ การเจริญอานาปานสติก็มีไม่ได้
เพราะฉะนั้นท่านประสงค์จะกระทำอินทรี-
ยกถาที่ควรกล่าวนั้น ซึ่งตนได้สืบมาเฉพาะ
พระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นสุตตันติก-
เทศนา มีอธิบายที่เข้าใจแจ่มแจ้งแล้วให้
เป็นประธาน แล้วกล่าวด้วยอำนาจการ
ประกาศความซื่อสัตย์ จึงได้กล่าวคำว่า
เอวมเม สุตํ เป็นต้น เป็นที่แรกก่อน.

คุณไพริน สาร เศรษฐศิริ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตตถ เอวนติ นิปาทปทံ. เอว เป็น
เมติอาทีนิ นามปทานิ. วิหริตี เอกุถ
วิ-อิติ อุปสัคคปทံ, หริตี อาชฺยชาติปทนต์
 อิมินา ทาว นเยน ปทวิภาโค
 เวทิตพโพ.

บรคบาทเหล่านี้ บทว่า เอว เป็น
 บทนิบาต. บทว่า เม เป็นต้นเป็นบทนาม.
 ในบทว่า วิหริตี นี้ คำว่า วิ เป็นบท
 อุปสรรค, บทว่า หริตี เป็นบทอาชยชาติ พึง-
 ทราบการจำแนกบทโดยนัยนี้ ด้วยประการ
 นี้ก่อน.

อตุถโต ปน อุปมุปเทสครห-
 ปลัสสนากการวจนคคหณเส^๑ เอว-สทโท
 ทิสฺสตี นิตฺสสนตฺเถ จ อวธารณตฺเถ
 จ. อิธ ปน เอว-สทโท อากการตฺเถ
 นิตฺสสนตฺเถ จ วิณฺญชเนน ปณฺณตฺโต^๒
 ตเถว อวธารณตฺเถ จ^๓.

แต่โดยอรรถในบรรดาอรรถทั้งหลาย
 อรรถคืออุปมา (คำเปรียบเทียบ) อรรถคือ
 อุปเทสะ (คำแนะนำ) อรรถคือครหะ (คำ
 ตีเตียน) อรรถคือปลัสสนะ (คำสรรเสริญ)
 อรรถคืออากการะ (อากการ) อรรถคือวจน-
 คหณะ (รับคำ) เอว-ศัพท์ ย่อมปรากฏใน
 อรรถคืออนิทัสสนะ ในอรรถคืออวธารณะ.
 แต่ในที่นี้ เอว-ศัพท์ นักปราชญ์บัญญัติไว้ใน
 อรรถคืออากการ และในอรรถคืออนิทัสสนะ,
 และบัญญัติไว้ในอรรถคืออวธารณะ ด้วย
 เหมือนกัน.

^๑ อิ. อุปมุปเทสครหปลัสสนากการคคหณเส.

^๒ ฉ. ปจฺจโต.

^๓ สมงฺคลวิลาสินี (๑/๓๕) โอโลเกตพพิ.

คุณสุภัทรา ทัพพะรังสี

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตตถ อากา^รต^กเถน เอว-ส^ทเท^น
 เอ^ตม^ตถ^ถ ที่^ปเต^{ตี} : นานาน^ยนิ^ปณ^มเน^กช[ุ]-
 ณา^สย^สม^มจ^าน^{ัน} อ^คต^ถพ^ยณ^ชน^สม^ปน^{ัน}
 วิ^วิ^ธปา^ภิ^หา^ริ^ย ฐ^มม^ตถ^ทเ^สนา^ปภ[ิ]เว^ธ-
 ก^มภ[ี]ร[ั] ส^พพ^สต^ตา^น ส^กส^กภา^{สา}น[ุ]ร[ู]ป^โโต
 โส^ตป^ถมา^กจ^จน^ต ต^สส^ถ ภ^กว^โโต ว^จน^{ัน}
 ส^พพ^ปกา^{เร}น โภ^ก ส^มต^โถ^ว วิ^ญญา^ต,
 ส^พพ^ถา^{เม}น ป^น โส^ตก^าม^ต ช^{เน}ต^วา^{ปิ}
 "เอ^ว เม ^สต^ถ, ม^{ยา}ปิ เอ^{เก}นา^{กา}เร^น
 ส[ุ]ต^น"ติ. นิ^ทส^สน^ตเถ^น "นา^ห ส^ยม^{ภู},
 น ^มยา อ[ิ]ท[ิ] ส^จฉ[ิ]ก^ตน^{ติ} อ^คต^าน^{ัน}
 ป^{ริ}โม^{เจ}น^โโต "เอ^ว เม ^สต^ถ, ม^{ยา}ปิ
 เอ^ว ส[ุ]ต^น"ติ อ[ิ]ทา^{นิ} ว^ตต^พ ส^กล^ถ
 ส[ุ]ต^ถ นิ^ทส^{เส}ติ.

ใน^บร^รคา^อร^รด^เล^าน^{ัน} ท^าน^พระ-
 ส^าร[ี]บุ^ตร^สเ^ดง^อร^รด^นี้ ^กว^ย เอว-ส^ทเท^น
 อ^{ัน}มี^อา^กา^รเป็น^อร^รด^กัง^ตอ^ไป^นี้ : ไ^คร^เล^า
 จะ^สา^มา^รด^เา^{ใจ} พ^{ระ}ค^าร[ั]ส^{ของ}พ^{ระ}ม[ุ]ม[ี]-
 พ^{ระ}ภ^าค^{เจ}า^นัน^{ซึ่ง}ละ^{เอ}ีย^คว^ยน^{ัย}ต^าง^ๆ
 มี^อธ^ยา^คัย^{มิ}ไ^ชน^อย^{เป็น}ส^มภู^ลา^น ส^มภู^รณ^ดว^ย
 อ^รร^ดและ^พย^ณช^นะ มี^ปา^ภิ^หา^ริ^ยต^าง^ๆ ล[ึ]ก
 โ^ดย^ธร^ม โ^ดย^อร^รด^โด^ยเท^สนา^{และ}ป^ภิ^{เว}ธ
 ซึ่ง^{มา}ส[ุ]ค^ลอง^โส^ตป^{ระ}สา^ท โ^ดย^อน[ุ]ร[ู]ป^แก
 ภ^าษา^{ของ}ต^นๆ ^แห^งส^รร^พส^ถว[์]โ^ดย^ประ^กา^ร
 ทั^งป^{วง}, ^แต^พระ^ธร^มเส^{นา}บ^{ที่}ส^าร[ี]บุ^ตร^{ที่}
 แ^มย^{ัง}ค^วา^{เป็น}ผู้^ไค^รฟ^{ัง}ให้^{เก}ิ^ต ^กว^ยค^วา^ม
 พ^ยา^ยา^มท^{ัง}ส^{ิ้น} (ส^เด^งว^า) "เอ^ว เม ^สต^ถ
 ข^าพ^{เจ}า^ไค^สต^บมา^{แล}ว^อย^าง^นี้, ^แแม่^{เร}า
 ก[็]ไ^คส^ตบ^{แล}ว^กว^ยอ^าก^าร^อน^หึ^ง". ^{เม}ื่อ^{จะ}
 ป^เล[็]อง^ตน^วา "ข^าพ^{เจ}า^{มิ}ไ^ชพ^{ระ}ส^ยม^{ภู},
 พ^{ระ}ส[ุ]ต^รน^{ี้}เร^ามิ^ไค^กระ^ทา^{ให้}แ^จง^เอง" แ^ลว
 ส^เด^งไ^ชพ^{ระ}ส[ุ]ต^รท^{ัง}ส^{ิ้น} ^{ที่}จะ^ฟัง^กลา^วใน^บั^คนี้
 ว^า "ข^าพ^{เจ}า^ไค^สต^บมา^{แล}ว^อย^าง^นี้, ^แแม่^{เร}า
 ก[็]ไ^คฟ^{ัง}มา^{แล}ว^อย^าง^นี้" ^กว^ยเอ^ว-ส^ทเท^น อ^{ัน}มี
 นิ^ทส^สน^ะเป็น^อร^รด.

คุณสุภัทรา ทัพพะรังสี

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

(ควย เอว-คัพท อัมม็อรรถกือนิทัสสนะ
 ทานแสดงไขพระสูตรทั้งหมด ทานจะเปลื้อง
 ตนวา "เรามีไซ้เป็นพระสยัมภู, เรามีไค
 กระทำไห้แจ่งซึ่งพระสูตรนี้" จึงแสดงไข
 พระสูตรทั้งสิ้นที่จะฟังกล่าว ณ บัดนี้ว่า "เอว
 เม สุตฺตึ แปลว่า ข้าพเจ้าไคสตั้มมาแล้ว
 อย่างนี้, แม่เราก็ไคฟังมาแล้วอย่างนี้").

อวชาธตฺเถน เถโร สารีปุคฺโต
 "เอตทคฺคํ ภิกฺขเว มม สาวกานํ
 ภิกฺขุณฺํ มหาปญฺญานํ ยทิตฺถํ สารีปุคฺโต"^๑;
 "นาหํ ภิกฺขเว อญฺญํ เอกปุคฺคฺลุมฺปิ
 สมนุสฺสํสามิ, โย เอวํ ตถาคเตน
 อนุตฺตรํ ฐมฺมจกฺกํ ปวตฺตติตฺถํ สมฺมเทว
 อนุปฺปวตฺตเตติ. ยถยิทํ ภิกฺขเว สารี-
 ปุคฺโต. สารีปุคฺโต ภิกฺขเว ตถาคเตน
 อนุตฺตรํ ฐมฺมจกฺกํ ปวตฺตติตฺถํ สมฺมเทว
 อนุปฺปวตฺตเตติ"^๒ติเอวมาทีนา นเยน

ควย เอว-คัพท อัมม็อรรถกือ
 อวชาธตฺเถน พระสารีบุตรเถระเมื่อจะแสดง
 กำลังความทรงจำของตน ตามสมควรแก่
 ภาวะที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงสรรเสริญ
 โดยนัยมีอาทิอย่างนี้ว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย
 บรรดาภิกษุผู้เป็นสาวกของเราผู้มีปัญญามาก
 สารีบุตรเป็นเลิศ", ว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย
 เรามีไคพิจารณาเห็นบุคคลอื่นแม่บุคคลเดียว,
 ผู้จะประกาศตามโดยชอบ ซึ่งธรรมจักร อัน
 ยอดเยี่ยมซึ่งตถาคตได้ประกาศแล้ว เหมือน

^๑ อัง. เอกก. ๒๐/๓๑.
^๒ อัง. เอกก. ๒๐/๓๐.

คุณสุภัทรา ทัพพะรังสี
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ภควตา ปสตุถภาวานุรูป อตุตโน
ธารณพล์ ทสฺเสนุโต สตุตวานํ โสตุกามตํ
ชเนติ "เอวํ เม สุตํ, ตถจ โข
อตุถโต วา พุยญฺชนโต วา อนนมนธิกํ,
เอวเมว, น อญฺญา ทฏฺฐพฺพนฺ"ติ.

สารีบุตรนี้. ดูกรภิกษุทั้งหลาย สารีบุตร
ยอมประกาศตามโดยชอบซึ่งธรรมจักร อัน
ยอดเยี่ยม ซึ่งตถาคตได้ประกาศแล้ว" ย่อม
ยังความต้องการจะสทักฟัง ให้เกิดแก่สัตว์
ทั้งหลายว่า "เอวํ เม สุตํ เราได้ฟังมาแล้ว
อย่างนี้, และการฟังนั้นแลไม่หย่อนไม่ถึง
ทั้งโดยอรรถหรือโดยพยัญชนะ, ก็อย่างนี้
เท่านั้น, ไม่ฟังเห็นเป็นอย่างอื่น".

เม-สทฺโท กรณสมฺปทานสามิอตุถเส
ทิสฺสติ. อีธ ปน "มยา สุตํ, มม
สฺตฺน"ติ จ อตุถทฺวเย ยุชฺชติ.

เม-กัพฺทํ ย่อมปรากฏในอรรถคือ
ตติยาวิภักติ จตุตถวิภักติ และฉฺฐวิภักติ.
แต่ในที่นี้ยอมควรในอรรถสองอย่างว่า "มยา
สุตํ แปลว่า ข้าพเจ้าได้ฟังมาแล้ว,
และว่า มม สุตํ แปลว่า การฟังของ
ข้าพเจ้า".

สฺตฺนติ อัย สทฺโท สอุปสฺสฺสโค
อนุปสฺสฺสโค จ วิสฺสฺสฺสคฺมนกิลินฺนอุปจิต-
อนุโยคโสทวิญญฺเยยฺสฺ ทิสฺสติ วิญญา เตปิ
จ โสททฺวารานุสาเรน. อีธ ปนสฺส
โสททฺวารานุสาเรน อุปจาริตฺนติ วา

กัพฺทว่า สุตํ นี้ ที่มีอุปสรรคและไม่มี
อุปสรรคเห็นใช้ในอรรถว่าวิสฺสฺสตะ(ปรากฏ)
คฺมนะ (ไป) กิลินฺนะ (กำหนด) อุปจิตะ
(เข้าไปสั่งสม) อนุโยคะ(ประกอบเนื่องๆ)
โสทวิญญฺเยยฺสฺ (เสียงที่จะฟังเข้าใจได้ถว

อุปจารณนฺติ วา อตุโถ. เม-สฺททสฺส (โสต) และยอมปรากฏแม่ในอรรถว่า คำที่
 หิ มชาติ อตุเถ สติ "เอวํ มยา เข้าใจแล้วตามแนวแห่งโสตทวาร. ก็ในที่นี้
 สุตํ โสตทวารานุสาเรน อุปจาริตนฺติ^๑ ความของสุตํ ก็พื้ที่นั้นว่า อุปจาริตํ แปลว่า
 ยุชฺชติ, มชาติ อตุเถ สติ "เอวํ มม^๒ เข้าไปตรงจำแล้ว หรือว่า อุปจารณํ แปลว่า
 สุตํ โสตทวารานุสาเรน^๓ อุปจารณนฺติ ความเข้าไปตรงจำตามแนวแห่งโสตทวาร.
 ยุชฺชติ. ก็เมื่อ เม-สฺทท มีอรรถว่า มยา ความว่า
 "เอวํ มยา สุตํ ขาพเจาได้ฟังมาแล้ว
 อย่างนี้ คือเข้าไปตรงจำไว้แล้วตามแนว
 แห่งโสตทวาร" จึงจะควร, เมื่อมีอรรถว่า
 มม ความว่า "เอวํ มม สุตํ การฟังของ
 ขาพเจาอย่างนี้ คือความเข้าไปตรงจำไว้
 ตามแนวแห่งโสตทวาร" จึงจะควร.

อปิจ "เอวํ เม สุตนฺติ อตุตนา อีกประการหนึ่ง ท่านพระธรรม-
 อุปปาทิตภาวํ อปฺปฏิชานนฺโต ปุริมสวณํ เสนาบดีสารีบุตร เมื่อไม่ยืนยันภาวะที่
 วิวรนฺโต "สมมุขา ปฏิคฺคหิตมิตํ มยา พระสูตรนี้ตนทำให้เกิดขึ้น เปิดเผยการสดับ
 ทสฺส ภควโต จตุเวสารชฺชวิสารทสฺส มาก่อนว่า "เอวํ เม สุตํ" ย่อมยังความ

^๑ อ. เอวํ อุปจาริตนฺติ. ^๒ ก. เม.

^๓ สมงฺคฺลวิลาสิณี. ๑/๓๘ มม
 โสตทวารานุสาเรน.

ทสพลธรรสสุ อาสภญจानญายิโน^๑ ไม่มีศรัทธาให้พินาศไป ย่อมยังศรัทธาสมบัติ
 สีนานาทีโน สพุสตุตตุตมสสุ ให้เกิดขึ้นในธรรมนี้ว่า "พระสูตรนี้ข้าพเจ้า
 ฐมสิสสรสสุ ฐมมราชสสุ ฐมมาธิปติโน ได้รับมาเฉพาะพระพักตร์พระสัมมาสัมพุทธ-
 ฐมมทีปสสุ ฐมมสรณสสุ สทุฐมมวรจกุก- เจ้าผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระดำรัส
 วตุคิโน สุมมาสมพุทฺธสสุ วจัน^๒ น ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงเกลวกลา
 เอตุถ อตุเถ วา ฐมเม วา ปเท ด้วยเวสารัชญาณทั้ง ๔ ผู้ทรงไว้ซึ่งกำลัง ๑๐
 วา พุยญชเน วา กงฺขา วา วิมติ ผู้ทรงดำรงอยู่ในฐานะอันประเสริฐ ผู้ทรง
 วา กาศพฺพา^๓ติ อิมสฺมี ฐมเม บรรลือลีลนาทผู้สูงสุกกว่าสรรพสัตว์ ผู้เป็น
 อสฺสทุธิยฺ วินาเสติ, สทุธาสมฺปทฺ อิศระในธรรม ผู้เป็นพระธรรมราชา ผู้มี
 อุปฺปาเทตีติ. เตเนตฺ วุจฺจติ : ธรรมเป็นอธิปัตติ ผู้มีพระธรรมเป็นประทีป
 ผู้มีพระธรรมเป็นสรณะ ผู้ทรงยังจักรคือพระ-
 สัตถธรรมอันประเสริฐให้เป็นไป, ใคร ๆ ไม่
 ควรจะกระทำความสงสัย หรือเคลือบแคลง
 ในอรรถ หรือในธรรม หรือในบท หรือใน
 พยัญชนะในธรรมนี้" ดังนี้. ด้วยเหตุนี้
 ทานพระโบราณจารย์จึงกล่าวคำนี้ไว้ว่า :

^๑ สมุทฺทลวิลาสิณี. ๑/๔๑ อาสภญจา-
 นญจานนิโย.

^๒ อี. วจันนติ ปาโฆ นตฺถิ.

คุณปริญา ลีอิสสระนกุล
 สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

"วินาสยติ อสุสฺสทฺธํ
 สทฺธํ วทฺเพตฺติ สาสเน
 เอวํ เม สุตฺตมิจฺเจวํ
 วทํ โคตฺตมสาวโก"ติ.

"สาวกของพระโคตม กล่าวอย่างนี้ว่า
 เอวัง เม สุตํ ย่อมยังความไม่ศรัทธา
 ให้พินาศไป ย่อมยังศรัทธาให้เจริญ
 ในพระศาสนา" ดังนี้.

เอกนฺติ คณฺนปริจฺเจตฺตนิทฺเตโส.

บทว่า เอกํ เป็นนิตะศแห่งการกำหนด

สมยฺนฺติ ปริจฺฉินฺนนิทฺเตโส.

เอกํ จำนวน. บทว่า สมยํ เป็นนิตะศแห่งคำ

สมยฺนฺติ อนิยามิตปริทีปนํ?

คตฺถ ที่ใดกำหนดแล้ว. สองบทว่า เอกํ สมยํ

สมยสทฺโท :

แสดงถึงกาลที่มีใดกำหนดไว้. สมย คัพฺท

ในคำว่า สมยํ นั้น :

สมวาเย ขณฺณกาเล

เห็นใช้ในความว่าพร้อมเพรียง ใน

สมฺมุเห เหตุทิจฺฉิสฺสุ

ความว่าขณะ ในความว่ากาละ ใน

ปฏิลาเภ ปหาเน จ

ความว่าประชุม ในความว่าเหตุและ

ปฏิเวธฺเจ จ ทิสฺสตี^๒

ทิสฺสุ ในความว่าได้เฉพาะ ในความ

ว่าละ และในความว่าแทงตลอด.

^๑ อ. อนิยามิตปริทีปนํ.

^๒ สมุทฺทลวิลาสินี. ๑/๔๒.

อิธ ปนสฺส กาลโถ อตุโถ. เตน ลํวจฺจเร-
อุตุมาสํหุตฺตมาสฺสรตฺตินฺทิวปฺพุพฺพณฺหมชฺฌนฺตฺติก-
สายณฺหปจฺจมมชฺฌิมปจฺจิมยามมฺหุคฺคทาทีสุ
กาลปฺปเกทฺทญฺเจสุ สฺมเยสุ เอกํ สฺมยฺนฺตฺติ
ทีเปติ.

แต่ในที่นี้ กาละเป็นความหมายของสมัยศัพท์
นั้น. ด้วยสมัยศัพท์นั้นท่านแสดงว่า สมัยหนึ่ง
ในบรรดาสัณยอันเป็นประเภทแห่งกาล มีปี
ฤดู เดือน กึ่งเดือน ราตรี กลางวัน
เช้า เที่ยง เย็น ปฐมยาม มัชฌิมยาม
ปัจฉิมยาม และครุ เป็นตน.

ตฺตถ กิณฺจาปี เอเตสุ
ลํวจฺจราทีสุ สฺมเยสุ ยํ ยํ สุตฺตํ ยมฺหิ
ยมฺหิ ลํวจฺจเร อุตุมฺหิ มาเส ปกฺเข
รตฺตภาเค ทิวสฺภาเค วา^๒ วุตฺตํ,
สพฺพิ ตํ เถรสฺส สุวิทฺตํ สุววคฺคาปิตํ
ปญฺญา. ยสฺมา ปน "เอวํ เม สุตฺตํ
อสุกฺลํวจฺจเร อสุกฺอุตุมฺหิ อสุกฺมาเส
อสุกฺปกฺเข อสุกฺรตฺตภาเค อสุกฺทิวสฺภาเค
วา"ติ เอวํ วุตฺเต น สกฺกา สุเชน
ธาเรคฺคํ วา อุทฺทิสิตฺตํ วา อุทฺทิสปาเปคฺคํ

ในข้อนี้ บรรดาสัณยทั้งหลายมีปี
เป็นต้นเหล่านี้ สูตรใด ๆ อันพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าตรัสไว้แล้วในปี ในฤดู ในเดือน
ในปักษ์ ในกาลอันเป็นส่วนแห่งราตรี หรือ
ในกาลอันเป็นส่วนแห่งวันใด ๆ, สูตรนั้น
ทั้งหมดพระเถระเจ้าก็ทราบดีแล้ว กำหนดไว้
ดีแล้วด้วยปัญญา ก็จริงอยู่. แต่ถึงกระนั้น
เพราะเหตุว่า เมื่อพระเถระกล่าวอย่างนี้
ว่า "ข้าพเจ้าได้สัทธมาแล้วอย่างนี้ในปีโน้น
ในฤดูโน้น ในเดือนโน้น ในปักษ์โน้น ใน

คุณปริญา ลีอิสสระนกุล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วา, พหุญจ วตฺตพฺพํ โทติ, ตสฺมา
เอเกเนว ปเทน ตมคฺถํ สโมธาเนตฺวา
"เอกํ สมยฺนฺ"ติ อาท.

กาลอันเป็นส่วนแห่งราตรีโน้น หรือในกาล
อันเป็นส่วนแห่งวันโน้น"ดังนี้ ใครๆ ก็ไม่อาจ
ที่จะทรงจำไว้ได้หรือยกขึ้นแสดงได้ หรือให้
คนอื่นยกขึ้นแสดงได้โดยง่าย, และจำต้อง
พูดมากด้วย, ฉะนั้น ท่านจึงประมวลความ
ขอนั้นไว้ด้วยบทเดียวเท่านั้น กล่าววา
"เอกํ สมยฺ" (แปลว่าสมัยหนึ่ง).

เข วา อีเม คพฺโปกุกฺกนฺตีสมโย^๑
ชาติสมโย สํเวคสมโย อภินิกฺขมนสมโย
ทกฺกรการิกสมโย มารวิชยสมโย
อภิสมฺโพธิสมโย ทิฏฺฐธมฺมุสฺสขวิหารสมโย
เทสนาสมโย ปรินิพฺพานสมโยติ เอว-
มาทโย ภควโต เทวมนุสฺสเสสฺส อตีวีย
ปกาสา อเนกกาลปฺปเกทา เอว สมยา,
เตสฺส สมเยสฺส เทสนาสมยสงฺขาตํ เอกํ
สมยฺนฺติ ทีเปติ.

อีกอย่างหนึ่ง สมัยทั้งหลายซึ่งมีประ-
เภทกาลมิใช่น้อยอันแจ่มชัดยิ่งนัก ในเทวดา
และมนุษย์ ของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นเทียว
มีอาทิอย่างนี้คือ คัพโปกกัณตีสมัย (สมัยที่
หยั่งลงสู่พระกรรม) ๑ ชาติสมัย (สมัยที่
ประสูติ) ๑ สํเวคสมัย (สมัยที่ทรงสลค
พระหฤทัย) ๑ อภินิกขมนสมัย (สมัยที่
เสด็จออกผนวช) ๑ ทกฺกรการิกสมัย (สมัย
ที่ทรงบำเพ็ญทกฺกรกิริยา) ๑ มารวิชยสมัย
(สมัยที่ทรงชนะมารอย่างเด็ดขาด) ๑

^๑ อี. คพฺโปกุกฺกนฺตีสมโย.

อภิสัมโพธิสมัย (สมัยที่ตรัสรู้) ๑ ทิฐุธรรม-
สุขวิหารสมัย (สมัยที่เสด็จประทับอยู่เป็นสุข
ในทิฐุธรรม) ๑ เทศนาสมัย (สมัยที่ทรง
แสดงพระธรรมเทศนา) ๑ ปรีนิพพานสมัย
(สมัยที่เสด็จปรีนิพพาน) ๑ เหล่านี้ไค,
ยอมแสดงว่า เอก์ สมัย (แปลว่าสมัยหนึ่ง)
กล่าวคือ เทศนาสมัยในบรรดาสมัยเหล่านั้น.

โย จายิ ฌาณกรุณากิจจสมเยสุ กรุณา-
กิจจสมโย, อตุตทิตปรีทปฏิบัติสมเยสุ
ปรีทปฏิบัติสมโย, สนนูปติตานัน
กรณียทวยสมเยสุ ฌมมิกถาสมโย,
เทศนาปฏิบัติสมเยสุ เทศนาสมโย,
เตสุปี สมเยสุ อณฺณตรั สมัย สนนุชาย
"เอก์ สมยณฺ"ติ อาห?

อนึ่ง บรรดาสมัยคือสมัยที่ทรงบำเพ็ญพระ-
ญาณกิจและพระกรุณากิจ สมัยนี้ไค เป็นสมัยที่
ทรงบำเพ็ญพระกรุณากิจ, บรรดาสมัยที่ทรง
ปฏิบัติประโยชน์แก่กุลส่วนพระองค์ และ
ทรงปฏิบัติประโยชน์แก่กุลเพื่อผู้อื่น สมัยนี้
ไค เป็นสมัยที่ทรงปฏิบัติประโยชน์แก่
ผู้อื่น, บรรดาสมัยแห่งพระกรณียะทั้งสอง
แกผู้รวมประชุมกัน สมัยนี้ไค เป็นสมัยที่ทรง
แสดงธรรมกถา, บรรดาสมัยที่ทรงเทศนา
และทรงปฏิบัติ สมัยนี้ไค เป็นสมัยที่ทรงแสดง

๑ สุมงฺคฺลวิลาสิณี. ๑/๔๓-๔

พระธรรมเทศนา, พระสารีบุตร เถระ
หมายเอาสมัยใดสมัยหนึ่ง ในบรรดาสมัย
แม่เหล่านั่นกล่าวว่ "เอกั สมัย" (แปลว่า
สมัยหนึ่ง).

ยสุมา ปน "เอกั สมัยนุ"ติ อหนึ่ง อรรถแห่งัจฉัจตสังโยควา
อจุจนตสังโยคตฺโต สมุภาติ. ยั หิ "เอกั สมัย" ัจฉัจตสังโยควา
สมัย ภาควา อิมั อญญั วา สุตฺตุนตฺ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงพระสูตรนี้
เทเสสิ, อจุจนตเมว ตั สมัย หรือพระสูตรอื่นตลอดสมัยใด, เสด็จประทับ
กรุณาวีหา เรน วิहाสิ, ตสุมา อยูด้วยพระกรุณาวีหารธรรม ตลอดสมัยนั้น
ตทตฺถโชตนตฺถ อธิ อูปโยควจฉนินิทฺเทโส อย่างแท้จริงทีเดียว เหตุใด, เพราะเหตุนั้น
กโตติ. ท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตร จึงกระทำ
นิเทศด้วยทศิยาวิภักติในที่นี้ เพื่อสงความ
ชอนัน.

เตเนตัง วุจฺจติ :

ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวคาถาประพันธ์ไว้
ดังนี้ว่า :

"ตํ ตํ อตุณฺมเปกฺขิตฺวา
ภุมฺเมเนน กรเณน จ

"ท่านเสด็จถึงอรธณัน ุกล่าวสมัยศัพท์
ไว้ในที่อื่นด้วยสัตมีวิภักติ และด้วย

อณฺณตฺถ^๑ สมโย วุตฺโต
อุปโยเคน โส อิธา^๒ติ.

ศติยาวิภักติ ในที่นี้ท่านกล่าวสมยศัพท์นั้น
ด้วยศติยาวิภักติ" ดังนี้.

ไปราณา ปน วณฺณยฺนฺติ : "ตสฺมี
สมเย^๓ติ วา "เตน สมเยนา^๔ติ วา
"ตํ สมยฺนุ^๕ติ วา อภิลापมคฺตเกโท
เอส, สัพพตฺถ ญฺมฺมเมวตฺโตติ. ตสฺมา
"เอกํ สมยฺนุ^๖ติ วุตฺเตปิ "เอกสฺมี
สมเย^๗ติ อตฺโต เวทิตฺพุโพ^๘

ส่วนพระไปราณาจารย์ทั้งหลายพรรณนา
ไว้ว่า : นี้เป็นความต่างกันแต่เพียงคำพูด
เท่านั้นว่า "ตสฺมี สมเย" บาง ว่า "เตน
สมเยน" บาง ว่า "ตํ สมยํ" บาง, ทุกคำ
มีอรรถเป็นสํตมวิภักติเท่านั้น. เพราะฉะนั้น
แม่เมื่อกล่าววว่า "เอกํ สมยํ" ก็พึงทราบ
อรรถว่า "เอกสฺมี สมเย".

ภควาติ คุรุ. คุรุํ หิ โลเก
"ภควา"ติ วทฺนฺติ. อยฺยจ สัพพคฺคฺก-
วิสิญฺจทาย สัพพสฺตฺตานํ คุรุ, ตสฺมา
"ภควา"ติ เวทิตฺพุโพ. ไปราณเฑหิปี
วุตฺตํ :

บทว่า ภควา ไต่แก่คุรุ. จริงอยู่
คนทั้งหลายเรียกคุรุว่า "ภควา" ในโลก.
ด้วยว่า พระผู้มีพระภาคเจ้านี้ เป็นครูของ
สรรพสัตว์เพราะเป็นผู้พิเศษด้วยคุณทั้งปวง,
เพราะฉะนั้น บัณฑิตพึงทราบวว่า "ชื่อว่า
ภควา". แม่พระไปราณาจารย์ทั้งหลาย
ก็กล่าวคาถาประพันธ์ไว้ว่า :

^๑ ฉ. อณฺณตฺตร.
^๒ สมงฺกฺลวิลาสินี (๑/๔๔-๕๕)
โอโล เกตพุพ.

"ภควาติ วจนํ เสฏฺฐํ
 ภควาติ วจนมุตฺตมํ
 ครุ การวยุตฺโต โส
 ภควา เตน วุจฺจตี"ติ.

"คำว่า ภควา เป็นคำประเสริฐ
 คำว่า ภควา เป็นคำสูงสุด พระผู้มี-
 พระภาคนั้นทรงเป็นครู ควรแก่ความ
 เคารพ เพราะเหตุนี้ ประชากรจึง
 ถวายพระนามว่า ภควา".

อปิจ :

อีกอย่างหนึ่ง พึงทราบอรรถแห่งบทนั้น โดย
 พิศดารควยสามารถแห่งคาถาแม่น้ำว่า :

"ภากุยวว ภคฺควา ยุตฺโต
 ภเกหิ จ วิภตฺตว
 ภตฺตว วนฺตคฺมโน
 ภเวสุ ภควา ตโต"ติ
 อิมิสฺสาปิ คากาย วเสณ อสฺส ปทสฺส
 วิตุถารโต อตฺถโณ เวทิตฺตพฺโพ.

"พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเป็นผู้มี
 ภากยะ ๑ ทรงเป็นผู้หัก (กิเลส)
 และเป็นผู้ประกอบควยภคธรรมทั้ง-
 หลาย ๑ เป็นผู้จำแนก (ธรรม) ๑
 เป็นผู้คบ(ธรรม) ๑ เป็นผู้คายความ
 ไปในภพทั้งหลายเสียได้ ๑ เพราะ
 เหตุนี้ จึงทรงพระนามว่า ภควา".

โส หิ^๑ วิสุทฺธิมคฺเค^๒ พุทฺธานุสฺสตี-
 นิตฺเตเส วุตฺโตเยว.

ก็ความข้อนั้น ท่านกล่าวไว้แล้วในนิเทศแห่ง
 พุทธานุสติ ในวิสุทฺธิมรรคนั้นเทียว.

^๑ ฉ. จ. ^๒ วิสุทฺธิมคฺค. ๑/๒๖๘.

เอตตวาทา เจตถ เอวนติ ก็ด้วยลำดับแห่งคำมีเพียงเท่านั้น ในที่นี้
 วจเนน เทสนาสมฺปตฺตี นิตฺติสตี, เม ด้วยคำว่า เอว ท่านแสดงไขถึงความถึง
 สุตฺนติ สāvaksamṅgā, เอก สมยฺนติ พร้อมแห่งเทศนา, ด้วยคำว่า เม สุตฺ ท่าน
 กาลสมฺปตฺตี, ภควาติ เทสภสมฺปตฺตี? แสดงไขถึงความถึงพร้อมแห่งสาวก, ด้วย
 คำว่า เอก สมย ท่านแสดงไขถึงความถึง
 พร้อมแห่งกาล, ด้วยคำว่า ภควา ท่าน
 แสดงไขถึงความถึงพร้อมแห่งองค์แสดง.

สาวตฺถิยนติ เอตถ จ สวตฺถสฺส ก็ในบทว่า สาวตฺถิ นี้ เมืองอันเป็น
 อิลีนินิวาสฏฺจานภูตา นครี สาวตฺถิ, ที่อยู่ของฤๅษีชื่อว่า สวตฺถะ ชื่อว่า สาวตฺถิ,
 ยถา กากนฺที มากนฺทีติ เอว ทาว เหมือนอย่างคำว่า กากนฺที นักกิตอักษร
 อกฺขรจินฺตกา. อฏฺฐกถาจรียา ปน ภณฺนติ: พรรณนาไว้ดังกล่าวนั้น อย่างนี้ว่า มากนฺที
 "ยจฺกิลฺลิจิ มนุสฺसानํ อุปฺโปคปริโภคํ" ตั้งนี้ก่อน. ส่วนพระอรธรรคกถาจารย์ทั้งหลาย
 สพฺพเมตฺถ อตฺถิ"ติ สาวตฺถิ, สตฺถสฺมา- กล่าวว่ : "เครื่องอุปโปคและบริโภคของ
 โยเก จ "ก็ ภณฺนตฺถิ"ติ ปุจฺฉิตฺเต มนุสฺยทั้งหลาย อย่างใดอย่างหนึ่งทุกชนิด
 "สพฺพมตฺถิ"ติปิ วจนฺมุปาทาย สาวตฺถิ. มีอยู่ในเมืองนี้" เหตุนั้น เมืองนี้ชื่อว่า

^๑ สมุทฺทลวิลาสินีย (๑/๔๕-๔๖)
 โอโล เกตพฺพ.

คุณหญิงเลื่อน เทพหัสดิน ณ อยุธยา
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สาวัตถิ, อนึ่ง ในการมารวมกันของพวกเขา
พอล่า เมื่อถามกันว่า "มีสินค้าอะไรบ้าง"
อาศัยคำตอบว่า "มีทุกชนิด" ดังนั้นบ้าง จึง
ชื่อว่า สาวัตถิ.

"สพฺพทา สพฺพูปการณํ

สาวตฺถิยํ สโมหิตํ

ตสฺมา สพฺพมุปาทาย

สาวตฺถิตี ปวฺจจตี"ติ?

"อุปการณํทั้งหมดใครรวบรวมไว้ในเมือง

สาวัตถิในกาลทั้งปวง เพราะฉะนั้น

อาศัยคำว่า สัพพะ ท่านจึงเรียกว่า

สาวัตถิ" ดังนี้.

ตสฺสํ สาวตฺถิยํ. สมีปตฺถเก ภูมฺมวจนํ. วิหฺรตีตี อวิเสสเสน อิริยาปถทิวพฺพหฺม-
อริยวิหาเรสุ อญฺญตรวิหารสมฺมุคิปริทีปน-
เมตฺ, อิธ ปน จานกมนาสนสฺยนป-
ปเกเทสุ อิริยาปถสุ อญฺญตรอิริยา-

ในเมืองสาวัตถินั้น. บทว่า สาวตฺถิยํ เป็น
สัตถิมิวิภัตติลงในอรรถวาไกล. บทว่า วิหฺรตี
นี้เป็นคำกำหนดแสดงถึงบุคคล ผู้มีความ
พร้อมเพรียงด้วยธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่าง-
ใดอย่างหนึ่ง ในบรรดาธรรมเป็นเครื่องอยู่

^๑ ปปญฺจสุทฺถนียํ (๑/๘๑-๘๒) ปสฺสิตพฺพํ.

^๒ คณฺฐี. วิหารธรรมคือ
ทิววิหารธรรม ได้แก่ รูปาวจรจตุตถฌาน.
พรหมวิหาร ๕ ปรมัตฺถญา ๔.
อิริยาวิหาร ผลสมาบัติประกอบด้วย
ฌานที่ ๔.

ปถสมาโยคปริทีปน์? เตน จิโตปิ คือการอยู่ด้วยอิริยาบถวิหารธรรม การอยู่
 คจฺจนฺโตปิ นิสินฺโนปิ สยาโนปิ ภควา เป็นที่วิหาร และการอยู่เป็นพรหมอริยวิหาร
 "วิหารตี" จุ เจว เวทิตพฺโพ. โส หิ โดยไม่ต่างกัน, แต่ในที่นี้ คำว่า วิหารตี นี้
 ภควา เอกํ อิริยาปถปโยค^๑ อญฺเณ กำหนดแสดงความประกอบ ด้วยอิริยาบ
 อิริยาปถน วิจฺฉินฺนิตฺตฺวา อปริปตฺนตฺมตฺต- อย่างใดอย่างหนึ่ง บรรดาอิริยาบถทั้งหลาย
 ภาวํ หรตี ปวตฺเตติ, ตสฺมา อันต่างด้วยการยืน การเดิน การนั่งและ
 "วิหารตี" ตี จุจฺจติ. การนอน. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า
 แม่ประทับยืนอยู่ แม่เสด็จดำเนินอยู่ แม่
 ประทับนั่งอยู่ แม่ประทับนอนอยู่ ก็พึงทราบ
 ว่า "ชื่อว่าวิหารตี" (แปลว่าประทับอยู่
 ที่นั้น). เพราะว่าพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น
 ทรงตัดความประกอบด้วยอิริยาบถอย่างหนึ่ง
 ด้วยอิริยาบถอื่น แล้วทรงนำอรรถภาพไป คือ
 ให้เป็นไป ไม่ให้บอบซ้ำ, เพราะฉะนั้นจึง
 เรียกว่า "วิหารตี".

^๑ สมุทฺตวลลวลาสิณี. ๑/๑๖๘,
 อญฺเณตรอิริยาปถสทโยคปริทีปน์.
^๒ สมุทฺตวลลวลาสิณี. ๑/๑๖๘, ปปญฺจสุทฺตี.
 ๑/๑๕ อิริยาปถพาธน์.

ของฝูงวิหค มีโกกิลลาเป็นต้น ซึ่งมีแว้วเม้าค้วย
ความบันเทิงในกลิ่นแห่งดอกไม้ไม่นานาชนิด.

เขตสุส วนิ เขตวนิ. ตั หิ เขตุน
ราชกุมารเรน โรปิต์ สัทธิตติ์ ปริปาติตติ์,
โส จ ตสุส สามิ อโหสิ, ตสุมา
เขตวนนุติ วุจจติ. ตสุมี เขตวนเ
วนนุจ นาม โรปิม สัทธิชานนุติ ทูวิธ.
อิทญจ เวพูวนาทีนิ จ โรปิมานิ,
อนนุชวณมหาวนาทีนิ สัทธิชานานิ.

สวนของเจ้าเขตะชื่อว่าเขตวัน. เพราะว่า
เขตวันนั้น อันราชกุมารทรงพระนามว่า
เขตะทรงปลูกแล้ว ทรงบำรุงแล้ว ทรงรักษา
แล้ว, ก็พระองค์ใดทรงเป็นเจ้าของแห่ง
สวนนั้น, เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่าเขตวัน.
ในพระเขตวันนั้น. อันชื่อว่า วนะ (ป่า)
มี ๒ อย่าง คือ วนะ (ป่า) ที่ปลูกขึ้นอย่าง-
หนึ่ง (สวนป่า), วนะ (ป่า) ที่เกิดเอง
อย่างหนึ่ง. ก็เขตวันนี้และเวพูวันเป็นต้น
เป็นป่าที่ปลูกขึ้น (สวนป่า), อันวันและ
ป้ามหาวันเป็นวนะ (ป่า) ที่เกิดเอง.

อนาถปิณฑิกสุส อาราเมติ สุตตโต
นาม โส คหปติ มาตาปิณฑิ
กตนามวเสน. สัพพกามสมิทธิชทาย ปน
วิคตมจฺเจรตายน กรุณาทีคุณสมฺมกิตาย จ
นิจฺจกาลี อนาถานิ ปิณฑมทาสี, เตน

สองบทว่า อนาถปิณฑิกสุส อาราเม
มีความว่า คหบดีนั้นชื่อว่าสุทัตตะ ค้วยอำนาจ
ชื่อที่มารดาบิดาได้ชานานไว้. ก็เพราะคหบดี
นั้น เป็นผู้มั่งคั่งค้วยสมบัติอันบุคคลพึงใคร
ทั้งปวง, เพราะความเป็นผู้ปราศจากความ

๑ ปปัญจสุทนิย (๑/๘๒) โอโลเกตุพพิ.

คุณพร ศรีจามร ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่
คุณปู่เนียม-คุณย่าพุ่ม-คุณพ่อปั้น-คุณแม่ทองดี และนางแคทลีน ศรีจามร

อนาถปิณฑิกโกติ สงฆ์ คโต. อารมณฺติ ตระหนึ่และเพราะเป็นผู้มีความพร้อมเพรียง
 เอตุถ ปาณินโน, วิเสเสน วา ด้วยคุณ มีความกรุณาเป็นต้น ท่านจึงได้ให้
 ปพฺพชิตาติ อาราโม, ตสฺส ปุပ္ผผลาติ- กอนชาวแก่คนอนาถาทั้งหลายตลอดกาลเป็น
 โสภาย นาคีหุรนาจฺจาสนุนตาติปญฺจวิธ- นิตยั, ด้วยเหตุนี้ ท่านทบทินันจึงถึงการ
 เสนาสนฺจคสมฺปตฺติยา จ ตโต ตโต นับว่า ชื่อว่า อนาถปิณฑิกะ. ชื่อว่า อาราม
 อากมฺม รมนฺติ อภิรมนฺติ, อนุกฺกณฺจिता ด้วยอรรถว่าเป็นที่มายืนค้ำของสัตว์ทั้งหลาย,
 หุตุวา นิวสนฺตีติ อตุโถ. หรือโดยพิเศษของบรรพชิตทั้งหลาย, มี
 อธิบายว่า เพราะส่วนนี้งามด้วยดอกไม้
 และผลไม้เป็นต้น และเพราะความถึงพร้อม
 ด้วยองค์เสนาสนะ ๕ อย่าง มีความไม่ไกล
 เกินไป และความไม่ไกลเกินไปเป็นต้น จึง
 เป็นแดนที่คนมาจากที่นั้น ๆ แล้วยืนค้ำคือ
 อภิรมย์, คือคนทั้งหลายไม่เบื่อหน่ายอยู่เป็น
 ประจำ.

วุตฺตปฺปการาย วา สมฺปตฺติยา ตตุถ อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่าอาราม ด้วยอรรถว่า
 ตตุถ คเตปิ อตุตโน อพฺภนฺตรึ แม้เมื่อไปแล้วในที่นั้น ๆ ก็นำมาภายในตน
 อาเนตุวา รมาเปตีติ อาราโม. โส ทำให้ยืนค้ำ ด้วยสมบัติอันมีประการดังกล่าว
 หนี อนาถปิณฑิกเกน ทหฺปตินา เขตตสฺส แล้ว. เพราะอารามนั้น อันท่านทบทิน
 ราชกุมารสฺส หตุตโต อฏฺฐารสฺสี ชื่อว่า อนาถปิณฑิกะ ได้ชื่อจากพระหัตถ์ของ

คุณพร ศรีจามร ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่

คุณปิ่นม-คุณย่าพุ่ม-คุณพ่อปั้น-คุณแม่ทองดี และนางแคทลีน ศรีจามร

หิรัญญโกฏิ^๑ โภกีสุนดาเรน^๑ ก็ฉันทว่า ราชกุมาร ทรงพระนามว่าเชตะ ด้วย
 อฏฐารส^๒ หิรัญญโกฏิ^๑ เสนาสนานิ การลาตทรัพย์นับโกฏิ โดยเงิน ๑๘ โภกิ
 การาเปตวา อฏฐารส^๒ หิรัญญโกฏิ^๑ แล้วให้สร้างเสนาสนะ โดยเงิน ๑๘ โภกิ
 วิหารม^๓ นิฏฐาเปตวา^๒ เอว^๓ แล้วยังการฉลองวิหารให้สำเร็จลงโดยเงิน
 จตุปณณาสหิรัญญโกฏิปริจจาคน พุทธป- ๑๘ โภกิ ไตมอบถวายแก่พระภิกษุสงฆ์
 ปมุขส^๓ ภิกษุสงฆ์ส^๓ นียยาทีโต, มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ด้วยการบริจาค
 ตส^๓มา "อนาถปิณฑิกส^๓ อาราโม"ติ เงิน ๕๕ โภกิกั้งนี้, เพราะฉะนั้น จึง
 จุจติ. ตส^๓มี อนาถปิณฑิกส^๓ อาราโม^๓ เรียกว่า "อารามของท่านอนาถปิณฑิกะ".
ในอารามของท่านอนาถปิณฑิกะนั้น.

เอตถ จ "เชตวเน"ติ วจัน^๓ ก็ในอธิการนี้ คำว่า "เชตวเน"
 ปุริมสามิปริกิตุค^๓น, "อนาถปิณฑิกส^๓ ระบุถึงเจ้าของคนแรก, คำว่า "อนาถ-
 อาราโม"ติ ปจฉิมสามิปริกิตุค^๓น. ก็ ปิณฑิกส^๓ อาราโม" ระบุถึงเจ้าของคนหลัง.
 เอเตส^๓ ปริกิตุค^๓เน ปโยชนน^๓ติ ? ถาว่า ในการระบุเจ้าของเหล่านี้มีประ-
 ษุณณกามาน^๓ ทิฏฐานุกติอาปช^๓ชน. ตตถ โยชน^๓เป็นอย่างไร ? ตอบว่า มีประโยชน์
 หิ ทวารโกฏฐกปาสาทาปเน ภูมิ- ที่ให้^๓ผู้ต้องการบุญทั้งหลาย ถือเอาเป็น
 วิกุกยล^๓ทธา อฏฐารส^๒หิรัญญโกฏิโย ตัวอย่าง. เพราะว่ความจริงในข้อนั้น

^๑ ฉ. โภกีสุนดาเรน.
^๒ อ. วิหารมค^๓ค^๓ นิฏฐาเปตวา.
^๓ ปปญจสุทนิย^๓ (๑/๘๒-๘๓) ปส^๓สิต^๓พ^๓.

คุณพร ศรีจามร ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่
 คุณป๋นึ่ม-คุณย่าห่ม-คุณพ่อป๋นึ่ม-คุณแม่ทองดี และนางแคทลีน ศรีจามร

อเนกโกฏฐิอกุชฌนกา รุกขา จ เชตสฺส
 ปริจฺจาโค, จตุปณฺณาสหิรณฺณโกฏฐิโย
 อนาคตปิณฺธิกสฺส. อิติ เตสํ ปริกิตฺตเนน
 เอวํ ปุณฺณกามา ปุณฺณานิ กโรนฺตีติ
 ทสฺสเสนฺโต อายสฺมา สารีปฺตุโต อญฺเณปิ
 ปุณฺณกา เม เตสํ ทิฏฺฐานุกฺคิอาปชฺชเน
 นิโยเชตี?

เงิน ๑๘ โภภุที่ไคมาควยการขายที่ดิน ใน
 การสร้างปราสาท อันประกอบควยชุมประตูล
 และต้นไม้ซึ่งมีคาคหลายโภภุ เป็นการสละ
 ของราชกุมารพระนามวาเชตะ, เงิน ๕๕
 โภภุ เป็นการสละของท่านอนาถปิณฺธิกะ.
 ท่านพระสารีบุตรเมื่อจะแสดงวา ผู้ตองการ
 บุญทั้งหลายยอมกระทำบุญอย่างนี้ ควยการ
 ระบุดึงท่านทั้งสองนั้น คังนี้ ยอมช้กชวณผู้
 ตองการบุญเมื่อนั้น ๆ ในการที่จะถือเอาเป็น
 ตัวอย่างของท่านทั้งสองนั้น,

ตตฺถ ลียา : ยทิ ตาว ภควา
 สาวตฺถิยํ วิหริตี, "เชตวเน อนาถ-
 ปิณฺธิกสฺส อาราเม"ติ น วตฺตพฺพ.
 อถ ตตฺถ วิหริตี, "สาวตฺถิยน"ติ
 น วตฺตพฺพ. น หิ สกฺกา อุมยตฺถ
 เอกํ สมัยํ วิหริตฺถนฺตี. น โช ปเนตํ
 เอวํ ทฏฺฐพฺพ, นนุ อโวจฺมุห
 "สมึปฺตุเถ ภุมฺมวจนน"ติ.

ในข้อนี้พียงมีผู้สงสัยถามวา : ถ้า
 พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับในเมืองสาวัตถี
 ก่อน, ก็ไม่ควรกลาววา "เชตวเน อนาถ-
 ปิณฺธิกสฺส อาราเม". ถ้าประทับอยู่ที่อาราม
 ของท่านอนาถปิณฺธิกะนั้น, ก็ไม่ควรกลาววา
 "สาวตฺถิยํ". เพราะใคร ๆ ไม่สามารถจะ
 อยู่ในที่สองแห่งในสมัยเดียวกันได้. ฉะนั้น
 วา ก็ข้อนี้ท่านไม่ควรเห็นอย่างนั้นเลย,

๑ ปปญจสุทฺถนียํ (๑/๘๒-๘๓) ปสฺสตีตพฺพ.

คุณพร ศรีจามร ขออุทิศส่วนกุศลให้แด่
 คุณปุ่นิม-คุณย่าห่ม-คุณพ่อปิ่น-คุณแม่ทองดี และนางแคทลีน ศรีจามร

ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้วมิใช่หรือ ว่า "คำนี้เป็นสัทม์วิภักติลงในอรรถว่าไกล".

ตสฺมา ยถา คงฺกายมุนาทีนํ สมีเป เพราะฉะนั้น แม้ในที่นี้ พระเชตวันนี้ใดเป็น
 โคยฺถานิ จรฺนฺตานิ "คงฺกาย จรฺนฺติ, อารามของท่านอนาถปิณฑิกะ อยู่ไกลเมือง
 ยมุนาย จรฺนฺตี"ติ วุจฺจฺนฺติ, เอวมิธาปิ สาวัดถิ, พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อประทับอยู่
 ยทิตฺถํ สาวตฺถิยา สมีเป เชตวันํ ณ พระเชตวันนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "สาวตฺถิย
 อนาถปิณฑิกสฺส อาราโม, ตตฺถ วิหริติ เชตวเน อนาถปิณฑิกสฺส อาราเม"
 วิหฺรณฺโต วุจฺจฺติ "สาวตฺถิยํ วิหริติ (แปลว่า ประทับอยู่ที่เชตวนารามของท่าน
 เชตวเน อนาถปิณฑิกสฺส อาราเม"ติ. อนาถปิณฑิกะไกลเมืองสาวัดถิ) เหมือน
 โคจรคามนิทสฺสนตฺถํ หิสฺส สาวตฺถิ- ผุ่งโคเที่ยวไปในที่ไกลแม่น้ำคงคาและแม่น้ำ
 วจันํ, ปพฺพชิตานุรูปนึวาสนญฺจานนิทสฺสนตฺถํ ยมุนาเป็นต้น เขาเรียกว่า "คงฺกาย จรฺนฺติ
 เสสฺวจันํ? (เที่ยวไปไกลแม่น้ำยมุนา)" ดังนี้ฉะนั้น.
 ก็คำว่า สาวัดถิ เพื่อแสดงถึงโคจรคามของ
 พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น, คำที่เหลือเพื่อจะ
 แสดงสถานที่อยู่อาศัยอันสมควรแก่บรรพชิต.

๑ มโนรทปุรณีย์ (๑/๑๔-๑๕) ปสฺสูติพฺพ.

คุณพร ศรีจามร ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่
 คุณป๋นึ่ม-คุณย่าพุ่ม-คุณพ่อป๋นึ่ม-คุณแม่ทองดี และนางแคทลีน ศรีจามร

ตตถ ส้าวตถิกิตฺตเนน อายสฺมา ในคํานั้น ท่านพระสารีบุตร แสดงการ
 สารีปุตฺโต ภควโต กทฺฐจานุคฺคทกรรมั กระทบความอนุเคราะห์กตัญญูของพระผู้มี-
 หสฺเสติ; เชตวนาทิกิตฺตเนน ปพฺพ- พระภาคเจ้า ด้วยการระบุดังเมืองสาวัตถิ,
 ชิตานุคฺคทกรรมั. ตถา ปุริเมเน ปจฺจยคฺ- แสดงการกระทำ การอนุเคราะห์บรรพชิต
 กถณโต อตฺตกิลมถานุโยควิวชฺชนํ, ด้วยการระบุดังพระเชตะวันเป็นต้น. อนึ่ง
 ปจฺฉิเมเน วตฺตูกามปฺปหวนโต กามสฺขลฺลิก- แสดงถึงการเว้นอตฺตกิลมถานุโยค โดยการ
 กานุโยควิวชฺชนุปายํ. อถวา ปุริเมเน ทรงรับปัจจัยด้วยคำแรก, แสดงอุบายเว้น
 จ ฆมฺมเทสนาภิโยคํ, ปจฺฉิเมเน จากกามสฺขลฺลิกานุโยค โดยการละวตฺตูกาม
 วิเวกาธิมุตฺตี. ด้วยคำหลัง. อีกประการหนึ่ง แสดงถึง

ปุริเมเน กรุณาย อฺปคมนํ, ปจฺฉิเมเน แสดงถึงการเข้าไปใกล้ ด้วยความกรุณา
 ปญฺญาย อฺปคมนํ. ปุริเมเน สตฺตทานํ ด้วยคำแรก, แสดงการปราศจากไปด้วย
 หิตสฺขนิปฺพาทนาธิมุตฺตํ, ปจฺฉิเมเน ปัญญาด้วยคำหลัง. แสดงถึงความที่พระผู้มี-
 พรหิตสฺขกรณเ นิรฺรูปเลปนตํ? ปุริเมเน พระภาคเจ้า ทรงนอมพระทัยไปในการยัง
 ฆมฺมิกสฺุชาปริจฺจจากนิมิตฺตํ ผาสฺุวิหารํ, ประโยชน์แก่อกุศล และความสฺุขให้สำเร็จแก่

๑. นิรูปเลปนตํ, มโนรถปุรณิ. ๑/๑๕

ปรหิตสฺุขกรณนิรูปเลปนํ.

คุณพร ศรีจามร ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่
 คุณปู่เนียม-คุณย่าพุ่ม-คุณพ่อปั้น-คุณแม่ทองดี และนางแคทลีน ศรีจามร

ปจฺฉิเมน อุตฺตริมนุสฺสธมฺมานุโยคินิมิตฺตํ. สัตว์ทั้งหลายด้วยคำแรก, แสดงความที่
 ปุริเมน มนุสฺसानํ อุปการพหุลํ, พระองค์ ไม่ทรงติดอยู่ในการกระทำความ
 ปจฺฉิเมน เทวานํ. ปุริเมน โลเก เกื้อกูล และความสุขแก่ผู้อื่นด้วยคำหลัง.
 ชาตสฺส โลเก สํวทฺธภาวํ, ปจฺฉิเมน แสดงการอยู่สำราญ อันมีการไม่ละเสียซึ่ง
 โลเกน อนุปลิตฺตํ. ความสุข อันประกอบด้วยธรรม เป็นนิมิต
 ด้วยคำแรก, แสดงความอยู่สำราญอันมีการ
 ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งอุตริมนุสฺสธมฺมด้วยคำ
 หลัง. แสดงความที่พระองค์ทรงมากไปด้วย
 ความอุปการะแก่มนุษย์ทั้งหลาย ด้วยคำ-
 แรก, แสดงความที่พระองค์เป็นผู้ทรงมาก
 ไปด้วยความอุปการะแก่เทวดาทั้งหลายด้วย
 คำหลัง. แสดงความที่พระองค์ทรงประสูติ
 แล้วในโลก ไต่ทรงเจริญแล้วในโลกด้วย
 คำแรก, แสดงความที่พระองค์เป็นผู้ไม่
 ติดอยู่ด้วยโลกด้วยคำหลัง.

ปุริเมน "เอกปุคฺคโล ภิกฺขเว โลเก พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จอุบัติแล้ว เพื่อ
 อุปฺปชฺชมาโน อุปฺปชฺชติ พหุชนหิตาย ประโยชน์อันใด โดยพระบาลีว่า "ภูกร-
 พหุชนสุชาเย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย ภิกฺขุทั้งหลาย บุคคลเอกเมื่ออุบัติขึ้นในโลก
 หิตาย สุชาเย เทวมนุสฺसानํ. กตโม ย่อมอุบัติ เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก
 เอกปุคฺคโล, ตถาคโต อรหํ สมฺมา- เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์

คุณพร ศรีจามร ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่
 คุณปุ่นิม-คุณย่าหุ่ม-คุณพ่อปั้น-คุณแม่ทองดี และนางแคทลีน ศรีจามร

สมพุทฺธโธ"ตี^๑ วจนโต ยทตฺถิ ภควา โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อ
 อุปปนฺโน, ตทตฺถปรีทีปนี^๒ ปจฺฉิเมน ความสุขแก่เทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย.
 ยตฺถ อุปปนฺโน, ตทนุรูปวิหารปรีทีปนี. บุคคลเอกเป็นโณน, คือพระตถาคตอรหันต-
 ภควา หิ ปจฺฉิ ลุมพินีวเน, หุติยฺ สัมมาสัมพุทฺธเจ้า" ดังนี้, ย่อมแสดงการ
 โภธิมณฺฑลเทศิ โลกียโลกุตฺตรสฺส อุปปตฺติยา กำหนดแสดงถึงประโยชน์อันนั้นด้วยคำแรก,
 วเนเยว อุปปนฺโน, เตนสฺส วเนเยว พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จอุบัติ ณ ที่ใด ย่อม
 วิหาริ หสฺเสตฺติเอวมาทีนา นเยเนตฺถ แสดงการกำหนด แสดงการอยู่อันสมควรแก่
 อตฺถโยชนา เวทิตพฺพา. สถานที่นั้นด้วยคำหลัง. จริงอยู่ พระผู้มี-
 พระภาคเจ้าเสด็จอุบัติในป่าเท่านั้น ด้วย
 การเสด็จอุบัติ อันเป็นโลกียะและโลกุตระ
 คือครั้งแรกเสด็จอุบัติ ณ ลุมพินีวัน, ครั้งที่ ๒
 อุบัติ ณ โภธิมณฺฑลสถาน, ย่อมแสดงการ
 อยู่ในป่าอันเองของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วย
 คำนั้น ฟังทราบคำประกอบความ ณ ที่นี้
 โภชนัยมีอาทิอย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้.

^๑ อัง. เอกก. ๒๐/๒๘.

^๒ มโนรทปุรณี. ๑/๑๖ ตทตฺถปรีทีปนี.

ตตรชาติ เทศกาลปริทีปนี. ตํ หิ บพว่า ตตร เป็นคำกำหนดแสดง ยํ สมัย วิหริติ, ตตร สมเย, ยสมึ เทศะและกาละ. จรุงอยู่ บพว่า ตตร นั้น จ เซตวันเน วิหริติ, ตตร เซตวันเนติ ย่อมแสดงว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ที่เปติ. ภาสิตพยุคเต วา เทศกาละ ตลอดสมัยใด, ในสมัยนั้น, และประทับอยู่ ที่เปติ. น หิ ภควา อยตุเต เทเส ฏ พระเซตวันใด, ฏ เซตวันนั้น. อีกอย่าง กาละ วา ธรรม์ เทเสติ. "อกาโล หนึ่ง บพว่า ตตร นั้นย่อมแสดงในเทศะและ โข ตาว พาหิยา"ตีอาตี เจตุถ กาละอันควรแกธรรมที่จะพึงกล่าว. เพราะ สำธก. โขติ ปทบูรณมตุเต อวธารณตุเต พระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมทรงแสดงธรรมใน อาทิกาลตุเต วา นิปาโต. เทศะหรือในกาละ อันไม่สมควรหามิได้. ก็คำว่า "ดูกรพาหิยะ เวลานั้นยังไม่ใช่กาล อันควรก่อนแล" ดังนี้เป็นต้น เป็นตัวอย่าง ในเรื่องนี้. บพว่า โข เป็นนิบาตลงใน อรรถวา เป็นอวธารณะ หรือในอรรถวา เป็นกาลครั้งแรกพอทำบทิให้เต็ม.

ภควาติ โลกครุทีปนี. ภิกขุติ กถาสวน- บพว่า ภควา เป็นคำแสดงถึงครูของโลก. ยุตตปุกุลวจนํ. อปิเจตุถ "ภิกขโกติ บพว่า ภิกขุ เป็นคำแสดงบุคคลผู้ควรสดับ

^๑ ข. จ. ๒๕/๘๓.

ภิกขุ, ภิกขาจริยํ อชฺฌุปกโตติ ภิกขุ"^๑ติ^๒ กถา. อีกประการหนึ่ง ในคำนี้พึงทราบ
 อาทีนา นเยน วจนตุโถ เวทิตฺตโพ. อรรถแห่งคำโดยนัยมีอาทิว่า "ชื่อว่า ภิกขุ
อามนเตสึติ อาลปิ อภาสิ สมฺโพเธสิ, ด้วยอรรถว่า เป็นผู้ขอ, ชื่อว่า ภิกขุ
 อยเมตฺถ อตุโถ. อณฺฏตฺร ปน ฌापเนปิ ด้วยอรรถว่า เข้าถึงการเที่ยวไปเพื่อการ
 ปกฺโกสเนปิ. ภิกขโวติ อามนฺตนาการ- ขอ" ดังนี้. บทว่า อามนเตสึ แปลว่า
 ที่ปนํ. เตน เตสํ ภิกฺขุณํ ภิกฺขนสึลตา- ทรงร้องเรียก ไต่ทรงกล่าว ไต่ทรงเตือน
 ภิกฺขนธมฺมตาภิกฺขเนสาธุการิตาทีคุณโยค- ให้ทราบ, นี้เป็นความหมายในคำนี้. ส่วน
 สิทุเธน วจเนน Һินาธิกชนเสวิตํ วุตฺติ ในที่อื่น มีความหมายในการทำให้รูปร่าง ใน
 ปกาเสนฺโต อุตฺตที่นภาวนิกุคหํ กโรติ. การร้องเรียกบ้าง. บทว่า ภิกฺขโว เป็นคำ
 แสดงอาการแห่งการร้องเรียก. ด้วยคำว่า
 ภิกฺขโว นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อทรง
 ประกาศความประพฤติ อันชั้นชั้นต่ำและชน
 ชั้นสูงเสพแล้ว ด้วยคำอันสำเร็จด้วยการ
 ประกอบด้วยคุณ มีความเป็นผู้มีการขอเป็น
 ปกติ ความเป็นผู้มีการขอเป็นธรรมดาและ
 ความเป็นผู้กระทำให้สำเร็จประโยชน์ ใน
 การขอเป็นตน ของภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น
 ย่อมกระทำการขมขี้ ซึ่งภาวะที่อวดดีและ
 ภาวะที่ต่ำต้อย.

^๑ วิ. มทาวีภงค. ๑/๔๑, อภี. วิ. ๓๕/๓๓๐.

มูลนิธิลูกจันทร์ ปิยะอุย

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

"ภิกขโว"ตี อิมินา จ ภรรณานิเทศแห่งสูตรที่ ๑
 โสภุมมททยนยนนิปาตปุพฺพกฺคเมน วจเนน พระนัยเนตรลง ด้วยพระหัตถ์อันเยือกเย็น
 เต อุตฺตโน มุขาทิมุขเ กโรนฺโต เตเนว เพราะความแผ่ไป แห่งพระมหากรรณาวา
 กเถตุกมฺยตาทีปเกน วจเนน เนลั "ภิกขโว" นี้ พระองค์เมื่อทรงกระทำภิกษุ
 โสตุกมฺยตั ชเนติ. เตเนว จ เหล่านั้น ใตต่างหันหน้ามาเผชิญพระพักตร์
 สมุโพชนตุเถน วจเนน สาธุกสวนมนสิ- ของพระองค์ ย่อมยังความตองการใคร่เพื่อ
 กาวเรปี เต นิโยเซติ. สาธุกสวน- จะสดับให้เกิดแก่ภิกษุเหล่านั้น ด้วยพระ-
 มนสิการายตุตา หิ สาสนสมฺปตฺติ? คำรัส อันแสดงพระประสงค์ที่จะตรัสนั้น
 นั้นแหละ. และด้วยคำมีอรรถเป็นอาลปนะ
 (สัมโพชนะ) นั้นนั้นแหละ ย่อมทรงชักชวน
 ภิกษุเหล่านั้น แม้ในการสดับและมนสิการ
 ใหด้. จริงอยู่ สมบัติของพระศาสนา เนื่อง
 ด้วยการสดับและมนสิการให้ด้.

อปเรสุ เทวมนุสฺเสสุ วิชฺชมาเนสุ หากจะมีผู้สงสัยถามว่า เมื่อเทวดา
 กสุมา ภิกขุเขว อามนฺเตลลิตี เจ. ? และมนุษย์อื่น ๆ มีอยู่ เหตุไร พระผู้มีพระ-
 เชฏฺฐเสฏฺฐสาสนนสทาสนนินิตภาชนภาวโต. ภาคเจ้า จึงตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น
 สัพฺพปริสสาธาธาวา หิ ภควโต เล่า ? ตอบว่าเพราะภิกษุทั้งหลายเป็นพี่ใหญ่

๑ มโนรตปุรณีย์. (๑/๑๖-๑๗) โอโลเกตพพ์.

ธรรมเทศนา. ปริสาย จ เชฏฐา ภิกขุ เป็นผู้ประเสริฐที่สุด เป็นผู้ไกลชิด เป็นผู้อยู่
 ปฐมปุณนุตตา, เสฏฐา อนคาริยภาว^๑ ประจำทุกเมื่อ และเป็นภาชนะรองรับ.
 อาที กตฺวา สตฺถุ จริยานุวิธายกตฺตา เพราะว่า การแสดงพระธรรมเทศนาของ
 สกลสาสนปฏิคฺคาหกตฺตา จ, อาสนฺนา พระผู้มีพระภาคเจ้าทั่วไปแก่บริษัททุกบริษัท.
 ตตฺถ นิสินฺเนสุ สตฺถุสนฺตีกตฺตา, ก็ภิกษุทั้งหลายเป็นพี่ใหญ่ในบริษัท เพราะ
 สทาสนฺนินิทา สตฺถุสนฺตีกาวจรตฺตา, เกิดขึ้นก่อน, เป็นผู้ประเสริฐที่สุด เพราะ
 ธรรมเทศนาย จ เต เอว ภาชนิ กระทำภาวะที่เป็นผู้ไม่ครองเรือน ให้เป็น
 ยถานุสิฏฺฐัง ปฏิปตฺติสพฺภาวโต? เปื้องต้น ได้กระทำตามพระจริยาของ
 พระบรมศาสดา และเพราะเป็นผู้รับคำสอน
 ทั้งสิ้น, เป็นผู้ไกลชิด เพราะเมื่อเหวดและ
 มุขฺยํแล้วในที่นั้น ก็เป็นผู้ไกลต่อพระ-
 ศาสดา, เป็นผู้อยู่ประจำทุกเมื่อ เพราะ
 เป็นผู้ท่องเที่ยวไปในสำนักของพระศาสดา,
 และภิกษุเหล่านั้นแหละ เป็นภาชนะรองรับ
 พระธรรมเทศนา เพราะมีการปฏิบัติตามที่
 ทรงพร่ำสอน.

^๑ มโนรทปุรณี. ๑/๑๗ ปฏิปตฺติสมฺภาวโต.

ตตถ ลียา : กิमतถ ปน ภควา
 ธมมํ เทเสนโต ปจมํ ภิกขุ อามนุเตสิ,
 น ธมมเมว เทเสตีติ ? สติชนนตถ.
 ปริสาย हि ภิกขุ อณฺณํ จินฺเตนฺตาปิ
 วิกฺขิตฺตจิตฺตาปิ ธมมํ ปจฺจเวกฺขนฺตาปิ
 กมฺมฏฺจानํ มนสิกโรนฺตาปิ นิสินฺนา
 โหนฺติ, เต อนามนุเตตฺวา ธมฺเม
 เทสิยมาเน "อัยฺ เทสฺนา กิณฺนิทานา
 กิมุปจฺจยา กตฺมา ย อตฺตูปฺตฺติยา
 เทสิตา"ติ สลฺลกฺเขตฺตุ อสฺสโกนฺตา
 วิกฺเขปํ อาปชฺเชยฺยํ, ทฺถกฺกhitฺตํ วา
 คณฺเฑหฺยํ. เตนฺ เตสํ สติชนนตถ
 ภควา ปจมํ อามนุเตตฺวา ปจฺจนา ธมมํ
 เทเสตี.

ในข้อนี้พึงมีผู้สงสัยถามว่า : ก็พระ-
 ผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดงธรรม
 ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายก่อน, ไม่ทรงแสดง
 ธรรมทีเดียวเพื่อประโยชน์อะไร ? ตอบว่า
 เพื่อทรงยังสติให้เกิด. จริงอยู่ในบริษัทภิกษุ
 ทั้งหลาย ย่อมเป็นผู้หนึ่งคิดเรื่องอันอยู่บาง
 มีจิตฟุ้งซ่านอยู่บาง พิจารณาธรรมอยู่บาง
 มนสิการกรรมฐานอยู่บาง, ภิกษุเหล่านั้น
 เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ามีไตรตรัสเรียก ทรง
 แสดงธรรม ก็จะไม่สามารถที่จะกำหนดว่า
 "พระธรรมเทศนานี้ มีอะไรเป็นเหตุ มีอะไร
 เป็นปัจจัย พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้
 เพื่อความเกิดขึ้นแห่งประโยชน์ข้อไหน"ดังนี้
 ก็จะพึงถึงความฟุ้งซ่าน, หรือพึงรับเอา
 ไตยยาก. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า
 จึงทรงเรียกก่อน แล้วทรงแสดงธรรมใน
 ภายหลัง เพื่อจะทรงยังสติให้เกิดแก่ภิกษุ
 เหล่านั้น.

มูลนิธิลูกจันทร์ ปิยะอุย

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ภทฺนเตตี การววจนเมตฺ, สตุถฺโน คำว่า ภทฺนเต นี้เป็นคำแสดงการวะ,
 ปฏิวจนทานํ วา. อปิเจตฺถ "ภิกฺขโว"ตี อีกอย่างหนึ่ง เป็นการให้คำตอบแก่พระ-
 วทมานโน ภควา เต ภิกฺขุ อาลปตี, ศาสคา. อีกประการหนึ่ง ในพระบาลีนี้
 "ภทฺนเต"ตี วทมานา เต ภควนฺตํ พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อตรัสอยู่ว่า "ภิกฺขโว"
 ปจฺจาลปนฺตี? ตถา "ภิกฺขโว"ตี ภควา ชื่อว่า ย่อมทรงร้องเรียกภิกษุทั้งหลาย
 อาภาสตี,^๑ "ภทฺนเต"ตี เต ปจฺจาภาสนฺตี.^๒ เหล่านั้น, ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นเมื่อกล่าว
 "ภิกฺขโว"ตี ปฏิวจนํ ทาเปตี, อยู่ว่า "ภทฺนเต" ชื่อว่า ย่อมทูลรับสนอง
 "ภทฺนเต"ตี ปฏิวจนํ เทนตี. เต พระผู้มีพระภาคเจ้า. อนึ่ง พระผู้มีพระภาค-
 ภิกฺขุตี เย ภควา อามนฺเตตี,^๓ เต. เจาตรัสก่อนว่า "ภิกฺขโว", ภิกษุเหล่านั้น
ภควโต ปจฺจสฺสสฺสนฺตี ภควโต อามนฺตนํ ทูลตอบว่า "ภทฺนเต". คำว่า "ภิกฺขโว"
 ปฏิสฺสสฺสํ, อภิมฺขา หุตฺวา สฺมึสฺส พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยังภิกษุให้ให้คำตอบ,
 สมนฺปฏิจฺฉิสฺสํ ปฏิกฺคเหสนฺตี อตโถ. ภิกษุทั้งหลายย่อมถวายคำตอบว่า "ภทฺนเต".
ภควา เอตทโวจาตี ภควา เอตํ สองบทว่า เต ภิกฺขุ มีความว่า คำว่า ภิกษุ
 อิทานี วตฺตพฺพํ สกฺลสฺสฺตํ อโวจ.^๕ เหล่านั้น ได้แกภิกษุที่พระผู้มีพระภาคเจ้า

^๑ มโนรทปุรณี. ๑/๑๘ ปจฺฉา ลปนฺตี.

^๒ อี. ภาสตี.

^๓ มโนรทปุรณี. ๑/๑๘ ปจฺฉา ภาสนฺตี.

^๔ ฉ. อี. เย ภควา อามนฺเตตี. เตตี
 ปาโล นตฺถี.

^๕ มโนรทปุรณีย์. (๑/๑๗-๑๘) ปสฺสิตพฺพํ.

มูลนิธิอุกจันทร ปิยะอวย

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตรัสเรียก. สองบทว่า ภควโต ปัจจุสโสสุ
 มีความว่า รับฟังพระดำรัสเรียกของพระผู้-
 มีพระภาคเจ้า, ความว่า มุ่งหน้า ฟัง รับ
 รับรอง. สองบทว่า ภควา เอตทโวจ
 ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระ-
 คำรสนี้คือพระสูตรทั้งสิ้นที่ฟังตรัสในบัดนี้.

เอตตาวตา จ ยํ อายสุมตา
 สารีปุตฺเตน กมลกุลยชฺชสลวิมลสาธุรส-
 สลิลาย โปกฺขรณียา สุขาวตฺรณตฺถํ
 นิมฺมลลิลาทลฺรจนาวิลาสโสปานํ^๑ วิปฺป-
 กิณฺณมุตฺตาทาลสทิสวาลูกากิณฺณปณฺฑรภูมิกาคํ^๒
 ติตฺถํ วีย, สุวิภตฺตภิตฺติวิจิตฺรเวทิกา-
 ปริกฺขิตฺตสฺส นกฺขตฺตปถํ ผุสฺสิทฺตูกามตาย
 วีย, วิชฺมุภิตฺตมุสฺสยสฺส ปาสาทวรสฺส
 สุขาโรหณตฺถํ ทนฺตมยสณฺหมุทุผลก-

ก็กำหนดใจ ประดับด้วยส่วนแห่ง
 กาละเทศะ องค์ผู้แสดงและบริษัท อันท่าน
 พระสารีบุตรได้ภาษิตไว้ เพื่อการเข้าใจได้
 โดยง่ายซึ่งพระสูตรนี้ อันสมบูรณ์ด้วยอรรถ
 และพยัญชนะ บ่งถึงความลึกซึ้งแห่งเทศนา-
 ญาณของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย อุปมาดุจดัง
 ท่า ซึ่งมีภูมิภาคขาวเคลื่อนไหวไปด้วยทราย
 ดุจดังชายแห่งแกว่มุกดาอันเรียงรายอยู่ มี
 บันไดอันงดงามด้วยการประดับด้วยพื้นศิลา-

^๑ ก. นิมมลลิลาทลฺรจนาวิลาสโสภิตรัตน-
 โสปานํ.
^๒ ปปญฺจสุทฺถนิ. ๑/๒๐ วิปฺปกิณฺณมุตฺตาทาล-
 สทิสวาลูกากิณฺณปณฺฑรภูมิกาคํ.

มูลนิธิลูกจันทร์ ปิยะอุย
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

กณฺจนลตาวิณฑุณฺณคณฺณปฺปภาสสมุทฺทชฺชโลโสภํ^๑ บริสุทฺธิ์ เพื่อที่จะหยั่งลงได้โดยง่ายสู่สระ-
 โสปานํ วย, สุวณฺณวลยณฺณปฺปราที- โบกษณฺณิ ซึ่งมน้ำมีรสดี ปราศจากมลทิน
 สงฺฆณฺณวนสทฺทสมฺมิสฺสิตกถิตทลิตมณฺณรฺรสุสฺสร- รุงเรื่องควยดอกบัวหลวง บัวสาย, อุปมา
 เกทฺชนวิจฺริตฺตสฺส อุพาริสฺสรียวิภาวโสภิตสฺส ดุจบันไดอันงามรุงเรื่องโดยความตั้งขึ้นแห่ง
 มหาษรฺรสุสฺส สฺสุขปฺปเวสฺนตฺถํ สุวณฺณรชตมณฺณิ- รัศมีของกลุ่มแก้วมณี ซึ่งรัศมีควยแก้ววัลย์-
 มุคฺคตาปวาฟาหิตฺตวิสทฺทวิชฺชโชติตฺตสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส- ทอง มีแผนกระดานอันอ่อนนุ่มแล้วควยงา
 วิสาลทฺวารกวางฺภู มหาทฺวาร วย เพื่อจะขึ้นได้โดยง่ายสู่ปราสาทอันประเสริฐ
 อตฺถพฺพณฺณชนสมฺปนฺนสฺส พุทฺธานํ เทสฺนา- ซึ่งแฉกล้อมควยไฟที่อันวิจิตร ควยฝาอันจำ-
 ณาณคมฺภีรภาวสฺสฺสฺสฺสฺส อิมสฺส สฺสฺสฺสฺสฺส แฉกไว้เป็นอันดี มีรูปทรงอันเหยียดเยื้องไป
 สฺสฺสฺสฺสฺส กาลเทสฺส เทสฺสทฺปริสาปเทส- ดุจควยความต้องการสัมผัสอากาศ อันเป็น
 ปฏิมณฺณทิตฺ^๒ นิทานํ ภาสิตฺ, ตสฺส ทางโคจรของดวงดาว, และอุปมาดุจประตู
 อตฺถวณฺณนา สมฺตฺตา.^๓ ใหญ่ มีบานประตูกว้าง ประดิษฐานไว้เป็น
 อย่างดี รุงเรื่องสละสลวยควยแสงสว่าง
 แห่งทอง เงิน แก้วมณี แก้วมุกดาและแก้ว-
 ประพาฬเป็นต้น เพื่อที่จะเข้าไปได้โดยง่าย

^๑ อ. ทนฺตมยสณฺณมฺพผลกณฺณจนลตาวิณฑุ-
 มณฺณปฺปภาสสมุทฺทชฺชโลโสภํ.

^๒ ปปญฺจสุทฺธิ์. ๑/๒๐ กาล เทส เทสทฺทวตฺถ-
 ปริสาปเทสปฏิมณฺณทิต.

^๓ ปปญฺจสุทฺธิ์ (๑/๑๖-๒๐) โอโลเกตฺตพฺพ.

คุณชนัดถ์ ปิยะอุย

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สู่เรือนใหญ่ อันงามด้วยไอศวรรย์สมบัติ
อันโอฬาร มีเศษซึ่งมีเสียงอันไพเราะ
ด้วยการเจรจาและทรรษาเจือไปด้วยเสียง
กระทบแห่งกำไลมือและกำไลเท้าทองเป็น-
ต้นเที่ยวไปอยู่ ฉะนั้น, การพรรณนาอรรถ
แห่งนิทานนั้น จบแล้วด้วยลำดับแห่งคำเพียง
เท่านั้น.

สุดตบตะ ปณจาติ คณนปริจฺเจโท.
อิมานิ อินทริยานีติ ปริจฺฉินฺนธมฺมนิทสฺสนํ.
อินทฺริยญฺโจ เหฏฺฐา วุตฺโต.

คำว่า หา ในสุดตบตะ เป็นคำกำหนด
จำนวน. คำว่า อินทรีย์เหล่านี้ เป็นคำ
แสดงไชธรรมที่ได้กำหนดแล้ว. อรรถแห่ง
อินทรีย์ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วในหนหลัง.

๑๘๕. อิทานิ อิมํ สุดตบตํ
ทสฺเสตฺวา อิมสฺมิํ สุดตบตะ วุตฺตานํ
อินทฺริยานํ วิสฺสุทฺธิภาวนาวิธานํ ภาวิตตตํ^๑
ปฏฺิปปสฺสทฺธิญฺจ ทสฺเสตฺกาโม อิมานิ
ปณจฺฉินทฺริยานีติอาทิมาน. ตตฺถ วิสฺสุชฺฉนฺตีติ
วิสฺสุทฺธิ ปาปฺพณฺตี. อสฺสทฺเชติ ที่สุ

๑๘๕. ทานพระธรรมเสนาบดี ครั้น
แสดงพระสูตรนี้แล้ว บัดนี้ประสงค์จะแสดง
วิธีแห่งความบริสุทธิ์ วิธีเจริญ ภาวะแห่ง
การเจริญแล้ว และความระงับแห่งอินทรีย์
ทั้งหลายที่ได้กล่าวไว้แล้วในพระสูตรนี้ จึง
กล่าวคำว่า อินทรีย์ ๕ เหล่านี้ เป็นต้น.

^๑ อี. ภาวิตต.

รัตเนสฺ สทฺธาวิริหิเต. สทฺเชติ ที่สุ ในบรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ยอมบริสุทธิ คือ
 รัตเนสฺ สทฺธาสมฺปนฺเน. เสวโตติ ยอมถึงความบริสุทธิ์. คำว่า ผู้ไม่มีศรัทธา
 จิตฺเตน เสวณฺตสฺส. ภชโตติ คือผู้เว้นจากศรัทธาในรัตนะทั้ง ๓. คำว่า
 อุปสงฺกมณฺตสฺส. ปยิริปาสโตติ สกุกจํ ผู้มีศรัทธา คือถึงพร้อมด้วยศรัทธาในรัตนะ
 อุปนีสึทฺตสฺส. ปสาทนีเย สุตฺตฺนฺเตติ ทั้ง ๓. คำว่า เสพ คือเสพด้วยจิต.
 ปสาทชนเก รตนตฺตยคุณปฏิสํยุตฺเต คำว่า คบหา ไต่แกเข้าไปไกล. คำว่า
 สุตฺตฺนฺเต. นังไกล ไต่แก นังไกลด้วยความเคารพ.
 คำว่า พระสูตรอันเป็นเหตุนำมาซึ่งความ
เลื่อมใส ไต่แกพระสูตร อันประกอบด้วย
 คุณพระรัตนตรัยอันยังความเลื่อมใสให้เกิด.
 กุสีเตติ กุจฺฉิเตน อากาเรน สึทฺตฺตีติ คำว่า ผู้เกี้ยวจราน มีอรรถวิเคราะห์ว่า
 กุสีทา, กุสีทา เอว กุสีตา. เต กุสีเต. ชื่อว่ากุสีทา ด้วยอรรถว่า จมลงโดยอาการ
สมมปฺปชาเนติ จตุกิจฺจสาธกวีริยปฏิสํยุตฺต- อันบัณฑิตเกลียด, กุสีทานั้นแหละเป็นกุสีตา
 สุตฺตฺนฺเต. มฺภูจฺสฺสตีติ นฺภูจฺสฺสตีเก. (แปลว่าผู้เกี้ยวจราน). บุคคลผู้เกี้ยวจราน
สติปฺภูจฺจาเนติ สติปฺภูจฺจนาธิการเก เหล่านั้น. บทว่า สมมปฺปชาน ไต่แก
 สุตฺตฺนฺเต. ณานวิโมกฺเชติ จตุตฺตชฺฌาน- พระสูตร อันปฏิสังยุตด้วยวิริยะซึ่งให้สำเร็จ
 อมฺภวิโมกฺขตีวิธวิโมกฺขาธิการเก^๑ กิจ ๔ อย่าง. คำว่า ผู้มีสติหลงลืม คือ

^๑ อ. จตุกุกชฺฌานอมฺภวิโมกฺขตีวิธ-
วิโมกฺขาธิการเก.

คุณชนัดถ์ ปิยะอุย
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สุดตนะเต. หุบุปฺปญฺเณติ นิบุปฺปญฺเณ, ปญฺญา-
 ภาวโต วา หุญฺจา ปญฺญา เอเตสนฺติ
 หุบุปฺปญฺญา. เต หุบุปฺปญฺเณ. กมฺภีรญาณ-
จฺริยนฺติ จตุสฺสจฺปฏฺิจฺจสฺมฺบุปฺปาทาทีปฏฺิ-
 สํยุตฺเต สุตฺตนะเต, ญาณกถาสทีเส วา.
สุตฺตนะตกขณฺเณติ สุตฺตนะตโกญฺจาเส.

ผู้มีสติอันเลื่อนหายไป. คำว่า สติปฏิฐาน
 ไต่แก พระสูตรอันมีสติปฏิฐานเป็นอธิการก
 คือ กระทำให้ยิ่ง. คำว่า ญาณและวิโมกข์
 ไต่แก พระสูตรอันมีจตุตถญาณวิโมกข์ ๔ และ
 วิโมกข์ ๓ ประการเป็นอธิการก. คำว่า
ผู้ทรามปัญญา คือผู้ไม่มีปัญญา, อีกอย่างหนึ่ง
 ชื่อว่า ทรามปัญญา ด้วยอรรถว่า มีปัญญา
 พิณาศ เพราะความไม่มีแห่งปัญญา. ไต่แก
 บุคคลผู้ทรามปัญญาเหล่านั้น. คำว่า ญาณ-
จฺริยาอันลึกซึ้ง ไต่แก พระสูตรอันปฏิสังยุต
 ด้วยสัจจะทั้ง ๔ และปฏิจสมุปปาทเป็นต้น,
 หรือพระสูตรที่เหมือนกับญาณกถา. คำว่า
กองแห่งพระสูตร ไต่แก ส่วนแห่งพระสูตร.

อสุสฺสทฺธิยนฺตีอาทีสุ อสุสฺสทฺธิยนฺติ อสุสฺสทฺธ-
 ภาวํ. อสุสฺสทฺธิเย อาทีนฺวทสฺสาวี
 อสุสฺสทฺธิยํ ปชหนฺโต (๑) สทฺธินฺทฺริเย

ในคำว่า อสุสฺสทฺธิยํ เป็นต้น พึงทราบวินิจฉัย
 ดังต่อไปนี้ บทว่า อสุสฺสทฺธิยํ แปลว่า ความ
 เป็นผู้ไม่มีศรัทธา. บุคคลผู้มีปกติเห็นโทษ

๑ จ. โปตถเก () เอตฺถนฺตเร
 "สทฺธินฺทฺริยํ ภาเวตี"ติ ปาฐทวํ ทิสฺสตี.

อานิสํสทสฺสาวี สทฺธินฺทฺริยํ ภาเวนฺโต ในความเป็นผู้ไม่มีศรัทธา เมื่อละความ
 อสฺสทฺธิยํ ปชฺหติ. เอส นโย เสเสสุ. เป็นผู้ไม่มีศรัทธา ชื่อว่าย่อมเจริญสัทธินทรีย์
 โภสฺซชฺชนฺติ กุสฺสิตถาวํ. ปมาทฺนฺติ สติ- บุคคลผู้มีปกติเห็นอานิสํสในสัทธินทรีย์ เมื่อ
 วิปฺปวาสํ. อุทฺธจฺจนฺติ อุทฺธตถาวํ, เจริญสัทธินทรีย์ ชื่อว่า ย่อมละความเป็น
 วิกุเชปนฺติ อตฺโถ. ผู้ไม่มีศรัทธา. ในบทที่เหลือกมนี้
 บทว่า โภสฺซชฺชํ แปลว่า ภาวะแห่งบุคคล
 ผู้เกียจคราน. บทว่า ปมาทํ ไต่แก่ ความ
 ปราศจากสติ. บทว่า อุทฺธจฺจํ แปลว่า
 ภาวะแห่งบุคคลผู้ฟุ้งซ่าน, ความว่า ความ
 ฟุ้งซ่าน.

ปหฺนิตฺตาคฺติ อปฺปนาวเสณ ฌานปาริ- คำว่า เพราะละได้แล้ว คือ เพราะ
 ปุริยา ปหฺนิตฺตา. สฺสฺปปหฺนิตฺตาคฺติ ละได้แล้ว ด้วยความบริบูรณ์แห่งฌาน ด้วย
 จฺญฺจฺจํคามินีวเสณ วิปสฺสนาปาริปุริยา อำนาจอัปปนา. คำว่า เพราะละได้แล้ว
 สฺสฺจฺจํ ปหฺนิตฺตา. ภาวิตํ โหติ ความว่า เพราะละแล้วด้วยดี ด้วยความ
 สฺสฺภาวิตฺนฺติ วุตฺตกุกฺกเมเนว โยเชตพฺพํ. บริบูรณ์แห่งวิปัสสนาด้วยอำนาจแห่งวิปัสสนา
 วิปสฺสนาย หิ วิปกฺขวเสณ ปหฺนิตฺตา อันเป็นวุฏฺฐานคามินี. คำว่า ยอมเป็น
 "สฺสฺปปหฺนิตฺตา"ติ วตฺตํ ยุชฺชติ. อันเจริญแล้ว เจริญดีแล้ว ฟังประกอบ
 ตสฺมาเยว จ "สฺสฺภาวิตฺนฺ"ติ, น ตถา ความตามลำดับ ที่ไต่กล่าวไว้แล้วนั้นแหละ.
 ฌาเนน. ยสฺมา ปน ปหาตพฺพานํ จริงอยู่เพราะวิปัสสนาละได้แล้วด้วยอำนาจ

คุณชนัดถ์ ปิยะอุย

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปหาเนน ภาวนา สิทธา; ภาวนาสิทธิยา
 จ ปหาตพพานิ ปหานสิทธิ โหติ,
 ตสฺมา ยมกํ กตฺวา นิทฺธิฏฺฐิ.

ที่เป็นฝ่ายผิดกัน จึงชอบที่จะกล่าวว่า
 "เพราะละได้ที่แล้ว" และเพราะฉะนั้น
 แลละท่านจึงกล่าวว่า "เจริญได้แล้ว", หา
 ไต่กล่าวควยฉานอย่างนั้นไม่. อนึ่ง เพราะ
 เหตุว่า ความสำเร็จแห่งการเจริญมีไต่ควย
 การละธรรมที่ควรละ, และความสำเร็จ
 แห่งการละธรรมที่ควรละ ย่อมมีไต่ควย
 ความสำเร็จแห่งการเจริญ, เพราะฉะนั้น
 จึงแสดงไขคำไว้เป็นคู่กัน.

๑๘๖. ปฏิปสฺสทฺธิวาเร ภาวิตานิ
เจว โหนติ สุภาวิตานิ จาติ
 ภาวิตานํเยว สุภาวิตตา. ปฏิปสฺสทฺธานิ
จ สุปปฏิปสฺสทฺธานิ จาติ ปฏิป-
 ปสฺสทฺธานํเยว สุปปฏิปสฺสทฺธตา วุตฺตา.
 ผลกฺขณ มคฺคกิจฺจนิปฺพตฺติวเสณ^๒
 ภาวิตตา ปฏิปสฺสทฺธตา จ เวทิตพฺพา.

๑๘๖. จะวินิจฉัยในวาระแห่งการ
 ระบุ ท่านกล่าวถึงความที่อินทรีที่ได้เจริญ
 แล่นั้นแหละ เป็นอันเจริญได้แล้วว่า เป็นอัน
เจริญแล้วที่เกี่ยว และ เป็นอันเจริญแล้ว.
 ท่านกล่าวถึงความที่อินทรี ๕ ที่ระบุแล้ว
 นั้นแหละ เป็นอันระบุได้แล้วว่า เป็นอัน
ระบุแล้ว และ เป็นอันระบุได้แล้ว. ในขณะที่

^๑ ฉ. ภาวนาสิทธิ.

^๒ ฉ. มคฺคกิจฺจนิปฺพตฺติวเสณ.

สมุจเฉทวิสุทธิโยติ มคฺควิสุทธิโยเยว. แห่งผล พึงทราบความที่อินทรีย์ ๕ เป็นอัน
ปฏิบัติสสทธิวิสุทธิโยติ ผลวิสุทธิโย? เจริญแล้ว และเป็นอันระงับแล้ว ด้วย
อำนาจความสำเร็จกิจแห่งมรรค. คำว่า
สมุจเฉทวิสุทธิ ไต่แก่มรรควิสุทธินั้นเอง.
คำว่า ปฏิบัติสสทธิวิสุทธิ ไต่แกผลวิสุทธิ.

เอว^๑ อิทานิ ตถา วุตฺตวึชานี
อินฺทฺริยานี การกบุคคลลวเสน โยเชตฺวา
ทสฺเสตฺถุ กตฺถิ นุคฺคลานนฺตืออาทิมาท.
ตตฺถ สวเนน พุทฺโธติ สมฺมาสมฺพุทฺธโต
ธมฺมกถาสวเนน จตฺตฺสจฺจํ พุทฺธวา,
ณาทวาทิ อตฺถโถ. อิทํ ภาวิตินฺทฺริย-
ภาวสฺส การณวณฺ. ภาวนาภิสสมยวเสน
หิ มคฺคสฺส พุทฺธตฺตา ผลกฺขณ
ภาวิตินฺทฺริโย โหติ. อฏฺฐนฺนํปิ อริยานํ
ตถาคตฺสฺส สวาทฺตฺตา วิเสเสตฺวา
อรหตฺตผลฏฺฐเมว ทสฺเสนฺโต ชีณาสโวติ
อาท.

บัดนี้ ท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตร
หวังจะแสดงประกอบอินทรีย์ ซึ่งมีวิธีที่ได้
กล่าวไว้แล้วอย่างนั้น ด้วยอำนาจการกะ
บุคคล จึงกล่าวคำว่า ของบุคคลเท่าไร
ดังนี้เป็นต้น. ในบรรดาคำเหล่านั้น คำว่า
ผู้เป็นพุทธด้วยการฟัง คือผู้ตรัสรู้, อธิบาย
ว่า ผู้รู้ซึ่งสั่งจะทั้ง ๔ ด้วยการฟังธรรมกถา
จากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า. คำนี้เป็นคำ
แสดงเหตุแห่งภาวะที่มีอินทรีย์อันอบรมแล้ว.
ก็เพราะเหตุที่ใดตรัสรู้มรรค ด้วยอำนาจ
การตรัสรู้ด้วยการเจริญ ท่านผู้เป็นพุทธ
ด้วยการฟัง จึงเป็นผู้ชื่อว่าอินทรีย์อันเจริญ

^๑ ฉ. ผลวิสุทธิโย เอว.

^๒ ฉ. โปตฺถเก เอว-สทฺโท นตฺถิ.

แล้วในขณะที่แห่งผล. เพราะเหตุที่พระอริย-
บุคคลทั้ง ๘ เป็นสาวกของพระตถาคต
ท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเมื่อจะแสดง
ท่านผู้ตั้งอยู่ในอรรถผลอย่างเดียวกัน ให้พิเศษ
จึงกล่าวคำว่า พระชีณาสพ ดังนี้.

โสเยว ทิ สพฺพกิจฺจนิปฺผลุตฺติยา
ภาวิตินฺทริโยติ วุตฺโต. อิตเรปิ ปน
ตํมคฺคกิจฺจนิปฺผลุตฺติยา ปริยาเยน
ภาวิตินฺทริยา เอว. ตสฺมา เอว^๑
จตุสฺส ผลกฺขณฺสฺส "ปญฺจินฺทริยานิ
ภาวิตานิ เจว โหนฺติ สฺภาวิตานิ
จา"ติ วุตฺติ. ยสฺมา ปน เตสํ
อุปริมคฺคตฺถาย อินฺทริยภาวนา อตฺถิเยว,
ตสฺมา เต น นิปฺปริยาเยน
ภาวิตินฺทริยา.

จริงอยู่ พระชีณาสพนั้นนั่นแหละ ท่าน
กล่าวว่า มีอินทรีอันเจริญแล้ว ด้วยความ
สำเร็จกิจทั้งปวง. ส่วนพระอริยะะแมนอกัน
ก็ชื่อว่า ผู้มีอินทรีอันเจริญแล้วเหมือนกัน
โดยปริยาย เพราะความสำเร็จกิจ แห่ง
มรรคนั้น ๆ. เพราะเหตุนี้แหละ ท่านจึง
กล่าวว่า "อินทรี ๕ เป็นอันเจริญแล้ว
ที่เดียว และเป็นอันเจริญดีแล้ว" ดังนี้
ในขณะที่แห่งผลทั้ง ๘. ก็เพราะการเจริญ
อินทรี เพื่อประโยชน์แก่มรรคขั้นสูงขึ้นไป
ของพระอริยะะเหล่านั้นยังมีอยู่นั่นเอง, ฉะนั้น
พระอริยะะเหล่านั้นจึงไม่ชื่อว่า มีอินทรี
อันเจริญแล้วโดยนิปริยาย.

^๑ ฉ. เอว จ.

สยมภูตมฺหาเจนาตี อนาจริโย^๑ หุตฺวา คำว่า ควยอรรถวา เป็นแล้วควยตนเอง
 สยเมว อริยาย ชาตียา ภูตมฺหาเจเน ความว่า พระปัจเจกพุทธะเป็นผู้ไม่มีอา-
 ชาตมฺหาเจเน ภควา. โสปี หิ จารยฺ ๑ ควยอรรถวาเป็นแล้ว คือควย
 ภาวนาสิทฺธิวเสน ผลกฺขณเ สยมฺภู นาม อรรถวา เกิดแล้วโดยอริยชาติเองที่เดียว.
 โหตี. เอว^๒ ผลกฺขณเ สยมฺภูตมฺหาเจเน ภาวี-
 ตินฺทฺริโย. อปฺปเมยฺยมฺหาเจนาตี อนนฺต-
 คุณฺโยคโต ปมา เณคฺ อสกฺกฺเขยฺยมฺหาเจเน. ความสำเร็จแห่งการเจริญ. ชื่อว่าเป็นผู้มี
 ภควา ผลกฺขณเ ภาวนาสิทฺธิโต อิทฺธิยอันเจริญแล้ว ควยอรรถวา เป็นแล้ว
อปฺปเมยฺโยตี. ตสฺมาเยว ภาวิตินฺทฺริโย. ควยตนเอง ในขณะแห่งผลอย่างนี้. คำว่า
ควยอรรถวา มีพระคุณอันพึงประมาณไม่ได้
 ความว่า ควยอรรถวา อันใคร ๆ ไม่พึง
 อาจเพื่อจะประมาณได้ เพราะประกอบควย
 พระคุณอันหาที่สุดมิได้. พระผู้มีพระภาคเจ้า
 ชื่อว่า ทรงมีพระคุณอันใคร ๆ พึงประมาณ
 ไม่ได้ เพราะความสำเร็จแห่งการเจริญใน
 ขณะแห่งผล. เพราะเหตุฉะนั้นนั้นแหละ
 จึงชื่อว่า มีอิตฺธิยอันเจริญแล้ว.

ปจฺมสุตฺตฺตฺนฺนิตฺเตสวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พฺรณฺณานิเทศฺแห่งสุตฺตฺที่ ๑ จบ.

^๑ อ. อนาจริเยน.

^๒ ฉ. โปตฺถเก ผลกฺขณฺเตติ ปาโล นตฺถิ.

คุณหญิงศศิมา ศรีวิกรม์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๒. ทุตียสุตตุนตนิเทศวณณา

๒. พรรณานานิเทศแห่งสูตรที่ ๒

๑๘๑. ปุน อณฺณํ สุตตุนตํ
 นิภฺชิปีตฺวา อินฺทริยวิธานํ นิทฺทิสิตฺถกาโม
ปณฺจิมานิ ภิกฺขเวตีอาทิกํ สุตตุนตํ
 ทสฺเสตี. ตตฺถ เย หิ เกจฺจิติ
 อนวเสสฺปริยาทานํ หิกาโร ปทปฺพรณฺมตฺเต
 นิปาโต. สมณฺหา วา พฺรหฺมณฺหา วาตี
 โลกโวหารวเสณ วุตฺตํ. สมุทฺถยฺนฺติ
 ปจฺจยฺ. อตุตฺถกมฺนฺติ อุนฺนปฺนฺนํ
 อภาวคฺมณฺ, อุนฺนปฺนฺนํ อุนฺนปฺปาทํ
 วา. อสฺสํสาทฺนฺติ อานิสฺสํ.

๑๘๑. ทานพระธรรมเสนาบคีสาริปุตร
 ไครจะยกสูตรอื่นขึ้นตั้งไว้แล้ว แสดงไขวิธี
 แห่งอินทริยอีก จึงแสดงสูตรมีคำว่า อุกร-
ภิกษุทั้งหลาย อินทริย ๕ เหล่านี้ตั้งนี้เป็นต้น.
 บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เย หิ เกจฺจิติ
 เป็นคำกำหนดถือเอาไม่มีส่วนเหลือ หิอักษร
 เป็นนิบาต ลงในอรรถเพียงเป็นปทปุระ.
 คำว่า สมณะหรือพราหมณ์ ทานกล่าวด้วย
 อำนาจโลกโวหาร. คำว่า เหตุเกิด ไต่แก
 ปัจจัย. คำว่า ถึงความดับ ไต่แก่การถึง
 ความไม่มีแห่งธรรมที่เกิดขึ้น, หรือความ
 ไม่เกิดขึ้นแห่งธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น. บทว่า
อัสสาทํ ไต่แก อานิสฺสํ.

อาทีนฺวฺนฺติ โทสฺ. นิสฺสรณฺนฺติ นิกฺคฺมณฺ.
ยถาภูตฺนฺติ ยถาสภาวํ. สมฺเณสุตี
 สมิตปา เปสฺ. สมณฺสมฺมตาตี น มยา
 สมณาตี สมฺมตา. "สมฺมตา"ตี
 วตฺตมานกาลวเสณ วุจฺจมาเน

บทว่า อาทีนฺวํ แปลว่าโทษ. บทว่า นิสฺสรณฺ
 แปลว่า อูบายเป็นเครื่องออกไป. คำว่า
ตามความเป็นจริง คือตามสภาวะ. คำว่า
ในหมู่มณะ ไต่แก ในหมู่มุคคลผู้มีบาปอัน
 สงบแล้ว. บทว่า สมณฺสมฺมตา ความว่า

คุณหญิงศศิมา ศรีวิกรม์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สททลกุขณวเสณ "เม"ติ เอตถ ไม่ใช้เรายกย่องว่าเป็นสมณะ. ก็เมื่อกล่าว
 สามีวจนเมว โหติ. พรหมณตถนติ ควยอำนาจคำเป็นปัจจุบันกาลว่า "สมมตา"
 พาหิตปาเปสุ. สามณตถนติ สมณภาวสุส จ्ञฐีวิภักติ ในบทว่า "เม" นั้นนึ่งเทียว ย่อม
 อตุถิ. มีควยอำนาจลักษณะแห่งศัพท์. คำว่า ใน
หุมพราหมณ ไคแก ในหุมบุคคลผู้มีบาปอัน
 ลอยแล้ว. บทว่า สามณตถ แปลว่า
 ผลแห่งความเป็นสมณะ.
พรหมณตถนติ พราหุณภาวสุส อตุถิ. บทว่า พรหมณตถ แปลว่า ผลแห่ง
 ทวเขนาปี อรหตุตผลเมว วตุตติ. ความเป็นพราหมณ. ควยบทแห่งสองท่าน
 อถวา สามณตถนติ เหญจา ตีณิ กล่าวถึงอรหัตผลนั้นเอง. อีกอย่างหนึ่ง
 ผลานิ. พรหมณตถนติ อรหตุตผล. บทว่า สามณตถ ท่านกล่าวผลทั้ง ๓
 สามณพฺรหุณนติ หิ อริยมกโคเขว. เปื้องคำ. บทว่า พรหมณตถ ท่านกล่าวถึง
ทิฏฺเจะว ธมฺเมติ ปจฺจกฺเขเขว อรหัตผล. ก็บทว่า สามณพฺรหุณนติ ไคแก
 อตุตภาเว. สย อภินฺวา สจฺฉิกตฺวา อริยมรรคนั้นเอง. คำว่า ในทิสฺสรธรรม คือ
 อตุตนาเยว อธิเกน ณาณน ปจฺจกฺขิ ในอรรถภาพที่ประจักษ์นั้นเทียว. บทว่า สย
 กตฺวา. อุปสมปชฺชาติ ปาปฺณิตฺวา, อภินฺวา สจฺฉิกตฺวา ความว่า กระทำให้
 นิปฺพาเหตุวา วา. ประจักษ์ควยญาณอันยิ่งด้วยตนเองนั้นเทียว.
 บทว่า อุปสมปชฺช ไคแกถึงแล้ว, หรือทำให้
 สำเร็จแล้ว.

คุณหญิงศศิมา ศรีวิกรม์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๑๘๘. สุตตุนตนิทเทเส ปจมี
 อินทริยสมุทยาทีนํ ปเภทคณํ ปุจจิตฺวา
 ปุน ปเภทคณา วิสฺสชฺชิตา. ตตฺถ
อสีตีสตฺนฺติ อสีตฺอุตฺตรํ สํ. ปณฺทิตฺเทหิ
 "อสีตีสตฺนฺ"ติ วุตฺเตหิ อากาเรหิตฺติ
 โยชนา.

๑๘๘. จะวินิจฉัยในนิเทศแห่งสูตรต่อ
 ไป ท่านพระธรรมเสนาบดีครั้นถามประเภท
 และการนับแห่งความเกิดของอินทริยเป็นต้น
 ก่อนแล้ว จึงได้วิสัชนาประเภทและการนับ
 อีก. ในบรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อสีตีสตฺ
 แปลว่า ๑๐๐ ยิ่งขึ้นไปด้วย ๘๐. มีคำ
 ประกอบความว่า ปณฺทิตฺเทหิ "อสีตีสตฺนฺ"ติ
 วุตฺเตหิ อากาเรหิ แปลว่า โดยอาการที่อัน
 นั้นติดกล่าวไว้ว่า "๑๘๐".

ปุน ปเภทคณาปุจฺฉาปุพฺพจฺกม-
 คณานิทฺเทเส^๑ อธิโมกฺขตฺถายาติ
 อธิมุจฺจนตฺถาย สทฺทหนฺตฺถาย.
อวชฺชนาย สมฺทโยติ มโนทวาราวชฺช-
 จิตฺตสฺส สมฺทโย. สทฺธินฺทฺริยสฺส สมฺทโยติ
 สทฺธินฺทฺริยสฺส ปจฺจโย, สทฺธํ
 อูปฺปา เทสฺสามีติ ปุพฺพภาควชฺชนํ
 สทฺธินฺทฺริยสฺส อูปนิสฺสยปจฺจโย,

จะวินิจฉัยในคณานิเทศซึ่งมีการถาม
 ถึงประเภท และการนับเป็นเบื้องต้นต่อไป
 คำว่า เพื่อประโยชน์แก่อธิโมกข์ คือเพื่อ
 ประโยชน์แก่ความน้อมใจ คือเพื่อประโยชน์
 แก่ความเชื่อ. คำว่า ความเกิดขึ้นแห่ง
อวชฺชนะ ได้แก่ความเกิดขึ้นแห่งมโนทวาร-
 าวชฺชนจิต. คำว่า เป็นความเกิดขึ้นแห่ง
สทฺธินฺทฺริย ความว่า เป็นปัจจัยแก่สทฺธินฺทฺริย,

^๑ ฉ. ปเภทคณาปุจฺฉาปุพฺพจฺกเม
 คณานิทฺเทเส.

สัทธินุทริยชวณสุส อาวชชนํ ปจฺมสุส
ชวณสุส อนนฺตรปจฺจโย, ทุตฺติยชวณาทีนํ
อุปนีสฺสยปจฺจโย.

อ่าวชณะในส่วนเบื้องหน้าเราจักยังศรัทธา
ให้เกิดขึ้น เป็นอุปนิสัยสยปัจจัยแก่สัทธินุทริย,
สำหรับสัทธินุทริยชวณะ อ่าวชณะเป็นอนันตร-
ปัจจัยแก่ชวณะดวงแรก, เป็นอุปนิสัยสยปัจจัย
แก่ชวณะดวงที่สองเป็นต้น.

อธิโมกฺขวเสนาติ ฉนฺทสมฺปยุตฺตอธิโมกฺข-
วเสน. ฉนฺทสุส สฺมฺทโยติ ปุพฺพภาคา-
วชฺชนปจฺจยา อุปฺปนฺนสุส อธิโมกฺข-
สมฺปยุตฺตสุส เยวาปนกฺกุตฺตสุส
ธมฺมจฺฉนฺทสุส สฺมฺทโย. โส ปน
สัทธินุทริยสุส สหชาตอณฺณมณฺณนิสฺสย-
สมฺปยุตฺตอตุถิวิกตวเสน ปจฺจโย โหติ,
ฉนฺทาทิปติกาเล อธิปติปจฺจโย จ โหติ,
โสเยว ทุตฺติยสุส อนนฺตรสมนฺนฺตรอนนฺต-
รูปนิสฺสยา เสวนนตฺถิวิกตวเสน ปจฺจโย
โหติ. อิมินาว^๑ มนสิการสุสปี โยชนา
กาตพฺพา.

คำว่า ด้วยอำนาจแห่งอธิโมกข์ ความว่า
ด้วยอำนาจแห่งอธิโมกข์อันสัมปยุตด้วยฉันทะ.
คำว่า ความเกิดขึ้นแห่งฉันทะ ได้แก่ความ
เกิดขึ้นแห่งธรรมฉันทะ อันเป็นเยวาปนก-
เจตสิกซึ่งสัมปยุตด้วยอธิโมกข์อันเกิดขึ้นแล้ว
เพราะอ่าวชณะในส่วนบุพภาค เป็นปัจจัย.
ก็ธรรมฉันทะนั้น เป็นปัจจัยแก่สัทธินุทริยด้วย
อำนาจสหชาติปัจจัย อัญญมัญญปัจจัย นิสฺสย-
ปัจจัย สัมปยุตปัจจัย อตฺถิปัจจย และอิวิกต-
ปัจจัย, และเป็นอธิปติปัจจัยในกาลที่มีฉันทะ
เป็นอธิบดี, ธรรมฉันทะนั้นนั้นแหละเป็น
ปัจจัยแก่สัทธินุทริยชวณะดวงที่สอง ด้วย

^๑ ฉ. อิมินาว นเยน.

คุณหญิงบุญศิริ ชาวลิตธำรง
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เกล้า เหตุ มนสิกาโรติ สารณลกษโณ
 เยววาปนกมนสิกาโร. อธิปติปัจจยตา
 ปนสฺส น โหติ. สมฺปยุตฺเตสฺส อิมํ
 ทฺวินฺนํเยว คณฺโณ พลวปัจจยตฺตาทิ
 เวทิตพฺพ. สํทินฺทรียสฺส วเสนาติ
 ภาวนาภิวุฑฺธิยา อินฺทรียภาวํ ปตฺตสฺส
 สํทินฺทรียสฺส วเสน. เอกตฺตปฏฺจจานนฺติ
 เอกการมฺมณเ อจลภาเวน ภูถึ จานํ
 อปรูปริ สํทินฺทรียสฺส ปจฺจโย โหติ.
 สํทินฺทรีเย วุตฺตนเยเนว เสถินฺทรียานิปี
 เวทิตพฺพานิ.

อำนาจแห่งอนันตรปัจจัย สมันตรปัจจัย
 อนันตรูปนิสสัยปัจจัย อาเสวนปัจจัย นัตถิ-
 ปัจจัยและวิคตปัจจัย. ฟังกระทำคำประกอบ
 ความแม่ซึ่งมนสิการโดยนัยนี้แหละ.

จริงอยู่ มนสิการที่เป็นเยววาปนกเจตสิกอัน
 มีลักษณะให้แล่นไป ชื่อว่า มนสิการ ในที่นี้
 อย่างเดียว. แต่มนสิการนั้นไม่มีความเป็น
 อธิปติปัจจัย. ฟังทราบวา ในบรรดา
 สัมปยุตธรรมทั้งหลาย การถือเอาธรรม
 สองข้อนี้เท่านั้น เพราะเป็นปัจจัยมีกำลัง
 ดังนี้. คำว่า ควยสามารถแห่งสํทินฺทรีย
โตแก ควยสามารถแห่งสํทินฺทรียซึ่งถึงความ
 เป็นอินทรีเพราะความเจริญยิ่งแห่งภาวนา.
 บทว่า เอกตฺตปฏฺจจานํ แปลว่าการตั้งอยู่
 อย่างมั่นคง ควยภาวะที่ไม่หวั่นไหว ใน
 อารมณ์เดียว ย่อมเป็นปัจจัยแก่สํทินฺทรีย
 ยิ่ง ๆ ขึ้นไป. แม้อินทรีที่เหลือ ก็ฟังทราบ
 โดยนัยที่กล่าวไว้แล้วในสํทินฺทรียนั้นแหละ.

คุณหญิงบุญศิริ ชวลิตธำรง

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เหวเมเกกสฺส อินฺทริยสฺส จตุตาโร ความเกิดขึ้นอย่างละสี่ ๆ แห่งอินทรีย์
 จตุตาโร สมุทยาติ ปญฺจนฺ ออินฺทริยานํ แต่ละอินทรีย์ตามที่กล่าวมานี้ รวมเป็นความ
 วิสฺติ สมุทยา โหนฺติ. ปุณ จตุณฺนํ เกิดขึ้น ๒๐ อย่าง แห่งอินทรีย์ทั้ง ๕. ท่าน
 สมุทยานํ เอเกกสฺมี สมุทเย ปญฺจ กล่าวความเกิดขึ้น ๒๐ อย่าง โดยประกอบ
 ปญฺจ อินฺทริยานิ โยเชตฺวา วิสฺติ สมุทยา อินทรีย์ ๆ ละ ๕ ในความเกิดขึ้นแต่ละอย่าง
 จตุตา. . . ปจฺมวิสฺติ นานามคฺควเสณ แห่งความเกิดขึ้นทั้ง ๕ อย่างต่อไป. ท่าน
 ทฎฺฐพฺพา, ทุคฺคีวิสฺติ เอกมคฺควเสณ อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า ความเกิด ๒๐
 ทฎฺฐพฺพาติ วทฺนฺติ. เอวํ จตุตาพีส อย่างไม่หนึ่ง ฟังเห็นด้วยอำนาจมรรคต่าง ๆ
 อาการา โหนฺติ. กัน, ความเกิดขึ้น ๒๐ อย่างที่สอง ฟังเห็น
 ด้วยอำนาจมรรคอย่างเดียว. จึงเป็น
 อากาโร ๕๐ ด้วยประการฉะนี้.

อตฺถจฺจมาโรปิ อิมินาว นเยน แมวาระแห่งการดับ ก็พึงทราบตามนัย
 เวทิตฺตพฺโพ. โส ปน อตฺถจฺจโม นี้แหละ. ก็ความดับนั้น ได้แก่ความดับของ
 อินฺทริยภาวนํ อนนฺยุตฺตสฺส อปฺปฏิลฺลทฺธา การใดเฉพาะ เพราะไม่เฉพาะแก่บุคคล
 ปฏิลาภตฺถจฺจโม, อินฺทริยภาวนาย ผู้ไม่ใคร่ชวนชวายการเจริญอินทรีย์, ได้แก่
 ปริหีนสฺส ปฏิลฺลทฺธปริหานิ อตฺถจฺจโม, ความดับ ก็คือความเสื่อมจากอินทรีย์ที่ได้มา
 ผลปฺปตฺตสฺส ปฏิปฺปตฺตทฺธิตฺถจฺจโม. แล้ว ของบุคคลผู้เสื่อมรอบจากการเจริญ
 อินทรีย์, ได้แก่ความดับคือความระงับแห่ง
 ทานมฺบูรฺรลฺผลแลว.

คุณหญิงบุญศิริ ชวลิตธำรง

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เอกตตอนุปฏิญาณนติ เอกตเต อนุปฏิจัน. บทว่า เอกตตอนุปฏิจัน แปลว่า ความไม่ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียว.

ก. อัสสาทนินทุเทสวณฺณนา

๑๘๘. อัสสาทนินทุเทเส อัสสทฺธิยสฺส
อนุปฏิจันนติ อัสสทฺเช ปุคฺคเล
ปริวชชยโต สทฺเช ปุคฺคเล เสวโต
ปสาทนียสฺสตุตฺตเต ปจฺจเวกฺขโต ตตฺถ
โยนิโสมนสิการํ พหุสฺสโรโต จ
อัสสทฺธิยสฺส อนุปฏิจัน โหติ.
อัสสทฺธิยปริฬาหสฺส อนุปฏิจันนติ^๑ เอตฺถ
อัสสทฺธสฺส สทฺธาภาย ปวตฺตมานาย
ทุกฺขํ โทมนสฺสํ อุปฺปชฺชติ. อัย
อัสสทฺธิยปริฬาโห. อธิโมกฺขจริยาย
เวสาร์ชฺชนติ สทฺธาวตฺถวเสณ วา

ก. พรรณนาอัสสาทนินทุเท

๑๘๘. จะวินิจฉัยในนิเทศแห่งอัสสาทะ
ต่อไป คำว่า ความไม่ตั้งมั่นแห่งความเป็น
ผู้ไม่มีศรัทธา ความว่า เมื่อเว้นบุคคลผู้
ไม่มีศรัทธา คบหาบุคคลผู้มีศรัทธา พิจารณา
พระสูตรอันน่าเลื่อมใส และกระทำให้มาก
ซึ่งโยนิโสมนสิการในพระสูตรอันน่าเลื่อมใส
นั้น ความไม่ตั้งมั่นแห่งความเป็นผู้ไม่มี
ศรัทธาจึงเกิดขึ้น. ในคำว่า ความไม่ตั้งมั่น
แห่งความเรารอนคือความเป็นผู้ไม่มีศรัทธา
นี้มีความว่า เมื่อกำลังพูดถึงเรื่องศรัทธา
ทุกขโทมนัส ย่อมเกิดขึ้นแก่ผู้ไม่มีศรัทธา.

^๑ อัสสทฺธิยสฺส ปริฬาหสฺส อนุปฏิจันนติปิ
ปาโร.

ภาวนาย วา วลีปุตตสฺส สหฺชาปวตฺติยา
วิสารทภาโว โหติ.

นี้ชื่อว่า ความเรารอน คือความเป็นผู้ไม่มี
ศรัทธา. คำว่า ความเกลวกลาแห่งความ
เป็นไปของความนอมนใจเชื่อ มีความว่า
ความเกลวกลาแห่งความเป็นไปของศรัทธา
ยอมมีแก่ท่านผู้ถึงความชำนาญ ด้วยอำนาจ
ที่ตั้งแห่งศรัทธาบาง ด้วยภาวนาบาง.

สนฺโต จ วิหาราธิกโมติ สมถสฺส วา
วิปัสสนาย วา ปฏฺิลาโก. สุขํ
โสมนสฺสนฺติ เอตฺถ เจตสิกสุขภาวทสฺสนตฺถํ
โสมนสฺสวณฺํ. สหฺชินฺทฺริยสฺมุจฺจิตปณฺีตรูป-
มุจฺจกายสฺส กายิกสุขมฺปิ ลพฺภติเยว.
สุขโสมนสฺสปธานสฺสาทตฺตา^๑ "อัย
สหฺชินฺทฺริยสฺส อสฺสาโท"ติ วิเสเสตฺวา
วตฺตํ. อิมินาว นเยน เสสินฺทฺริยสฺสาทาปิ
โยเชตฺวา เวทิตพฺพา.

คำว่า และการบรรลุวิหารธรรมที่สงบ
มีความว่า ไตแก่การใดเฉพาะซึ่งสมณะบาง
วิปัสสนาบาง. ในคำว่า สุขโสมนสนฺติ ท่าน
กล่าวโสมนสนฺติไว้ เพื่อแสดงความเป็นสุขทาง
ใจ. แม้ความสุขทางกายก็ยอมใดที่เดียว
แก่บุคคลผู้มีกายอันรูปที่ประณีต ซึ่งตั้งขึ้นด้วย
สัทธินทรีย์สัมผัสแล้ว. เพราะสุขและโสมนสนฺ
เป็นคุณอันเป็นประธาน ท่านจึงกล่าวให้
พิเศษว่า "นี้ เป็นคุณแห่งสัทธินทรีย์" ดังนี้.
พึงประกอบแก่คุณแห่งอินทรีย์ที่เหลือ ทราบ
โดยนัยนี้แหละ.

^๑ ฉ. สุขโสมนสฺสสฺส ปธานสฺสาทตฺตา.

ข. อาทีนวินิทุเทศสวณณนา

๑๙๐. อาทีนวินิทุเทศ อนิจฺจฏ-
เจนาติ สทฺธินฺทฺริยสฺส อนิจฺจฏเจน.
โส อนิจฺจฏโส สทฺธินฺทฺริยสฺส อาทีนโวติ
วุตฺตํ โหติ. อิตฺรทฺวเยปิ เอเสว
นโย. อิเม สมุทฺยตฺถงฺกมสฺสาทาทีนวา
โลกิยอินฺทฺริยานเมวาทิ เวทิตพฺพา.

ข. พรรณนาอาทีนวินิเทศ

๑๙๐. จะวินิจฉัยในอาทีนวินิเทศ
ต่อไป คำว่า โดยอาการที่ไม่เที่ยง คือโดย
อาการที่ไม่เที่ยงของสัทธินทรีย์. มีคำ
อธิบายว่า อาการที่ไม่เที่ยงนั้นเป็นโทษของ
สัทธินทรีย์. แม้ในอาการ ๒ ข้อนอกจากนี้
ก็มีนัยดังนี้. ความเกิดขึ้นความดับไปและ
คุณโทษเหล่านี้ ฟังทราบว่าเป็นเฉพาะแก่
อินทรีที่เป็นโลกีย์.

ค. นิสฺสรณนินิทุเทศสวณณนา

๑๙๑. นิสฺสรณนินิทุเทศ อธิโมกฺขฏ-
เจนาติอาทีสุ เอเกกสฺมี อินฺทฺริเย
ปญฺจ ปญฺจ กตฺวา ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ
ปญฺจวิสฺติ นิสฺสรณานิ มคฺคผลวเสน
นินิทฺทิจฺจานิ. ตตฺถ ตโต ปณีตฺตร-
สทฺธินฺทฺริยสฺส ปฏฺิลาภาติ ตโต

ค. พรรณนานิสฺสรณนินิเทศ

๑๙๑. จะวินิจฉัยในนิสรณนินิเทศต่อไป
ในคำว่า ด้วยสภาวะที่น้อมใจเชื่อ เป็นต้น
ท่านแสดงไขการสลัดออกไป ๒๕ อย่างแห่ง
อินทรีทั้ง ๕ แบ่งเป็นอย่างละห้า ๆ ใน
อินทรีแต่ละอย่าง ๆ ด้วยสามารถแห่งมรรค
และผล. ในบรรดาคำเหล่านั้น คำว่า

คุณโชติมา ธรรมกุลกระจำง

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วิปัสสนากุขณ ปวตฺตสทฺธินทฺริยโต เพราะการใดเฉพาะซึ่งสังฆนทฺริยอันประณีต
 มคฺคกุขณ ปณีตตรสฺส สทฺธินทฺริยสฺส ยิ่งกว่านั้น มีความว่า ทั่วอำนาจการใด
 ปฏิลาภวเสน. ปุริมตรสทฺธินทฺริยา นิสฺสํ เฉพาะซึ่งสังฆนทฺริยในขณะแห่งมรรค อัน
 โหคฺคิ ตสฺมี มคฺคกุขณ สทฺธินทฺริย ประณีตยิ่ง กว่านั้น คือกว่าสังฆนทฺริยซึ่งเป็น
 ปุริมตรโต วิปัสสนากุขณ ปวตฺต- ไปในขณะแห่งวิปัสสนา. คำว่า เป็นธรรมชาติ
 สทฺธินทฺริยโต นิภฺขนฺตํ โหคฺคิ. อิมินาว. สลัดออกจากสังฆนทฺริยก่อนกว่า ความว่า
 นเยน ผลกุขณ สทฺธินทฺริยมฺปิ อุกฺยตฺถ. สังฆนทฺริยในขณะแห่งมรรคนั้นเป็นธรรมชาติ
 เสสินทฺริยานิปี โยเชตพฺพานิ. ออกจากสังฆนทฺริย ซึ่งเป็นไปในขณะแห่ง
 วิปัสสนาก่อนกว่า. ฟังประกอบทั้งสังฆนทฺริย
 ในขณะแห่งผล ทั้งอินทฺริยที่เหลือในขณะ
 ทั้งสองโดยนัยนี้แหละ.

๑๘๒. ปฺพพภาเค ปญฺจหิ อินฺทฺริเยหิ ๑๘๒. คำว่า จากอินทฺริย ๕ ในส่วน
 ปจฺมชฺฌานูปจฺวาเร ปญฺจหิ อินฺทฺริเยหิ เบื้องต้น ความว่า จากอินทฺริย ๕ ใน
 ปจฺมชฺฌานาทีอฺภูจสฺมาปคฺคิวิเสณ อฺภูจ : อุปจารแห่งปฐมฌาน มีการสลัดออก ๘ คือ
 นิสฺสรณานิ, อนิจฺจานุปัสฺสนาทีอฺภูจารส- สมابตฺติ ๘ มีปฐมฌานเป็นต้น, มีการสลัด
 มหาวิปัสสนาวเสน อฺภูจารส นิสฺสรณานิ, ออก ๑๘ คือมหาวิปัสสนา ๑๘ มีอนิจฺจานุ-
 โสตาปคฺคิมคฺคาทิวเสน อฺภูจ โลกุตฺตร- ปัสฺสนาเป็นต้น, มีการสลัดออกอันเป็น
 นิสฺสรณานิ. เอวํ ฌานสฺมาปคฺคิมหา- โลกุตฺระ ๘ คือ โสตาปัตติมรรค เป็นต้น.
 วิปัสสนามคฺคผลวเสน จตฺตตฺติส นิสฺสรณานิ ทานแสดงไขการสลัดออก ๓๔ คือฌานสมบัตฺติ

คุณโชติมา ธรรมกุลกระจำ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปุริมปุริมสมตีกุภมโต นิตฺติฏฺฐาณิ.

มหาวิปัสสนามรรคและผล โดยการก้าวล่วง
ธรรมตน ๆ อย่างนี้.

เนกขัมเม ปณฺจอินทรียานีติอาทีนึ ปน
สตุตฺตีส นิสฺสรณานิ ปฏิปกฺขปหาน-
วเสน ปฏิปกฺขโต นิตฺติฏฺฐาณิ. ตตุถ
เนกขมฺมาทีสุ สตุตฺตสุ สตุต นิสฺสรณานิ
อุปจารภูมิวเสน วุตฺตานิ, ผลานิ ปน
ปฏิปกฺขปหานาภาวโต น วุตฺตานิ.

ส่วนการสลัดออก ๓๗ ข้อ มีอินทรี ๕
ในเนกขัมมะ เป็นต้น ท่านแสดงไขว้โดย
เป็นธรรมอันเป็นปฏิปักษ์กัน ด้วยอำนาจการ
ละธรรมที่เป็นปฏิปักษ์กัน. ในการสลัดออก
๓๗ เหล่านั้น การสลัดออก ๑ ในธรรม ๑
มีเนกขัมมะเป็นต้น ท่านกล่าวไว้ด้วยอำนาจ
อุปจารภูมิ, ส่วนผลทั้งหลายท่านมิได้กล่าว
ไว้ เพราะไม่มีการละธรรมอันเป็นปฏิปักษ์.

๑๙๓. ทิกฺขุเจกฺกุเจหีติ ยาว

โสตาปตฺติมคฺคา ทิกฺขุจฺยา สห เอกสุมี
ปุคฺคเล จิตาติ ทิกฺขุเจกฺกุจา. เตหิ
ทิกฺขุเจกฺกุเจหิ. โอฬาริเกหีติ ภูเลหิ
กามราคพฺยาปาเทหิ. อณฺสฺสทคเตหีติ
สุขุมภูเตหิ กามราคพฺยาปาเทหิเยว.
สพฺพกิเลสเหตีติ รูปราคาทีหิ. เตสุ หิ
ปหีนฺสุ สพฺพกิเลสํ ปหีนฺวา โหนฺติ,
ตฺสฺมา "สพฺพกิเลสเหตี"ติ วุตฺตํ.

๑๙๓. คำว่า จากกิเลสอันตั้งอยู่

เป็นอันเดียวกันกับทิลฺล มีความว่า กิเลส
เหล่าใดตั้งอยู่ในบุคคลคนเดียวกันกับด้วยทิลฺล
ตลอดถึงโสตาปัตติมรรค เหตุนั้น กิเลส
เหล่านั้นชื่อว่า ตั้งอยู่เป็นอันเดียวกันกับทิลฺล.
จากกิเลสอันตั้งอยู่เป็นอันเดียวกัน กับทิลฺล
เหล่านั้น. คำว่า จากกิเลสส่วนหยาบ
ได้แก่จากกามราคะและพยาบาทอย่างหยาบ.
คำว่า จากกิเลสส่วนละเอียด ได้แก่ จาก

คุณโชติมา ธรรมกุลกระจำง

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อวุตตตฤณานิ ปเนตถ ปทานิ เหฏฐา
 วุตตตฤณาเนวาตี. สพเพสณเวย
ชีณาสวานิ ตตถ ตตถ ปณจินทรียานีติ
 "อธิโมกฺขญฺเจนา"ติอาทีสุ ปุพฺเพ วุตเตสุ
 จาเนสุ ตสมิ ตสมิ จาเน ปณจินทรียานิ
 พุทฺธปจฺเจกพุทฺธสาวกานิ ชีณาสวานิ
 ยถาโยคํ ตโต^๑ นิสฺสฎฺฐานิ โหนฺติ. อิมสฺมิ
 วาเร ปจฺมํ วุตฺตณฺยา เอว ยถาโยคํ
 ชีณาสวฺวเสณ วุตฺตา.

กามราคะและพยาบาทอันเป็นอย่างละเอียด
 นั้นเอง. คำว่า จากกิเลสทั้งปวง ไต่แก
 จากรูปราคะเป็นต้น. ก็เมื่อละรูปราคะ
 เป็นต้นเหล่านั้นไต่แล้ว ย่อมเป็นอันละกิเลส
 ทั้งปวงไต่, เพราะฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า
 "จากกิเลสทั้งปวง".

ส่วนบททั้งหลาย อันมีอรรถมิได้กล่าวไว้แล้ว
 ในที่นี้ ก็มีอรรถอันได้กล่าวไว้แล้วในหนหลัง
 นั้นเองจะนี้แล. คำว่า อินทรีย์ ๕ ในคำนั้น ๆ
เป็นคุณชาติ อันพระชีณาสพทุกองค์สลัดออก
แล้ว มีความว่า อินทรีย์ ๕ ในฐานะนั้น ๆ
 ในบรรดาฐานะที่ไต่กล่าวไว้แล้ว ในตอนต้น
 มีคำว่า "ด้วยสภาวะที่น้อมใจเชื่อ" ทั้งนี้
 เป็นต้น เป็นอันพระพุทฺธเจ้า พระปัจเจก-
 พุทฺธเจ้า และพระสาวกผู้สิ้นอาสวะแล้ว
 สลัดออกแล้วจากกิเลสนั้น ตามสมควร.
 นัยที่ไต่กล่าวไว้แล้วก่อน ในวาระนั้นนี้เพียว
 ท่านไต่กล่าวไว้แล้ว โดยเนื่องด้วยพระ-
 ชีณาสพตามสมควร.

^๑ ฉ. ตโต ตโต.

คุณหญิงสุภัทรา สิงหลกะ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

กถิ ปเนตานิ นิสฺสรณานิ อสีตีสํ
 โหนตฺตี ? วุจฺเจเต : มคฺคผลวเสน
 วุตฺตานิ ปญฺจวีตฺติ, สมตฺติกฺกมวเสน
 วุตฺตานิ จตฺตตฺตีส, ปฏิปกฺขวเสน วุตฺตานิ
 สตฺตตฺตีสํวตฺติ ปจฺจมาเร สพฺพานิ ฉนฺนวุตฺติ
 นิสฺสรณานิ โหนตฺติ, เอตานิเยว
 ทุตฺติยวาเร ชีณาสวานํ วเสน ทฺวาทสสุ
 อปนีเตสุ จตฺตารสีตฺติ โหนตฺติ. อิติ
 ปุริมานิ ฉนฺนวุตฺติ, อิมานิ จ จตฺตารสีตฺตฺติ
 อสีตีสํ โหนตฺติ.

ถามว่าความสลัดออกเหล่านี้มีจำนวน
 ๑๘๐ อย่างไร ? เฉลยว่า : ในวาระ
 ที่ ๑ มีการสลัดออกทั้งหมด ๘๖ คือขอ
 ที่กล่าวไว้เกี่ยวกับมรรคและผล ๒๕, ขอที่
 กล่าวไว้เกี่ยวกับการก้าวล่วง ๓๔, ขอที่
 กล่าวไว้เกี่ยวกับธรรมอันเป็นปฏิปักษ์ ๓๗,
 ในวาระที่ ๒ การสลัดออกเหล่านี้แหละ
 เมื่อเอาการสลัดออก ที่เกี่ยวกับพระชีณาสพ
 ออกเสีย ๑๒ จึงเป็น ๘๔. การสลัดออก
 วาระก่อน ๘๖, และวาระนี้ ๘๔ จึงรวม
 ๑๘๐ ทวยประการฉะนี้.

กถมานิ ปน ทฺวาทส ชีณาสวานํ
 อปเนตพฺพานิ ? สมตฺติกฺกมโต วุตฺเตสุ
 มคฺคผลวเสน วุตฺตานิ อญฺจ นิสฺสรณานิ,
 ปฏิปกฺขโต วุตฺเตสุ มคฺคววเสน วุตฺตานิ
 จตฺตารสีตฺติ อิมานิ ทฺวาทส อปเนตพฺพานิ.
 อรหตฺตผลวเสน วุตฺตานิ กสฺมา
 อปเนตพฺพานีตี เจ ? สพฺพปจฺมํ วุตฺตานิ
 ปญฺจวีตฺติยา นิสฺสรณานิ มคฺคผลวเสนว

ก็การสลัดออก ๑๒ ขอ สำหรับพระชีณาสพ
 ที่พึ้งนำออกอะไรบาง ? คือการสลัดออก
 ๑๒ ขอ ที่จะพึ้งนำออกไปเหล่านี้คือ ในบรรดา
 การสลัดออกที่กล่าวไว้ โดยความก้าวล่วง
 การสลัดออกที่กล่าวไว้ เกี่ยวกับมรรคและ
 ผลมี ๘, ในบรรดาการสลัดออกที่กล่าวไว้
 โดยธรรมอันเป็นปฏิปักษ์ ที่กล่าวไว้เกี่ยวกับ
 มรรคมี ๔ จึงรวมเป็นการสลัดออก ๑๒ ขอ

คุณหญิงสุภัทรา สิงหลกะ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ลพฺภนโต. อรหตุตผลวเสน นิสฺสรณานิ
วุตฺตนาเนว โหนฺติ.

เหล่านี้ที่พื้งนำออก. หากจะมีผู้สงสัยถามว่า
การสลัดออกที่ท่านกล่าวไว้เกี่ยวกับอรรถผล
จะพื้งนำออกไปเพราะเหตุไร? ตอบว่า
เพราะเป็นการสลัดออกไป ๒๕ ข้อ ที่ท่าน
กล่าวไว้ที่แรกทั้งหมด มีได้โดยเนื่องด้วย
มรรคและผลเท่านั้น. เป็นอันที่ท่านกล่าวการ
สลัดออกเกี่ยวกับอรรถผลเท่านั้น.

เหฏฺฐิมิ เหฏฺฐิมิ ปน ผลสมาปตฺติ
อุปริมา อุปริมา น สมาปชฺชนฺติเยวาติ
เหฏฺฐา ตีณฺปิ ผลานิ น ลพฺภนฺติเยว.
ณานสมาปตฺติวิปสฺสนาเนกขมฺมาทีนึ จ
กิริยาวเสน ลพฺภนฺติ. ปญฺจาปิ เจตานึ
อินฺทฺริยานึ ปุพฺพเมว ปฏิปกฺขานึ
ปฏิบัติปสฺสทฺตฺตคา ปฏิปกฺขโต นิสฺสฺฐาเนว
โหนฺตฺติ.

ก็พระอริยบุคคลชั้นสูง ๆ ย่อมไม่เข้าผล-
สมาบัติชั้นต่ำ ๆ นั้นเทียว เพราะฉะนั้น ผล
ทั้ง ๓ ในเบื้องต้น่าจึงไม่ได้ที่เดียว. ก็ณ
สมาบัติวิปัสสนาและเนกขัมมะเป็นต้น มีได้
ด้วยสามารถแห่งกิริยา. ก้อนทรีย์ทั้ง ๕
เหล่านี้ ย่อมเป็นธรรมชาติสลัดออกแล้ว
ทีเดียว จากธรรมอันเป็นปฏิปักษ์ เพราะ
ระงับธรรมอันเป็นปฏิปักษ์ ในกาลอันเป็น
ส่วนเบื้องต้นนั้นเทียวฉะนี้แล.

หุตฺติยสฺสุตฺตนฺตนิทฺเตสวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พฺรณฺณานิเทศฺแห่งสฺตรที่ ๒ จป.

คุณหญิงสุภัทรา สิงหลกะ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๓. ตติยสุตตุนุทนิเทศวณณนา

๓. พรรณานานิเทศแห่งสูตรที่ ๓

๑๔๕. ปุน อถณั สุตตุนุคั
 นิกขิปิตวา อินทริยวิธานัน นิตฺทิสิตุกาโม
ปณฺจิมานิ ภิกขเวติอาทิมาห. ตตฺถ
โสตาปตฺตियงฺเคสุติ. เอตฺถ โสโต
 อริโย อฏฺสงฺคิโก มคฺโค, โสตฺสส
 อาปตฺติ ภูสั ปาปุณฺณั โสตาปตฺติ,
โสตาปตฺติยา องฺคานิ สมฺภารานิ
โสตาปตฺติองฺคานิ. โสตาปนฺนตาย
บุพฺพภาคปฏฺฐิตองฺคานิ. สปฺปุริสสัเสโว
โสตาปตฺติองฺคั, สทฺธมฺมสฺสวณฺ โสตาปตฺติ-
องฺคั, โยนิโสมนสิกาโร โสตาปตฺติองฺคั,
ธมฺมานุธรรมปฏฺธิปตฺติ โสตาปตฺติองฺคั,
อิมานิ จตฺตาริ โสตาปตฺติองฺคานิ. เสสา
เหฏฺฐา วุตฺตา เอว. อิทฺถจ อิเมสั
อินทริยานัน สภวิสเย เชฏฺฐกภาวทสฺสณฺตถุ
วตฺตั.

๑๔๕. ท่านประสงค์จะตั้งพระสูตรอื่น
 แล้วแสดงวิธีแห่งอินทริยอีก จึงกล่าวว่ามี
 อาทิวา คุณภิกษุทั้งหลาย อินทริย ๕ เหล่านี้
 ดังนี้ เป็นต้น. ในบรรดาบทเหล่านั้นพึงทราบ
 วินิจฉัยในบทว่า โสตาปตฺตियงฺเคสุ นี้ มรรค
 มีองค์ ๘ อันเป็นอริยะ ชื่อว่า โสตะ ๑,
 การถึงโสตะคือการบรรลุอย่างกล้า ชื่อว่า
 โสตาปตฺติ, องค์คือสัมภาระแห่งโสตาปตฺติ
 ชื่อว่าโสตาปตฺติองฺคั. ใดแก่องค์อันเป็นเหตุ
 ให้ได้ธรรม อันเป็นบุพภาคแห่งความเป็น
 พระโสดาบัน. องค์แห่งโสตาปตฺติ ๕ เหล่านี้
 คือสัปปุริสสังเสวะ (การคบหาสัตบุรุษ) เป็น
 องค์แห่งโสตาปตฺติ ๑, สัทธิธรรมสวณะ (การ
 ฟังพระสัทธิธรรม) เป็นองค์แห่งโสตาปตฺติ ๑,
 โยนิโสมนสิการ (การทำไว้ในใจโดยอุบาย
 อันแยบคาย) เป็นองค์แห่งโสตาปตฺติ ๑,
 ธรรมานุธรรมปฏิบัติ (การปฏิบัติธรรมสมควร
 แก่ธรรม) เป็นองค์แห่งโสตาปตฺติ ๑. ธรรม

คุณหญิงสุภัทรา สิงหลกะ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ที่เหลือ ข้าพเจ้ากล่าวไว้ในหนหลังแล้วแล.
 ก้องคแห่งโสคาปัตตินี ท่านกล่าวไว้แล้ว
 เพื่อแสดงถึงว่าอินทรีย์เหล่านี้ มีความเป็น
 ใหญ่ในวิสัยของตน.

ยถา หิ จตุตทาโร เสฏฺฐิปุตุตฺตา
 ราชาทิราชปญฺจเมสุ สหยาเยสุ "นภขตุตฺ
 กิฬิสฺสามา"ติ วิถิ โอตฺถิณฺเณสุ เอกสุส
 เสฏฺฐิปุตุตฺตสุส เคนฺหิ คตฺกาลี อิตฺเร
 จตุตทาโร ตฺถุหิ นิสฺสหนฺติ, เคนฺหสามิโกว
 "อิมสฺมิ ขาพฺนียํ โภชนียํ เทถ,
 อิมสฺมิ คณฺฐมัลลาลงฺการาทีนึ เทถา"ติ
 เคนฺเห วิจาเรติ, ทฺตฺติยสุส... ตฺตฺติยสุส...
 จตุตฺตสุส เคนฺหิ คตฺกาลี อิตฺเร
 จตุตทาโร ๆเปฯ วิจาเรติ, อถ
 สพฺพปจฺฉา รมฺโถ เคนฺหิ คตฺกาลี
 กิณฺจาปิ ราชา สพฺพตฺถ อิสฺสโรปิ,^๑
 อิมสฺมิ ปน กาลี อตฺตโน เคนฺเหเยว

เหมือนอย่างว่า ในบรรดาสหายมีพระราชา
 เป็นที่ ๕ คือบุตรเศรษฐี ๔ พระราชา ๑
 เดินไปตามถนนหลวงด้วยตั้งใจว่า "จักเล่น
 นักขัตร์" ในเวลาที่ไปยังเรือนของเศรษฐี-
 บุตรคนหนึ่ง สหายทั้ง ๔ นอกนี้ยอมหนึ่ง,
 สหายที่เป็นเจ้าของบ้านเท่านั้น ยอมสั่งคน
 ในเรือนว่า "พวกเจ้าจงให้ของควรเกี่ยว
 ของควรบริโภคนแก่ท่านเหล่านี้, พวกเจ้า
 จงให้ของหอมดอกไม้ และเครื่องตกแต่ง
 เป็นต้น แก่ท่านเหล่านี้", ในกาลไปสู่เรือน
 ของคนที่ ๒..., ๓..., ๔ สหาย ๔ คน
 นอกนี้ ฯลฯ ยอมสั่ง..., ครั้นภายหลัง
 ในเวลาไปสู่พระราชมณเฑียรของพระราชา

^๑ ฉ. อีสฺสโรว.

"อิมส์ ขาหนีบ โภชนีย์ เทล,
อิมส์ คณธมาลา ลงการาทินี เทลา"ติ
วิจาเรติ,

พระราชานุญาตให้พิมพ์ในบุคลิกทั้งปวง
ก็จริง, ถึงอย่างนั้นในกาลนี้ ย่อมทรงรับสั่ง
เฉพาะชน ในพระราชสมณเฑียรของพระองค์
เท่านั้นว่า "จงให้ของควรเคี้ยวควรบริโภคน
แก่ทานเหล่านี้, พวกเจ้าจงให้ของหอม
ดอกไม้ และเครื่องตกแต่งเป็นต้น แก่ทาน
เหล่านี้" ฉันทใด.

เอวเมว สทุธาปณฺจมเกสุ อินฺทรีเยสุ
เตสุ สหาเยสุ เอกโต วีถิ โอตฺรนฺเตสุ
วีย เอกการมฺมณเ อูปฺปชฺชมาเนสุปิ
ยดา ปจฺมสฺส เกเท อิตเร จตุตาโร
ตุณฺหิ นิสีทฺตฺติ, เกทสามิโกว วิจาเรติ,
เอว โสตาปตฺติองฺคานิ ปตฺวา
อธิโมกฺขลฺกฺขณฺ์ สทุธินฺทรีเยเมว เชฏฺจกั
โหติ ปุพฺพจฺกมฺ, เสสานิ ตทนฺวยานิ
โหนติ.

ในบรรดาอินทรีทั้งหลาย อันมีศรัทธาเป็น
ที่ ๕ ก็เหมือนฉันทนั้นนั่นทีเดียว แม้เมื่อเกิดอยู่
ในอารมณ์อันเดียวกัน ก็อุปมาเหมือนเมื่อ
สหายทั้งหลายเหล่านั้นหยั่งลงสู่วิถีรวมกันถึง
องค์แห่งโสภาปตติมรรคแล้ว สัทอินทรีอันมี
ความน้อมใจเชื่อเป็นลักษณะนั้นทีเดียว ย่อม
เป็นใหญ่เป็นประธาน อินทรีที่เหลือย่อม
คล้อยตามสัทอินทรีนั้น เปรียบเหมือนใน
เรือนของสหายคนที่ ๑ สหาย ๕ คนนอกนี้
ยอมหนึ่งนั่ง, เจ้าของเรือนเท่านั้นยอม
สั่งการ ฉันทนั้น.

คุณสัจด์ เล็กขุลเกิด

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ยถา ทุตฺติยสุสฺส เคเห อิตเร จตุตาโร ถึงสัมปธานแล้ว วิริยอินทรีย์อันมีความ
 ฤทธิ นิสีหนฺติ, เคหสามิโกว วิจาเรติ, ประคองเป็นลักษณะเท่านั้น ย่อมเป็นใหญ่
 เอวํ สมฺมปฺปธานานิ ปตุวา ปคฺคหณฺลกุขณฺ์ เป็นประธาน อินทรีย์ที่เหลือย่อมคล้อยตาม
 วิริยอินฺทรียเมว เชฏฺฐกํ โทติ ปุพฺพํ, วิริยอินทรีย์นั้น เปรียบเหมือนในเรือนของ
 เสสานิ ตทฺทวยานิ โหนฺติ. ยถา สหายคนที่ ๒ สหาย ๔ คนนอกนี้ ย่อมนั่ง
 ทุตฺติยสุสฺส เคเห ๆเปฯ วิจาเรติ, เจ้าของเรือนเท่านั้น ย่อมสั่งการ, ถึงสติ-
 เอวํ สติปฺญจฺจานานิ ปตุวา อฺปฺญจฺจาน- ปฏฺฐานแล้ว สตินทรีย์อันมีความเข้าไปตั้ง
 ลกุขณฺ์ สตินฺทรียเมว เชฏฺฐกํ โทติ ใจเป็นลักษณะเท่านั้น ย่อมเป็นใหญ่ เป็น
 ปุพฺพํ, เสสานิ ตทฺทวยานิ โหนฺติ. ประธาน, อินทรีย์ที่เหลือย่อมคล้อยตาม
 สตินฺทรียนั้น เปรียบเหมือนในเรือนของ

ยถา จตุตฺถสุสฺส เคเห ๆเปฯ วิจาเรติ, ถึงฉานแล้ว สมาธิอินทรีย์อันมีความไม่ฟุ้งซ่าน
 เอวํ ฉานานิ ปตุวา อวิกฺเขปฺลกุขณฺ์ เป็นลักษณะเท่านั้น ย่อมเป็นใหญ่ เป็นประธาน
 สมาธิฺทรียเมว เชฏฺฐกํ โทติ ปุพฺพํ, อินทรีย์ที่เหลือ ย่อมคล้อยตามสมาธิอินทรีย์นั้น
 เสสานิ ตทฺทวยานิ โหนฺติ. สพฺพปจฺฉา เปรียบเหมือนในเรือนของสหายคนที่ ๔
 รมฺภโณ เคหํ คตฺถกาเล ปน ยถา สหาย ๔ คนนอกนี้ ย่อมนั่ง เจ้าของเรือน
 อิตเร จตุตาโร ฤทธิ นิสีหนฺติ, ราชาว เท่านั้น ย่อมสั่งการ. ถึงอริยสัจแล้ว
 วิจาเรติ, เอวํ อริยสจฺจานิ ปตุวา ญาณฺอินทรีย์ อันมีความรู้เป็นลักษณะเท่านั้น

คุณสังัด เล็กพุล เกิด

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปชานนลกขณั ปณฺณินฺทรียเมว เชฏฺฐจกั โหติ ปุพฺพกมฺ, เสสานิ ตทนฺวยานิ โหนตฺติ.

ย่อมเป็นใหญ่ เป็นประธาน, อินทรีที่เหลือ ย่อมคล้อยตามปณฺณินฺทรียนั้น เปรียบเหมือน ในเวลาไปสู่พระราชมณเฑียรของพระราชา ภายหลังทั้งหมด สหาย ๔ คนนอกนั้นยอมนั่งหนึ่ง, พระราชาเท่านั้นยอมทรงสั่งการ ดังนี้แล.

ก. ปเภทคณนินิทฺเตสวณฺณนา

ก. พรรณานานิเทศแห่งประเภทและการนับ

๑๙๕. สุตฺตุนตฺสส ปเภทคณนา- ปุจฺจนาปุพฺพกเมว ปเภทคณนินิทฺเตส สปปุริสสเสเวติ โสภนानํ ปุริसानํ สุมมา เสวเน. อธิโมกฺขาธิปเตยฺยญฺเจนาติ อธิโมกฺขสงฺขาทေန เสสินฺทรีเยสุ อธิปติ- ภาวญฺเจเน, เสสินฺทรียานํ ปุพฺพก- มญฺเจนาติ อคฺโค. สทฺธมฺมสฺวเนติ สตํ ฐมฺโม, โสภโน วา ฐมฺโมติ สทฺธมฺโม. ตสฺส สทฺธมฺมสฺส สวเน.

๑๙๕. จะวินิจฉัยในนิเทศแห่งประเภท และการนับ ซึ่งมีการถามถึงประเภทและการนับแห่งสุดต้นตะ เป็นเบื้องต้นที่เกี่ยว ต่อไป บทว่า สปปุริสสเสเว แปลว่า การเสพ โดยชอบซึ่งบุรุษผู้ตั้งงามทั้งหลาย (คนดี). คำว่า ควยอรรถวาความเป็นใหญ่ ในการน้อมใจเชื่อ ความว่า ควยอรรถวา เป็นอธิบดี ในอินทรีที่เหลือทั้งหลาย กล่าว คือ การน้อมใจเชื่อ, คือควยอรรถวาเป็น ประธานแห่งอินทรีที่เหลือทั้งหลาย. คำว่า สทฺธมฺมสฺวเน มีความว่า ธรรมของสปปุรุษ

คุณสงัด เล็กกุลเกิด
สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ทั้งหลาย, หรือธรรมที่ดี (งาม) ชื่อว่า สัทธรรม. ในการฟังสัทธรรมนั้น.

โยนิโสมนสิกาเรติ อุปาเยน มนสิกาเร. ธมฺมานุธมฺมปฏิปตฺติยาติ เอตฺถ นว โลกุตฺตรธมฺเม อนุกโต ธมฺโม ธมฺมานุธมฺโม, สีสมาธิปญฺญาสงฺฆาตฺสธฺมฺมานุธมฺมสฺส ปฏิปตฺติ ปฏิปชฺชนํ ธมฺมานุธมฺมปฏิปตฺติ. สมมปฺปชานาที่สุปิ เอเสว นโย.

คำว่า โยนิโสมนสิการ ไต่แก การกระทำไว้ในใจโดยอุบาย. ในคำว่า ธมฺมานุธมฺมปฏิบัติ นี้มีวินิจฉัยว่าธรรมอันไปตามโลกุตระธรรม ๘ ชื่อว่า ธมฺมานุธมฺมะ, การปฏิบัติคือการดำเนินธมฺมานุธมฺมะ กล่าวคือ กีสมาธิ และปัญญา ชื่อว่า ธมฺมานุธมฺมปฏิบัติ. แม้ในสมมปฺปชานเป็นต้นก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

ข. จริยวารวณฺณนา

ข. พรรณนาวาระแห่งจริยา

๑๘๖. จริยาวาเรปิ อิมินาวนเยน อตุโถ เวทิตฺพฺโพ. เกวลํ ปจฺมวาโร อินฺทฺริยานํ อุปฺปาทนกาลวเสน วุตฺโต, จริยาวาโร อุปฺปนฺนํ อาเสวนกาลวเสน จ ปารีปุริกาลวเสน^๑

๑๘๖. แม้ในวาระแห่งจริยาก็พึงทราบ อรรถโดยนัยนี้แหละ. วาระที่ ๑ ทานกล่าวด้วยสามารถแห่งกาล ที่ทำอินทรีย์ให้เกิดขึ้น ล้วน, วาระแห่งจริยา ทานกล่าวด้วยสามารถแห่งกาลที่ช่องเสพอินทรีย์ ที่เกิดขึ้น

^๑ ส. ปารีปุริวเสน.

จ วุตโต. จริยา ปกติ อุตฺสนุนตาคี
หิ อุตฺตโต เอกัง.

แล้ว และควยสามารถแห่งกาลที่ทำอินทรีย์
ที่เกิดขึ้นแล้วให้บริบูรณ์. จริยอยู่ คำว่า
จริยา ปกติ ความแนหนาขึ้น โดยสภาวะ
เป็นอย่างเดียวกัน.

จารวิหารนิตฺเทศวณฺณนา

**พรรณานิตฺเทศแห่งความประพฤติกและ
วิหารธรรม**

๑๘๑. อิทานิ จริยาสมฺปนฺนเชเนว
จารวิหารนิตฺเทศวเสน อปเรน
ปริยาเยน อินฺทฺริยวิธานํ นิตฺทิสิตฺกามา
จาโร จ วิหารโร จาคีอาทิกัง อุตฺเทศํ
อุตฺทิสิตฺวา ตสฺส นิตฺเทศมาห. ตตฺถ
อุตฺเทศเส ตาว ยถา จรณฺตํ วิหรณฺตํ
วิญฺญู สฺพรหมจารี กมฺภีเรสุ จาเนสุ
โอกปฺเปยฺยํ : "อฺทฺธา อยมายสฺมา
ปตฺโต วา ปาปฺณิสฺสตี วา"ตี, ตถา
อินฺทฺริยสมฺปนฺนสฺส จาโร จ วิหารโร
จ วิญฺญูหิ สฺพรหมจารีหิ อฺนุพฺพุโธ

๑๘๑. บัดนี้ ท่านประสงค์จะแสดง
ไขวิธีแห่งอินทรีย์โดยปริยายอื่นอีก ด้วย
สามารถแห่งการแสดงจาระ และวิหารธรรม
อันเกี่ยวเนื่องกับจริยานั้นเที่ยวต่อไป จึงยก
อุเทศมีคำว่า จาโร จ วิหารโร จ ดังนี้
เป็นต้น ขึ้นแสดงแล้วกล่าวนิตเทศแห่งอุเทศนั้น.
ในบรรดาอุเทศและนิตเทศนั้น จะวินิจฉัยใน
อุเทศก่อน บัณฑิตพึงทราบสัมพันธ์แห่งคำเป็น
อุเทศว่า จารธรรมและวิหารธรรมของบุคคล
ผู้ถึงพร้อมด้วยอินทรีย์ ย่อมเป็นอันเพื่อน
รวมพรหมจรรยสุรฺรเจงทั้งหลาย ตามรู้แล้ว

คุณพจน์สนิท สรรสารกิจ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

โหติ ปฏิวิทฺโธติ อุตฺเทสฺส สมนฺโธ เหวงตลอดแล้ว โดยประการที่เพื่อนร่วม
เวทิตพฺโพ. ประพฤติพรหมจรรย์ผู้รู้อย่างหลาย จะพึง

ปลงใจเชื่อบุคคลผู้เป็นไปอยู่ในฐานะอันลึก-
ซึ้งว่า "ท่านผู้นี้ได้บรรลุลแล้วหรือจักบรรลุ
แน่นอน" ดังนี้.

อุตฺเทสนิทฺเทเส จริยา จาโรเยว. จริยาในอุเทศและนิเทศ ก็คือจาระนั้นเอง.
จาโร จริยาติ หิ อุตฺโต เอกํ. จริยอยู่ คำว่า จาระและจริยา โดยสภาวะ
ตสฺมา "จาโร"ติปทสฺส นิตฺเทเส เป็นอย่างเดียวกัน. เพราะฉะนั้น ในนิเทศ
"จริยา"ติ วุตฺตํ. อิริยาปถจริยาติ แห่งบทว่า "จาระ" ท่านอธิบายว่า "จริยา".
อิริยาปถานํ จริยา, ปวตฺตณฺนติ อุตฺโต. บทว่า อิริยาปถจริยา ความว่า จริยาคือ
เสเสสฺสปี เอเสว นโย. อายตนจริยา ความเป็นไปของอิริยาปถทั้งหลาย. แม้ใน
ปน อายตเนสุ สติสมฺปชฺฌณานํ จริยา. บทที่เหลือกมนี้เหมือนกัน. ส่วน อายตน-
ปฏฺฐิตี ผลานิ. ตานิ หิ ปาปฺณียนฺตฺติ จริยา ได้แก่ ความเป็นไปของสติสัมปชัญญะ
"ปฏฺฐิตี"ติ วุตฺตานิ? สตฺตโลกสฺส ในอายตนะทั้งหลาย. บทว่า ปฏฺฐิตี ได้แก่
ทิกฺขณมฺมิกสมฺปฺรಾಯิกา อุตฺตา โลกุตฺตาติ ผลทั้งหลาย. จริยอยู่ ผลทั้งหลายเหล่านั้น
อยํ วิเสโส. ท่านกล่าวว่า "ปฏฺฐิตี" ควบอรรถว่า อันบุคคล
ยอมบรรลุถึง. ประโยชน์ทั้งหลายอันเป็นไป

๑ ฉ. ลี. วุตฺตา.

ในทิวธรรม และเป็นไปในสัมปรายภพแห่ง
สัตว์โลก ชื่อว่า โลกัตถะ ความต่างกัน
มีดังกล่าวนั้น.

อิทานิ ตาสึ จริยานัน ภูมึ
ทสุเสนโต จตุสุ อิริยาปเตสุติอาทิมาห.
สติปฏจาเนสุติ อารมมณสติปฏจาเนสุ.
สติปฏจาเนสุ วุจมาเนสุปิ สติโต
อนณณานิ โวหารวเสน อนณณานิ วีย
กตวา วุตต. อริยสจเจสุติ ปุพพ-
ภาคโลกิยสจจณาณ^๑ วิสุ วิสุ
สจจปริคคหวเสน วุตต. อริยมคเคสุ
สามณณผลเสสุติ จ โวหารวเสน
วุตต. ปะเทเสติ โลกตถจริยาย
เอกเทเส.

บัดนี้ ท่านเมื่อจะแสดงภูมิแห่งจริยา
เหล่านั้น จึงกล่าวคำว่า ในอิริยาบถ ๔
ดังนี้ เป็นต้น. คำว่า ในสติปัฏฐาน ได้แก่
ในธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งสติ คือ อารมณ.
แม้เมื่อพูดถึงสติปัฏฐาน ท่านกล่าวกระทำ
ธรรมชาติที่มีไช้อนไปจากสติ ให้เป็นเหมือน
กับสิ่งอื่นด้วยอำนาจแห่งโวหาร. คำว่า
ในอริยสัจ ท่านกล่าวด้วยอำนาจการกำหนด
สัจจะเป็นข้อ ๆ ด้วยสัญญาอันเป็นโลกิยะ
ในส่วนเบื้องต้น. คำว่า ในอริยมรรค และ
คำว่า ในสามัญผล ท่านกล่าวด้วยอำนาจ
แห่งโวหารนั่นเอง. คำว่า บางส่วน คือ
ในเอกเทศแห่งโลกัตถจริยา.

^๑ อ. ปุพพภาเค โลกิยสจจณาณ.

นิปปเทสโต ๑ หิ โลกุตฺตจริยํ พุทฺธา ๑ จริงอยู่ พระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้นเทียว ย่อม
 เหว กโรนฺติ. ๑ ปุณฺ ตา เหว ๑ กระทำโลกุตฺตจริยาโดยสิ้นเชิง. ท่านเมื่อ
 จริยาโย การกบฏคฺลวเสน ๑ ทสฺเสนโต ๑ จะแสดงจริยาเหล่านั้นนั้นแหละ ควฺยอํนาจ
ปณฺธิสมฺปนฺนํ นานนฺติอาทิมาห. ๑ ตตฺถ ๑ การกะบฏคฺลือก ๑ จึงกล่าวคำว่า ของท่าน
ปณฺธิสมฺปนฺนา ๑ นาม ๑ อิริยาปถานํ ๑ ผู้ถึงพร้อมควฺยปณฺธิ ๑ ดังนี้เป็นต้น. ในคำนั้น
 สนฺตตฺตา ๑ อิริยาปถคฺตฺติยา^๑ ๑ สมฺปนฺนา ๑ ท่านผู้ถึงพร้อม ๑ ควฺยความคุ้มครองอิริยาบ
 อกมฺปิถอิริยาปถา ๑ ภิกฺขุภาวํ นูรู ๑ เปน ๑ เพราะความที่อิริยาบถทั้งหลายสงบแล้ว เป็น
 สนฺเตน ๑ อิริยาปถน ๑ สมฺปนฺนา. ๑ ผู้มีอิริยาบถไม่วุ่นไหวถึงพร้อมควฺยอิริยาบ
อินฺทริเยสุ ๑ คฺคตฺตทวารานฺติ ๑ จกฺขาที่สุ ๑ อันสงบ อันสมควรแก่ภิกฺขุภาวํ ๑ ชื่อว่า ท่าน
 ฉสุ ๑ อินฺทริเยสุ ๑ อตฺตโน ๑ อตฺตโน ๑ ผู้ถึงพร้อมควฺยปณฺธิ. ๑ คำว่า เป็นของท่าน
 วิสฺเย ๑ ๒ ปวตฺเตสุ ๑ เอเกกทวารวเสน^๒ ๑ ผู้มีทวารอันคุ้มครองแล้ว ๑ ในอินฺทริยทั้งหลาย
 กุตฺตํ ๑ ทวารํ ๑ เอเตสนฺติ ๑ กุตฺตทวารา. ๑ มีอธิบายว่า ๑ ทวารอันคุ้มครองแล้ว ๑ ควฺย
 เตสํ ๑ กุตฺตทวารานํ. ๑ สามารถแห่งทวารแต่ละอย่าง ๆ อันเป็นไป
 แล้วในอารมณ์ของตน ๆ ในอินฺทริยทั้ง ๖
 มีจักขุเป็นต้นของท่านเหล่านี้ ๑ เหตุนี้ท่าน
 เหล่านี้ชื่อว่า มีทวารอันคุ้มครองแล้ว. ๑ ของ
 ท่านผู้มีทวารอันคุ้มครองแล้วเหล่านั้น.

^๑ อ. อิริยาปถคฺตฺติยา.

^{๒-๒} ฉ. ปวตฺตเอเกกทวารวเสน.

ทวารนติ เจตถ อูปุตฺติทวารวเสน... ก็ในคำว่า ทวาร นี้ ไคแก่ จักขุ เป็นต้น
 จกฺขาทโย เอว. อูปมาทวิหารีนนติ นั้นเอง ควบสามารถแห่งทวารแห่งความ
 สีสลาที่สุ อูปมาทวิหารวตฺ. อธิจิตฺต- เกิดขึ้น. คำว่า ของท่านผู้มีปกติอยู่ด้วย
มฺนุยฺยตฺตานนฺติ วิปัสสนาย ปาทกภาเวน ความไม่ประมาท ไคแก่ ผู้มีอันอยู่ด้วยความ
 อธิจิตฺตสงฺขาตฺ^๑ สสมาธิมฺนุยฺยตฺตานํ. พุทธิ- ไม่ประมาทในธรรมทั้งหลาย มีศีลเป็นต้น.
สมฺปนฺนानนฺติ นามรูปวตฺถานํ อาที กตฺวา คำว่า ของท่านผู้ชวนชวายอธิจิต คือผู้ชวน-
 ยาว โคตรภู, ตาว ปวตฺเตน ภาณน ชวายซึ่งสมาธิ กล่าวคืออธิจิต โดยภาวะที่
 สมฺปนฺนानํ. * สมฺมาปฏิปนฺนानนฺติ จตุ- เป็นบาทของวิปัสสนา. คำว่า ของท่านผู้
มคฺคกฺขณ. อธิคตผลานนฺติ จตุผลกฺขณ. สมฺบูรณด้วยปัญญา มีความว่า ของท่าน
ผู้สมฺบูรณด้วยญาณอันเป็นไปแล้ว กระทำซึ่ง
 การกำหนดนามและรูป (นามรูปวฏฺฐานะ)
 ให้เป็นต้นจนถึงโคตรภู. คำว่า ของท่าน
ผู้ปฏิบัติชอบ ไคแก่ ในขณะแห่งมรรคทั้ง ๔.
 คำว่า ของท่านผู้บรรลุผลแล้ว ไคแก่ในขณะ
 แห่งผลทั้ง ๔.

^๑ อ. โปตฺถเก "วิปัสสนาย ปาทกภาเวน
 อธิจิตฺตสงฺขาตฺน"ติ ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

นายแพทย์ประสงค์ - แพทย์หญิงสุดสาคร ตูจันดา
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อธิมุจจนโตติ อธิโมกข์ กโรนุโต.
สทธาย จرتตี สทธาวเสณ ปวตฺตติ.
ปกคณหนโตติ จตุสมฺมปฺปชานวรีเยน
 ปทหนุโต. อุปฏฺฐาเปนโตติ สติยา
 อารมฺมณํ อุปฏฺฐาเปนโต. อวิกฺเขปํ
กโรนุโตติ สมာธิวเสณ วิกฺเขปํ
อกโรนุโต. ปชานนโตติ จตุสจฺจปชานน-
 ปญฺญา ย ปกาเรณ ชานนุโต. วิชานนโตติ
 อินฺทฺริยสมฺปยุตฺตชวณปุพฺพงฺกเมณ อาวชฺชช-
 วิญฺญา เณน อารมฺมณํ วิชานนุโต.
วิญฺญาณจฺริยาयाติ อาวชฺชชวิญฺญาณจฺริยา-
 วเสณ.

คำว่า บุคคลผู้น้อมใจเชื่อ ไต่แก
 บุคคลผู้กระทำซึ่งความน้อมใจเชื่อ. คำว่า
ยอมประพฤติด้วยศรัทธา ก็ยอมเป็นไปด้วย
 อำนาจแห่งศรัทธา. คำว่า ผู้ประคองไว้ คือ
 ผู้เริ่มตั้งด้วยความเพียรคือสัมมปชานทั้ง ๔.
 คำว่า ผู้ให้เขาไปตั้งไว้ คือผู้ยังอารมณ์ให้
 เขาไปตั้งไว้ด้วยสติ. คำว่า ผู้กระทำ ความ
ไม่ฟุ้งซ่าน คือไม่กระทำความฟุ้งซ่านด้วย
 อำนาจสมาธิ. คำว่า ผู้รู้ชัด คือผู้รู้โดย
 ประการ ด้วยปัญญาอันรู้ชัดซึ่งสัจจะทั้ง ๔.
 คำว่า ผู้รู้แจ้ง คือผู้รู้แจ้งซึ่งอารมณ์ ด้วย
 อวิชฌจิต อันมีชวณะอันสัมปยุตด้วยอินทรีย์
 เป็นประธาน. คำว่า ด้วยความเป็นไปแห่ง
วิญญาณ ไต่แกด้วยสามารถแห่งความไปของ
 อวิชฌจิต.

เอวํ ปฺปฏิปนฺนสฺสาติ สหชวณาย อินฺทฺริย-
 จฺริยา ย ปฺปฏิปนฺนสฺส. กุสฺลา ธมฺมา
อาयाเปนตีติ สมถวิปัสสนาวเสณ ปวตฺตทา
กุสฺลา ธมฺมา ภูสํ ยาเปนตี, ปวตฺตตฺนตีติ

คำว่า ผู้ปฏิบัติแล้วอย่างนี้ คือผู้ปฏิบัติแล้ว
 ด้วยความประพฤติอินทรีย์ พร้อมกับชวณะ.
 คำว่า กุศลธรรมเป็นไป ความว่า กุศล-
 ธรรมที่เป็นไปด้วยอำนาจสมถะและวิปัสสนา

นายแพทย์ประสงค์ - แพทย์หญิงสุคสาคร ผู้จินดา
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อตฺโถ. อายตนจริยาชาติ กุสลานํ ย่อมเป็นไป คือ ประพฤติไปอย่างแรงกล้า.
 ฌมฺมานํ ภุสํ ยตนจริยาย, ฌมฺนจริยาย บัทวา อายตนจริยาย คือควยความเป็นไป
 ปวตฺตตนจริยาชาติ วุตฺตํ โหติ. แห่งความสืบทอด อธิบายว่า ควยความเป็นไป
วิเสสสมธิคจฺจนฺตีติ วิกุขมฺภนตทงฺคสมฺมุจฺเจต- แห่งความพยายาม คือควยความเป็นไปแห่ง
 ปฏิปฺปสฺสทฺธิวเสสน วิเสสํ อธิคจฺจนฺตี. การยังกุศลธรรมทั้งหลายให้เป็นไปตัวอย่าง
ทสฺสนจริยาทโย วุตฺตตฺถกาเยว. แรงกล้า. คำว่า ยอมบรรลुकุณวิเศษ คือ
 ยอมบรรลुकุณวิเศษ ควยอำนาจวิกขัมภนวิมุติ
 ตทังควิมุติ สมฺมุจฺเจตวิมุติ และปฏิปฺปสฺสทฺธิ-
 วิมุติ. ความเป็นไปแห่งการเห็น เป็นต้น
 มีอรรถอันใดกล่าวไว้แล้วทีเดียว.

สทฺธา วิหฺรตี อิทํ สทฺธา ติ-
 สมฺมุจฺจิสฺส อิริยาปถวิหาโร ทญฺจพฺโพ.
อนุพฺพุโต ติ อนุมาณพฺพุติ ยา. ปฏฺวิทฺโต ติ
 ปจฺจกฺขพฺพุติ ยา. ยสฺมา อธิโมกฺขญฺจาที่สุ
 อนุพฺพุเตสุ ปฏฺวิทฺเตสุ จ^๑ จาโร
 จ วิหาโร จ อนุพฺพุโต โหติ

ในคำว่า ยอมอยู่ควยศรัทธา เป็นต้น
 พึงเห็นการอยู่ควยอิริยาบถของบุคคล ผู้มี
 ความพร้อมเพรียงควยคุณ มีศรัทธา เป็นต้น.
 คำว่า เป็นอันรู้ตามแล้ว คือควยความรู้โดย
 อนุमान. คำว่า เป็นอันแทงตลอดแล้ว คือ
 ควยความรู้ประจักษ์. เพราะเมื่อรู้ตามและ

^๑ อี. โปตฺถเกก จ-สทฺโท นตฺถิ.

ปฏิวิทฺโธ, ตสฺมา อนุโพธปฏิเวเชสุปี^๑
อธิโมกฺขญฺจาทยโย จ นิตฺติญฺจา.

แทงตลอดสภาวะทั้งหลาย มีสภาวะที่น้อมใจ
เชื่อ เป็นต้น ก็เป็นอันรู้ตามแทงตลอดความ
เป็นไปและการอยู่, เพราะฉะนั้น แม้ใน
การรู้ตามและแทงตลอด ท่านจึงแสดงไข-
สภาวะทั้งหลาย มีสภาวะน้อมใจเชื่อ เป็นต้น.

เอวํ สทฺธาย จรฺนตฺนฺติอาทีสุ
เอวํนฺติ วุคฺตปฺปการํ นิตฺติสนฺโต
ยถาสทฺทสฺส อตฺถํ นิตฺติสฺสตี. วิญฺญตฺติอาทีสุปี
ยถาสภาวํ ชานนฺตฺตี วิญฺญ. วิญฺญาตํ
สภาวํ วิภาเวนฺติ ปากฺกํ กโรนฺตฺตี
วิภาวี. อสนิ วีย สิลุจฺจเย กิเลเส
เมธติ หีสฺตีติ เมธา, ขิปฺปํ คหณ-
ธารณฺญเจเน วา เมธา, เมธา เอเตสํ
อตฺถตีติ เมธาวี. ฅาณคฺคิยา ปณฺทฺนฺติ
คจฺจนฺติ ปวตฺตฺนฺตฺตี ปณฺทิตา.

ในคำว่า เอวํ สทฺธาย จรฺนตฺ
เป็นต้น ท่านเมื่อจะแสดงไขประการที่ได้
กล่าวไว้ จึงแสดงไขอรรถแห่งยถาคัพฺพวา
เอวํ. แม้ในบทว่า วิญฺญ เป็นต้น พึงทราบ
วินิจฉัยดังต่อไปนี้ ชื่อว่า วิญฺญ เพราะอรรถ
ว่า รุสภาวะตามเป็นจริง. ชื่อว่า วิภาวี
ด้วยอรรถว่า ยังสภาวะที่รู้แล้วให้แจ่มแจ้ง
คือทำให้ปรากฏ. ปัญญาชื่อว่า เมธา ด้วย
อรรถว่า ทำลาย คือเบียดเบียนกิเลส
ทั้งหลาย เหมือนฟ้าผ่าทำลายภูเขาคิน, อีก
อย่างหนึ่ง ปัญญาชื่อว่าเมธา ด้วยอรรถว่า
รับและทรงไว้ได้จับปล้น, บุคคลชื่อว่า

^๑ ฉ. โปตุถเก ปิ-สทฺโท นตฺถิ.

นายแพทย์ประสงค์ - แพทย์หญิงสุตสาคร คูจินดา
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เมธาวิ ควยอรรถว่ามีปัญญา ชื่อว่า เมธา.
ชื่อว่า บัณฑิต ควยอรรถว่าไป คือถึง เป็นไป
ควยการไปคือญาณ.

พุทธิสัมปทาย. สมณนาคตตตทา พุทธิสัมปนา. สห พหุหม^๑. อุตุตม ปฏิบัติ จรนุตี
สพฺรหมจารีโน. อปโลกนกมมาทิจตุพพิธ
กมม เอกโต กรณวเสณ เอก กมม.
ตทา ปญจวิโร ปาติโมกขุทเทโส
เอกุทเทโส. สมา สิกขา เอเตสนุติ
สมสิกขา, สมสิกขานัน ภาโว สมสิกขตา.
สมสิกขาตาติปิ ปจนุติ.

ชื่อว่า ผู้ถึงพร้อมแล้วควยความรู้ เพราะ
เป็นผู้ประกอบแล้วควยพุทธิสัมปทา. ชื่อว่า
สพฺรหมจารี ควยอรรถว่า ประพฤติปฏิบัติที่
ประเสริฐ คือ สูงสุดรวมกัน. กรรม ๔ อย่าง
เมื่อปโลกนกรรมเป็นต้น ชื่อว่า กรรมเดียวกัน
ควยอำนาจแห่งการกระทำรวมกัน. อนึ่ง
ปาติโมกขุทเทศ ๕ อย่าง ชื่อว่า อุเทศ
เดียวกัน. ชื่อว่า สมสิกขา ควยอรรถว่า
มีสิกขาเสมอกัน, ภาวะแห่งท่านผู้มีสิกขา
เสมอกัน ชื่อว่า สมสิกขตา. บางท่านสวดว่า
สมสิกขาตา ทั้งนี้ก็มี.

เยล เอก กมม เอโก อุทเทโส
สมสิกขตา, เต สพฺรหมจารีติ วตุต
โทติ. "ณานานี"ติ วตุตพเพ ณานาติ

เมื่อรรดาธิบายว่า ท่านเหล่าใดมีกรรมเป็น
อันเดียวกัน มีอุเทศเป็นอันเดียวกัน มีสิกขา
เสมอกัน, ท่านเหล่านั้นชื่อว่า สพฺรหมจารี.

^๑ ฉ. พหุหม จริย.

ลึงควิปลาโส กโต. วิโมกขาทิ ตโย เมื่อควรกล่าวว่า "ฉานานิ" ท่านกระทำ
 ภา อฏฐ วา วิโมกขา. สมาธิ ลึงควิปลาโสว่า ฉานา. คำว่า วิโมกข์
 สวิตกกสวิจารณ์วิตกกวิจารณ์มตตอวิตกกา- ไต่แก วิโมกข์ ๓ หรือวิโมกข์ ๘. คำว่า
 วิจารณ์ ตโย สมาธิ. สมาปตติโยติ สมาธิ ไต่แก สมาธิ ๓ อย่าง คือ ที่มีวิตก
 สุธตตานิมิตตูปปณิหิตา. อภิณฺญาโยติ ฉ มีวิจารณ์ ๑ สมาธิที่ไม่มีวิตกมีแต่เพียงวิจารณ์ ๑
 อภิณฺญา. สมาธิที่ไม่มีวิตกไม่มีวิจารณ์ ๑. คำว่า สมาปตติ
 ไต่แก สุธตตสมาปตติ อนิมิตตสมาปตติ และ
 อปฺปณิหิตสมาปตติ. คำว่า อภิณฺญา ไต่แก
 อภิณฺญา ๖.

เอโก อังโส ภาโก, น ทุติโยติ ส่วนคือภาคอันเดียว, ไม่มีที่สอง
 เอกังโส, เอกังสสฺส อตฺตสฺส วจัน เพราะฉะนั้น ชื่อว่าส่วนเดียว, การกล่าว
เอกังสวจัน. เอวัง เสเสสุปิ โยชนา อรรถอันมีส่วนเดียว ชื่อว่า การกล่าวส่วน
 กาทพฺพา. วิเสสโต ปน สมํ, สมนฺตา เดียว. แม้ในคำที่เหลือก็พึงทำคำประกอบ
 วา เสติ ปวตฺตตีติ สํสโย, นตฺเตตฺต อย่างนี้. แต่โดยพิเศษชื่อว่า สังสยะ ด้วย
 สํสโยติ นิสํสโย. เอกสมฺมึเขว อรรถว่า เป็นไปคือเป็นไปทั่วสม่าเสมอหรือ
 อนิจฺฉยตา หุตฺวา อิตรมฺปิ กงฺขตีติ โดยรอบ, ชื่อว่า นิสสังสยะ ด้วยอรรถว่า
 กงฺขา, นตฺเตตฺต กงฺขาทิ นิกกงฺโข. ไม่มีข้อสงสัยในอรรถนี้. ชื่อว่า กังขา ด้วย
 อรรถว่า เป็นความไม่ตกลงใจในข้อเดียว
 เทานัน ยังหวังแม้อื่นอีก, กังขาในอรรถ
 นี้ไม่มี เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ไม่มีกังขา.

นายแพทย์ประสงค์ - แพทย์หญิงสุดสาคร คู่จินดา
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ทวิธา ภาโว เทวชฺฌัณฺณํ, นตฺถตฺถ ภาวสฺส ๒ อย่าง ชื่อว่า เทวชฺฌัณฺณํ, ภาวสฺส
 เทวชฺฌณฺติ อเทวชฺโณ. ทวิธา เอลยตี^๑ ๒ อย่างในอรรถนี้ไม่มี เพราะฉะนั้น จึง
 กมฺเปตีติ เทวพฺหํ, นตฺถตฺถ ชื่อว่า อเทวชฺโณ (แปลว่า ไม่มีภาวสฺส
 เทวพฺหณฺติ อเทวพฺหโก. นโยเคน ๒ อย่าง). ธรรมชาติโดยอ้อมห้วน คือยอม
 นียเมน วจันฺนํ นโยควจันฺนํ. นียโยควจันฺนติปิ ไหว ๒ ประการ เหตุนี้ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า
 ปจฺนติ. อปฺณณกสฺส อวิรุทฺธสฺส นียยานิกสฺส ห้วนไหว ๒ ประการ, ความห้วนไหวเป็น
 อตฺถสฺส วจันฺนํ อปฺณณควจันฺนํ. อวตฺถาปน- ๒ ประการไม่มีในอรรถนี้ เหตุนี้จึงชื่อว่า
ควจันฺนติ นิจฺฉวจันฺนํ. สพฺพมุปี เหตุ ไมห้วนไหวทั้ง ๒ ประการ. คำกล่าวโดย
 วิจิกิจฺฉาภาวสฺส เววจันฺนํ. ประกอบโดยไม่มีส่วนเหลือ คือโดยแน่นอน
 ชื่อว่า นโยควจันฺนํ (การกล่าวโดยประกอบ
 โดยไม่มีส่วนเหลือ). ท่านอาจารย์กล่าวว่า
 นียโยควจันฺนํ ดังนี้ก็มี. การกล่าวเนื้อความ
 ไม่ผิดคือไม่พลาด เป็นเครื่องนำออกไป
 ชื่อว่า การกล่าวไม่ผิดพลาด. คำว่า เป็น
เครื่องกล่าวโดยหลักฐาน ได้แก่เป็นเครื่อง
 กล่าวที่ตัดสิ้นลงไป. ก็คำทั้งหมดนี้เป็น
 ไหวพจน์แห่งความไม่มีวิจิกิจฉา.

^๑ อี. จลยติ.

ปิยสฺส อตฺถสฺส สพุทฺทวโธ วณฺํ,
 ปิยเมวาทิ ปิยวณฺํ. ทถา กรวณฺํ.
 สห คารเวณ คุรุภาเวณ สคารวํ.
 ปติสฺสยํ ปติสฺสโย, ปรี คุรุ กตฺวา
 นิสฺสยํ อปสฺสยนฺนฺติ อตฺโถ. ปติสฺสวณฺํ वा
 ปติสฺสโว, นิเวทวฺตุตฺติตาย ปรวณฺสวณฺนฺติ
 อตฺโถ. อุกฺยธปิ ปรเชฏฺจกภาวสฺเสตฺถ
 นามํ. สห คารเวณ วตฺตตีติ สคารวํ.

สห ปติสฺสเยน, ปติสฺสเวณ วา วตฺตตีติ
 สปฺปติสฺสยํ. "สปฺปติสฺสวณฺ"ติ वा
 วตฺตพฺเพ ยการํ, วการํ वा โลปํ
 กตฺวา "สปฺปติสฺสณฺ"ติ วตฺตํ. อธิกํ
 วิสิฎฺฐํ วณฺํ อธิวณฺํ, สคารวณฺจ

การกล่าวโดยภาวะที่มีอยู่แห่งอรธอันเป็นที่
 รัก, คือคำพูดอันเป็นที่รักนั่นเอง เพราะ
 ฉะนั้นจึงชื่อว่า คำอันเป็นที่รัก. การกล่าว
ด้วยความเคารพก็เหมือนกัน. คำพร้อมด้วย
 ความเคารพคือความเป็นผู้หนักใจ ชื่อว่า
 คำที่มีความเคารพ. ความยำเกรง ชื่อว่า
 ปติสฺสยะ, อธิบายว่า อาศัยแอบอิงกระทำ
 ให้ผู้อื่นให้เป็นที่เคารพ. อีกอย่างหนึ่ง
 การรับคำชื่อว่าปติสฺสวะ, ความว่า ฟังคำ
 ของคนอื่นโดยความประพฤติก่อมตน. คำนี้
 เป็นชื่อของความยกให้คนอื่นเป็นใหญ่ทั้ง ๒
 ประการ. คำใดเป็นไปกับด้วยความเคารพ
 เหตุนี้คำนั้นชื่อว่า สคารวํ (แปลว่ามีความ
 เคารพ).

คำใดเป็นไปกับด้วยความยำเกรง, หรือ
 เป็นไปกับด้วยความรับคำ เหตุนี้คำนั้น
 ชื่อว่า สปฺปติสฺสยํ แปลว่า มีความยำเกรง
 หรือมีการรับคำ. อีกอย่างหนึ่ง เมื่อควร
 จะกล่าววา "สปฺปติสฺสวํ" ทานกระทำ

คิ สุปปตีสสุญจาติ สการวสปปตีสสุ, สการวสปปตีสสุ อธิวจน์ สการว- สุปปตีสสาธิวจน์. อุภยตุถาปิ เววจน- วิกุปปานานตุตวเสน^๑ ปุนปุน^๒ เอตุนติ วุตต. ปตโต วา ปาปณิสสตี วาติ ฌานาทีนิเยว^๒.

การลบ ย อักษร หรือ ว อักษร แล้วกล่าว ว่า "สุปปตีสสุ" ดังนี้. คำที่ยังคือคำที่พิเศษ ชื่อว่า อธิวจน์ (แปลว่า คำอันยิ่ง หมายถึง ชื่อ), คำนี้มีความเคารพ และมีความ ยำเกรง เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า สการวสปป- ตีสสุ, คำที่มีความเคารพมีความยำเกรง เป็นคำที่ยิ่ง ชื่อว่า สการวสปปตีสสาธิวจน์. แม้ในบททั้งสองท่านกล่าวว่า เอต บอย ๆ ด้วยอำนาจความต่างแห่งไวพจน์ และวิกัป. คำว่า บรรลุแล้วหรือจักบรรลุ ไต่แก่ บรรลุ ฌานเป็นตนนั้นเอง ฉะนั้นแล.

ตติยสุตตุนตนิทเทสวณณนา นิฎฐิตา.

พรรณานานิเทศแห่งสูตรที่ ๓ จบ.

^๑ อธิ. เววจนวิกุปปานัน วเสน.

^๒ ฉ. ฌานาทีนิเยวาติ.

๕. จตุตถสตุตตุนิทุเทสวณฺณนา

๑๙๘. ปุณ ปจฺมสฺสุตฺตเมว นิกฺขิปีตฺวา.
 อปเรณ อากาเรณ อินฺทฺริยานิ นิตฺทิสฺสตี.
 ตตฺถ กิตฺติหากาเรหิ ทฺฐสฺสพฺพานีติ กิตฺติหิ
 อากาเรหิ ทฺฐสฺสพฺพานิ. เกณฺณฺเจเน
ทฺฐสฺสพฺพานีติ ทฺฐสฺสพฺพากาเร ทฺฐสฺสพฺพฺจฺญจ
 ปุจฺจตฺติ. ฉหากาเรหีติ ฉหิ อากาเรหิ.
 เกณฺณฺเจเน ทฺฐสฺสพฺพานีติ ? เตเนว

๕. พรรณนานิเทศแห่งสูตรที่ ๕

๑๙๘. ท่านพระธรรมเสนาบดี ครั้น
 ยกสูตรที่ ๑ นั้นเพื่อยืนยันตั้งไว้แล้ว จึงแสดง
 ไชยอินทรีย์ทั้งหลาย โดยอาการอื่นอีกต่อไป.
 ในบรรดาคำเหล่านั้น คำว่า พึงเห็นด้วย
อาการเท่าไร ด้วยอรรถวากระไร มีความ
 ว่า พึงเห็นด้วยอาการเท่าไร. คำว่า
พึงเห็นด้วยสภาวะวากระไร ท่านถามถึง

๑ ฉ. กิตฺติหากาเรหิ เกณฺณฺเจเน ทฺฐสฺสพฺพานีติ
 กิตฺติหิ อากาเรหิ ทฺฐสฺสพฺพานิ. เกณฺณฺเจเน
ทฺฐสฺสพฺพานีติ ทฺฐสฺสพฺพากาเร จ.
 ทฺฐสฺสพฺพฺจฺญจ ปุจฺจตฺติ. ฉหากาเรหิ
เตนฺณฺเจเน ทฺฐสฺสพฺพานีติ ฉหิ อากาเรหิ
 ทฺฐสฺสพฺพานิ, เตเนว ฉอาการสงฺขาเต-
 นฺณฺเจเน ทฺฐสฺสพฺพานิ. อี. กิตฺติหากาเรหิ
เกณฺณฺเจเน ทฺฐสฺสพฺพานีติ "กิตฺติหิ อากาเรหิ
 ทฺฐสฺสพฺพานี"ติ, "เกณฺณฺเจเน ทฺฐสฺสพฺพานี"ติ
 ทฺฐสฺสพฺพากาเร จ ทฺฐสฺสพฺพฺจฺญจ ปุจฺจตฺติ.
ฉหากาเรหิ เตนฺณฺเจเน ทฺฐสฺสพฺพานีติ ฉหิ
 อากาเรหิ จ ทฺฐสฺสพฺพานิ, เตเนว
 ฉอาการสงฺขาเตนฺณฺเจเน ทฺฐสฺสพฺพานิ.

คุณอำพล - คุณलयอง ทะรินสุต
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ฉอาการสงฺขาเตนฺฏฺเณน ทฺฐุสพฺพานี^๑ อากาเรที่พึงเห็น และสภาวะที่จะพึงเห็น. บพฺวา ฉหากาเรหิ แปลว่า ด้วยอาการ ๕ หลาย ๖. ถาไมว่า พึงเห็นด้วยสภาวะ ๕ อะไร ? ตอบว่า พึงเห็นด้วยสภาวะ ๖ กล่าวคือ อากาเร ๖ นั้นนั่นแหละ.

อาธิปเตยฺยญฺเณนาติ อธิปติภาวญฺเณน. บพฺวา อาธิปเตยฺยญฺเณน แปลว่า โดย อาทิวโสธนฺฏฺเณนาติ กุสลานํ ฐมฺมานํ สภาวะคือความเป็นใหญ่. คำว่า ด้วยสภาวะ อาทิสฺสสฺส สีสฺสสฺส วิโสธนฺฏฺเณน. เป็นเครื่องชำระในเบื้องต้น คือด้วยสภาวะ อธิมตฺตญฺเณนาติ พลวญฺเณน. พลวํ หิ เป็นเครื่องชำระศีลอันเป็นเบื้องต้นแห่งกุศล-

^๑ ฉ. กติหากาเรหิ เกนญฺเณน ทฺฐุสพฺพานีติ กติหิ อากาเรหิ ทฺฐุสพฺพานี. เกนญฺเณน ทฺฐุสพฺพานีติ ทฺฐุสพฺพากาเร จ ทฺฐุสพฺพญฺจ ปุจฺจติ. ฉหากาเรหิ เตนญฺเณน ทฺฐุสพฺพานีติ ฉหิ อากาเรหิ ทฺฐุสพฺพานี, เตเนว ฉอาการสงฺขาเตนญฺเณน ทฺฐุสพฺพานี. ฮิ. กติหากาเรหิ เกนญฺเณน ทฺฐุสพฺพานีติ "กติหิ อากาเรหิ ทฺฐุสพฺพานี"ติ, "เกนญฺเณน ทฺฐุสพฺพานี"ติ ทฺฐุสพฺพากาเร จ ทฺฐุสพฺพญฺจ ปุจฺจติ. ฉหากาเรหิ เตนญฺเณน ทฺฐุสพฺพานีติ ฉหิ อากาเรหิ จ ทฺฐุสพฺพานี, เตเนว ฉอาการสงฺขาเตนญฺเณน ทฺฐุสพฺพานี.

อธิกา มตฺตา ปมาณํ อสุสํสํ อธิมตฺตุนฺตี. ธรรมทั้งหลาย. คำว่า ควยสภาวะมี
วจฺจติ. อธิฏฺฐานฏฺเณนาติ ปติฏฺฐานฏฺเณ. ประมาณยิ่ง คือควยสภาวะมีกำลัง. จริงอยู่
ปริยาทานฏฺเณนาติ เขปนฏฺเณ. ปติฏฺฐา- ประมาณ คือขนาดอันมีกำลัง ชื่อว่า ยิ่งของ
ปกฏฺเณนาติ ปติฏฺฐापนฏฺเณ. ปติฏฺฐา- อินทรีย์นั้น เหตุนั้น อินทรีย์นั้นท่านจึงเรียกว่า
มีประมาณยิ่ง. คำว่า ควยสภาวะที่ตั้งมั่น
คือควยสภาวะเป็นที่ประคองฐาน. บทว่า
ปริยาทานฏฺเณ คือควยสภาวะอันยังธรรม
ที่เป็นปฏิปักษ์ให้สิ้นไป. บทว่า ปติฏฺฐา-
ปกฏฺเณ คือควยสภาวะอันยังกุศลธรรม
ให้ตั้งมั่น.

ก. อาธิปเตยฺยภูจฺฉินิทฺเตสวณฺณนา

๑๘๘. อาธิปเตยฺยภูจฺฉินิทฺเตเส
อสุสํสํ ปชหโตตฺติอาทิ เอเกกสุเสว
อินฺทฺริยสุสํ ปฏิปกฺขปชทวนฺจัน. เอกกฺข ณปิ
อตุตฺตโน อตุตฺตโน ปฏิปกฺขปทานกิจฺจสาธเน
อธิปติภาวสาธนตุถํ วุตฺตํ. เสสาณิ
จตุตฺตาริ อินฺทฺริยานิ คํสมฺปยุตฺตา เนว

**ก. พรรณนานิเทศนํแห่งสภาวะ
คือความเป็นใหญ่**

๑๘๘. จะวินิจฉัยในนิเทศแห่งสภาวะ
คือความเป็นใหญ่ต่อไป คำว่า แห่งบุคคล
ผู้ละความเป็นผู้ไม่มีศรัทธา เป็นต้น เป็น
คำกล่าวถึงการละธรรม อันเป็นปฏิปักษ์ต่อ
อินทรีย์แต่ละอย่าง ๆ นั้นเทียว ท่านกล่าว
ไว้เพื่อให้สำเร็จความเป็นอธิปัตย์ในอันยังกิจ

วุดตานี. นานากุขเณสุ วา เอเกกั คือการละกรรมอันเป็นปฏิบัติของตน ๆ ให้
 อินทรีย์ ๕ ฐริ กตฺวา ตสฺส ตสฺส สำเร็จแม้ในขณะที่เดียวกัน. อินทรีย์ ๕ ที่
 ปฏิปกฺขสฺส ตํ ตํ อินทรีย์ เชฏฺจกั เหลือ ซึ่งสัมปยุตด้วยสัทอินทรีย์นั้นนั้นแหละ
 กตฺวา เสสานิ ตทนุยานิ กตฺวา ทานกล่าวไวแล้ว. อีกอย่างหนึ่งพึงทราบวา
 วุดตฺนุติปิ เวทิตพฺพ. กามจฉนท ทานกระทำอินทรีย์แต่ละอย่าง ๆ ในขณะที่
ปชหโตติอาทิ ปน เอกกุขณวเสเนว ต่าง ๆ กันให้เป็นฐริ แล้วกระทำอินทรีย์
 วุดตํ. นี้ ๆ ให้เป็นใหญ่ต่อกรรมอันเป็นปฏิบัตินั้น ๆ
 แล้วกล่าวกระทำอินทรีย์ที่เหลือให้คล้อยตาม
 อินทรีย์นั้น ดังนี้บ้าง. ส่วนคำว่า แห่งบุคคล
ผู้ละอยู่ซึ่งกามฉนท ดังนี้เป็นต้น ทานกล่าว
 ไว้ด้วยอำนาจขณะเดียวกันนั้นแหละ.

ข. อาทิวโสธนญฺจนิตฺตเสวณฺณนา

**ข. พรรณานานิเทศแห่งสภาวะ
เป็นเครื่องชำระใจเบื้องต้น**

๒๐๐. อาทิวโสธนญฺจนิตฺตเส
อสฺสทฺธิยสํวรญฺเจเน สีลวิสุทฺธิ อสฺสทฺธิ-
 ยสฺส นินวารณฺญเจเน วิรตฺตเณ
 สีลมลวิโสธนโต สีลวิสุทฺธิ นาม.

๒๐๐. จะวินิจฉัยในนิเทศแห่งสภาวะ
 เป็นเครื่องชำระใจเบื้องต้นต่อไป คำว่า
เป็นสีลวิสุทฺธิด้วยสภาวะ คือระว่างความเป็น
ผู้ไม่มีศรัทธา ความว่า ชื่อว่า สีลวิสุทฺธิ

สัทธินทรีย์สฺส อาทิวโธธนาติ สหุทธินทรีย์สฺส เพราะชำระมลทินแห่งศีล ให้หมดจดวิเศษ
 อุปนิสฺสยวเสน อาทิกุตฺสฺส ลีลสฺส ควฺยสภาวะหาม คือ ควฺยอรรถวา เว้นซึ่ง
 วิโธธนา. อิมินาว นเยน เสสานิปี ความเป็นผู้ไม่มีศรัทธา. คำว่า เป็นเครื่อง
 กามจฺจนฺทาทีสํวรมฺมุลกานิ จ อินฺทฺริยานิ ชำระในเบื้องต้นแห่งสัทธินทรีย์ ความว่า
 เวทิตพฺพานิ. เป็นเครื่องชำระให้วิเศษซึ่งศีล อันเป็น
 เบื้องต้น ควฺยอำนาจเป็นอุปนิสัยแห่ง
 สัทธินทรีย์. อนึ่ง พึงทราบอินทรีย์ซึ่งมีความ
 ระว่างกามฉันทะเป็นต้น เป็นมูล เมทฺที่เหลือ
 โดยนัยนี้แหละ.

ค. อธิมตฺตภูจฺนิตฺตเสวณฺณนา

ค. พรรณนานิเทศแห่งสภาวะมี ประมาณยิ่ง

๒๐๑. อธิมตฺตภูจฺนิตฺตเส

สัทธินทรีย์สฺส ภาวนาย ฉนฺโท อุปฺปชฺชตีติ
 สหุตฺสฺส ปุคฺคสฺส สหุตาปฏิสํยุตฺตํ ธรรมํ
 สุตฺวา วา สหุทธินทรีย์ภาวนาย อสฺสํทํ
 ทิสฺวา วา สหุทธินทรีย์เย กุสโล

๒๐๑. จะวินิจฉัยฺยในนิเทศแห่งสภาวะ

มีประมาณยิ่งต่อไป คำว่า ฉันทะเกิดขึ้นเพื่อ
ความเจริญสัทธินทรีย์ มีความว่า ธรรม-
 ฉันทะอันเป็นกุศลในสัทธินทรีย์ ย่อมเกิดขึ้น
 เพราะไต่พึงธรรม อันประกอบด้วยศรัทธา

คุณอำพล - คุณลายอง ทะรินสุต

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ธมฺมจฺจนฺโท ชายตี. ปามุชช^๑ อุปปชชตี
จนฺทชาตคฺคตา ทุพฺพลปีติ อุปปชชตี.
ปีติ อุปปชชตี ปมฺหิตคฺคตา พลวปีติ
อุปปชชตี. ปัสสทธิ อุปปชชตี ปีติยา
ปีณิตคฺคตา กายจิตฺตปัสสทธิ อุปปชชตี.

หรือเพราะได้เห็นคุณในการเจริญสติอินทรีย์
แก่บุคคลผู้มีศรัทธา. คำว่า ความปราโมทย์
ย่อมเกิดขึ้น ความว่า เพราะฉันทะเกิดแล้ว
ปีติอย่างเพลาจึงเกิดขึ้น. คำว่า ปีติยอม
เกิดขึ้น ความว่า เพราะมีความปราโมทย์
แล้ว ปีติอันมีกำลังจึงเกิดขึ้น. คำว่า ปัสสทธิ
ยอมเกิดขึ้น ความว่า เพราะอิ่มแล้วควยปีติ
กายปัสสทธิและจิตปัสสทธิจึงเกิดขึ้น.

สุข อุปปชชตี ปัสสทธิกายจิตฺตคฺคตา
เจตสิกํ สุข อุปปชชตี. โอภาโส
อุปปชชตี สุขฺเขน อภิสนฺนคฺคตา ฌาณ-
ภาโส อุปปชชตี. สังเวโค อุปปชชตี
ฌาณภาเสณ วิทิตสงฺขาราทินวตฺตตา
สงฺขารปฺปวตฺตติยํ สังเวโค อุปปชชตี.
สังเวเชตฺวา จิตฺตํ สมาทฺหตี สังเวค
อุปฺปาเทตฺวา เตเนว สังเวเคน จิตฺต
สมาหิต กโรตี. สาธุก ปคฺคณฺหาตี
ลีนุทฺตภาวํ โมเจตฺวา สุญฺจุ ปคฺคณฺหาตี.

คำว่า สุขยอมเกิดขึ้น ความว่า เพราะ
มีกายและจิตอันระงับแล้ว สุขทางใจจึง
เกิดขึ้น. คำว่า โอภาสยอมเกิดขึ้น ความว่า
เพราะอันความสุขแผ่ซ่านไปแล้ว แสงสว่าง
คือญาณจึงเกิดขึ้น. คำว่า สังเวชยอมเกิดขึ้น
ความว่า เพราะมีโทษแห่งสังขารอันปรากฏ
แล้วควยโอภาสคือญาณ ความสลัดในความ
เป็นไปแห่งสังขารจึงเกิดขึ้น. คำว่า จิต
สังเวชแล้วยอมตั้งมั่น ความว่า จิตครั้งยัง
ความสังเวชให้เกิดขึ้นแล้ว ย่อมกระทำให้

^๑ ฉ. ปาโมชช.

สาธุ อชฺฌุเปกขตี วีริยสฺส สมํ หุตฺวา
ปวตฺตตฺตา ปุณ วีริยสมตานิโยชเน
พฺยาปารํ อกโรนฺโต ตฺตรมชฺฌตฺตฺเปกฺขา-
วเสณ สาธุ อชฺฌุเปกฺขตี นาม.
อฺเปกฺขาวเสนาตี สมวาหิตลภฺขณาย
ตฺตรมชฺฌตฺตฺเปกฺขาย วเสณ. นानตฺต-
กิลเสหีตี วิปสฺสนาย ปฏฺปิภฺขภูเตหิ
นानาสภาเวหิ กิลเสหิ. วิโมกฺขวเสนาตี.
ภฺงฺกานุปสฺสนโต ปฏฺจาย นानตฺตกิลเสหิ
วิมฺจฺจนวเสณ.

วิมุตฺตตฺตาตี นानตฺตกิลเสหิ วิมุตฺตตฺตา.
เต ธมฺมาตี ฉนฺทาทโย ธมฺมา. เอกรสา
โหนตีตี วิมุตฺตฺติรเสณ เอกรสา โหนตี.

ตั้งมั่นด้วยความสังเวชนั้นนั่นแหละ. คำว่า
ยอมประคองไว้ดี ความว่า ยังความหลุด
 และพ้นชานโศกไปแล้ว ยอมประคองไว้
 ด้วยดี.

คำว่า ยอมวางเฉยดี ความว่า เป็น
 ธรรมชาติสม่ำเสมอ เพราะความเพียรเป็น
 ไปแล้ว จึงไม่กระทำการขวนขวายในการ
 ประกอบความเพียร ให้ความสม่ำเสมออีก
 ชื่อว่า วางเฉยดีด้วยอำนาจตัดมัจฉัตตฺ-
เบกฺขา. คำว่า ด้วยอำนาจอุเบกฺขา คือ
ด้วยอำนาจตัดมัจฉัตตฺเบกฺขา อันมีความนำ
 ไปสม่ำเสมอเป็นลักษณะ. คำว่า จากกิลเส
ต่าง ๆ คือจากกิลเสอันมีสภาวะต่าง ๆ กัน
 ซึ่งเป็นปฏิปักษ์ต่อวิปัสสนา. คำว่า ด้วย
อำนาจวิโมกฺข คือด้วยอำนาจความหลุดพ้น
 จากกิลเสต่าง ๆ ตั้งแต่ภังกานุปัสสนาไป.

คำว่า เพราะความที่จิตเป็นธรรมชาติหลุด-
พ้นแล้ว คือ เพราะหลุดพ้นแล้วจากกิลเส
 ต่าง ๆ. คำว่า ธรรมเหล่านั้น ได้แก่

คุณกระมล ปัทมพงศ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ภวานาวเสนาติ เอกรสภวานาวเสน. ธรรมทั้งหลายมีฉันทะเป็นต้น. คำว่า มีรส
ตโต ปฐิตตเร วิภูฏนนตีติ เตน เป็นอันเดียวกัน คือมีรสเป็นอันเดียวกันด้วย
 การณณ วิปัสสนารมมณโต ปฐิตตเร วิมุตติรส. คำว่า ด้วยอำนาจภวานา คือ
นิพพานารมมณ วิภูฏนนานุปัสสนา- ด้วยอำนาจภวานาซึ่งมีรสเป็นอันเดียวกัน.
สงฺขาเตน โคตรภูญาณณ ฉนฺทาทโย คำว่า เพราะฉะนั้นจึงหลีกเลี่ยงไปสู่อารมณที่ประณีต
ธมฺมา นิวตฺตุนฺติ, สงฺขารารมมณโต กว่า ความว่า เหตุฉันทะทั้งหลายมี
อปกนฺตฺวา นิพพานารมมณ ปวตฺตุนฺตีติ ฉันทะเป็นต้น จึงหลีกเลี่ยงไปในอารมณคือพระ-
อตุโถ. นิพพาน ซึ่งประณีตกว่าอารมณของวิปัสสนา
ด้วยโคตรภูญาณ กล่าวคือวิภูฏนนานุปัสสนา,
อธิบายว่า ออกจากอารมณคือสังขารแล้ว
เป็นไปในอารมณคือ พระนิพพาน.

วิภูฏนาวเสนาติ เอว โคตรภูขณ. คำว่า ด้วยอำนาจความหลีกเลี่ยงไป คือด้วย
สงฺขารารมมณโต วิภูฏนาวเสน. อำนาจความหลีกเลี่ยงไปจากอารมณ คือสังขาร
วิภูฏิตตฺตา ตโต โวสฺสชฺชตีติ ในขณะแห่งโคตรภูอย่างนี้. คำว่า เพราะ
มคฺคสมฺกฺกิปุคฺคโล มคฺคสฺส. เป็นธรรมที่หลีกเลี่ยงไปแล้ว เพราะเหตุฉันทะจึง
อุปฺปาทกฺขณเวย ทุกฺโตวฺภูจฺจานวเสน ปล่อย ความว่า เหตุฉันทะนั้นแหละมรรคสมังคี
วิภูฏิตตฺตา เตเนว การณณ กิลเลเส บุคคลยอมปล่อยกิเลสและฉันทะ เพราะความ
จ ขนฺธ จ โวสฺสชฺชตี. โวสฺสชฺชิตตฺตา ที่จิตหลีกเลี่ยงไปแล้ว ด้วยอำนาจการออกไปจาก
ตโต นิริชฺฌนฺตีติ มคฺคสฺส อุปฺปาทกฺขณ- ส่วนทั้งสอง ในขณะที่มีมรรคเกิดขึ้นนั่นเอง.

คุณกระมล ปัทมพงศ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เยว กิเลสเส จ ขนฺธเส จ โวสฺสชฺชิตตฺตา
เตเนว การณฺณ กิเลสํ จ ขนฺธา จ
อนุปฺตฺตฺตินิโรธวเสน นิรุชฺฌนฺติ.

โวสฺสชฺชิตตฺตา จ อาสํสายํ ภูตวจัน
กตํ. กิเลสฺนิโรธเส สติ ขนฺธนิโรธ-
สพฺภาวโต จ ขนฺธนิโรธเส วุตฺโต.
นิโรธวเสนาติ ยถาวุตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
ตสฺสเสว มคฺคตสฺส อูปฺปาทกฺขณฺเ ทเว
โวสฺสชฺชิตตฺตา ทสฺสเสตฺตฺกาโม นิโรธวเสน
ทเว โวสฺสชฺชิตตฺตาอาทิมาน. เทวปิ
เหฏฺฐา วุตฺตฺตฺตฺตา เอว. อสฺสทฺธิยสฺส
ปหานาย ฉนฺโท อูปฺปชฺชิตฺตฺตาอาทิสฺสปิ
อิมินาว นเยน วิตุถารโต อตฺตโถ
เวทิตฺตฺตฺตฺตฺต. วิธีนฺทุริยาทิมฺมุลเกสฺสปิ
วาเรสฺส เอเสว นโย.

คำว่า เพราะความที่จิตปล่อยไปแล้ว เพราะ
เหตุนี้ธรรมทั้งหลายจึงดับไป ความว่า
เพราะความที่จิตปล่อยกิเลสและขันธในขณะที่
ที่มรรคเกิดขึ้นนั่นเอง เพราะเหตุนี้แหละ
กิเลสและขันธทั้งหลาย ย่อมดับด้วยอำนาจ
ความดับโดยไม่เกิดขึ้น.

ก็คำว่า เพราะจิตเป็นธรรมชาติปล่อยไป
แล้วดังนี้ ท่านกระทำคำที่อยู่ในความหวัง.
ที่ท่านกล่าวความดับขันธไว้ เพราะเมื่อ
ความดับกิเลสมีอยู่ ความดับขันธก็มีเอง.
คำว่า ด้วยอำนาจความดับ คือด้วยอำนาจ
ความดับตามที่ใดกล่าวแล้ว. ท่านพระธรรม-
เสนาบดีใครจะแสดงความปล่อย ๒ ประการ
ในขณะที่มรรคนั้นแหละเกิดขึ้น จึงกล่าว
คำว่า ความปล่อยมี ๒ ประการด้วยอำนาจ
แห่งความดับ ดังนี้ เป็นต้น. ความปล่อย
ทั้งสองมีอรรถดั่งข้าพเจ้าใดกล่าวไว้แล้วใน
หนังสือนี้ทีเดียว. แม้ในคำว่า มันทย่อม
เกิดขึ้นเพื่อละความเป็นผู้ไม่มีศรัทธาเป็นต้น

คุณกระมล บัณฑพงศ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

พึงทราบ อรรถโดยพิสดารโดยนัยนี้แหละ.
แม้ในวาระทั้งหลาย ซึ่งมีวีริยอินทรีย์เป็นต้น
เป็นมูล ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

อธิฏฐานภูจนิทุเทศวณฺณนา

พรรณานานิเทศแห่งสภาวะที่ต้งมัน

๒๐๒. อิมินาว นเยน อธิฏฐานภูจ-
นิตุเทโสปี วิตุถารโต เวทิตพฺโพ.
เกวลํ เหตุถ อธิฏจาตีติ วิเสโส,
ปติฏจาตีติ อตุโถ.

๒๐๒. แม้นิเทศแห่งสภาวะที่ต้งมัน
ก็พึงทราบโดยพิสดารโดยนัยนี้แหละ. ก็ใน
ที่นี้มีความต่างกันว่า ยอมต้งมันอย่างเดี่ยว,
ความว่า ย่อมประคิษฐาน.

**ม. ปริยาทานภูจปติฏฐาปกภูจนิทุเทศ-
วณฺณนา**

**ม. พรรณานานิเทศแห่งสภาวะที่ครอบงำ
และสภาวะที่ให้ต้งมัน**

ปริยาทานภูจนิทุเทเส ปริยาทียตีติ
เชเปติ.

จะวินิจฉัยในนิเทศแห่งสภาวะที่ครอบงำ
ต่อไป คำว่า ยอมครอบงำ ก็ยอมทำให้
สิ้นไป.

คุณกระมล ปัทมพงศ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๒๐๓. ปฏิญญาปกฏฉนิตฺเตเส สทโธ
สัทธินทริย อธิโมกฺเข ปติฏฺจาเปตี
 สทฺธาสมฺปนฺโน "สพฺเพ สงฺขารา
 อนิจฺจา ทุกฺขา อนตฺตา"^๑ติ อธิมุจฺจนฺโต
 สทฺธินทฺริย อธิโมกฺเข ปติฏฺจาเปตี.
 อิมินา ปุคฺคฺลวิเสเสน อินฺทฺริยภาวนา-
 วิเสโส นิตฺทฺวิญฺโฐ. สทฺธสฺส สทฺธินทฺริย
อธิโมกฺเข ปติฏฺจาเปตี สทฺธาสมฺปนฺนสฺส
 ปุคฺคฺลสฺส สทฺธินทฺริยํ ตํเยว สทฺธํ
 ปติฏฺจาเปตี? ตถา อธิมุจฺจนฺตํ
 อธิโมกฺเข ปติฏฺจาเปตี.

อิมินา อินฺทฺริยภาวนาวิเสเสน ปุคฺคฺล-
 วิเสโส นิตฺทฺวิญฺโฐ. เอวํ จิตฺตํ ปคฺคณฺหนฺโต
 ปคฺคเห ปติฏฺจาเปตี, สตี อฺปฏฺจาเปโต

๒๐๓. จะวินิจฉัยในนิเทศแห่งสภาวะที่
 ให้ตั้งมั่นต่อไป คำว่า ผู้มีศรัทธาย่อมยัง
สัทธินทริยให้ตั้งมั่นอยู่ในความน้อมใจเชื่อ มี
 ความว่า ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาน้อมใจเชื่อ
 อยู่ว่า "สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็น
 อนัตตา" ย่อมยังสัทธินทริยให้ตั้งมั่นอยู่ใน
 ความน้อมใจเชื่อ. ท่านแสดงความต่างแห่ง
 การเจริญอินทริยด้วยความต่างแห่งบุคคลนี้.
 คำว่า สัทธินทริยของผู้มีศรัทธาย่อมให้ตั้งมั่น
อยู่ในความน้อมใจเชื่อ ความว่า สัทธินทริย
 ของบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาย่อมยังบุคคล
 ผู้มีศรัทธานั้นนั้นแหละให้ตั้งมั่นอยู่. ย่อมยัง
 บุคคลผู้น้อมใจเชื่อ ให้ตั้งอยู่ในความน้อมใจ
 เชื่ออย่างนั้นฉะนี้แล.

ท่านแสดงไขความต่างแห่งบุคคล ด้วยความ
 ต่างแห่งการเจริญอินทริยนี้. บุคคลผู้ประ-
 คองจิตอยู่อย่างนี้ ย่อมยังวิริยอินทริยให้ตั้งมั่น

^๑ อ. โปตฺถเก ปติฏฺจาเปตีติ ปทํ นตฺถิ.

อุปภูลาเน ปติภูลาเปติ, จิตฺตํ สมากทหนฺโต
 อวิกุเชเป ปติภูลาเปติ, อนิจฺจํ
 ทุกฺขํ อนตฺตาคติ ปสฺสณฺโต ทสฺสเน
 ปติภูลาเปตีติ เสเสสฺสปิ โยชนา เวทิตพฺพา.
โยคาวจโรติ สมถโยเค, วิปสฺสณาโยเค.
 วา อวฺจรตีติ โยคาวจโร. อวฺจรตี
 ปวิสิตฺวา จรตีติ.

อยู่ในความประคอง, บุคคลผู้ยังสติให้เข้า
 ไปตั้งไว้ ย่อมยังสติให้ตั้งมั่นอยู่ใน
 ความเข้าไปตั้งไว้, บุคคลผู้ยังจิตให้ตั้งมั่น
 ย่อมยังสมาธิให้ตั้งมั่นอยู่ในความไม่
 ฟุ้งซ่าน, บุคคลผู้เห็นอยู่ว่าไม่เที่ยงเป็นทุกข์
 เป็นอนัตตา ย่อมยังปัญญาให้ตั้งมั่นอยู่ใน
 ทสฺสเน ฟังทราบคำประกอบแม่ในบทที่เหลือ
 ดังนี้. คำว่า พระโยคาวจร มีอรรถ
 วิเคราะห์ว่า ชื่อว่าโยคาวจร ทวยอรรถว่า
 ท่องเที่ยวไปอยู่ในโยคะคือสมณะ, หรือใน
 โยคะคือวิปัสสนา. คำว่า ท่องเที่ยว คือ
 เข้าไปเที่ยวฉะนี้แล.

จตุตฺถสฺสํตฺตนิทฺเทสฺวณฺณา นิฏฺฐิตา.

พรรณานานิเทศแห่งสูตรที่ ๔ จบ.

คุณกระมล ปัทมพงศ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๕. อินทริยสโมธานวณณนา

๒๐๔. อิทานิ สมาธิ ภาวโยโต
 จ วิปัสสนํ ภาวโยโต จ อินทริยสโมธาน^๑
 ทสฺเสตฺถกาโม ปจฺมํ ตาว อุปฺภูจฺจาน-
 โกสฺสลุปฺปะภทฺถํ นินฺทิตฺถิสุํ ปุณฺณชฺชโน สฺมาธิ
 ภาเวนฺโตตฺติอาทิมานฺ. ตตฺถ ปุณฺณชฺชโน
 สฺมาธิ ภาเวนฺโตตฺติ นินฺทิตฺถิภาวํ
 สฺมาธิ ภาเวนฺโต. เสกฺขสฺส วิตรากสฺส
 จ ปน โลกุตฺตโรปิ สฺมาธิ ลพฺภติ.
 อวชฺชิตฺตคฺคาตี กสิณาทินิมิตฺตสฺส
 อวชฺชิตฺตคฺคา, กสิณาทิปริกมฺมํ กตฺวา
 ตตฺถ อูปฺปาทิตนินิมิตฺตคฺคาตี วุคฺคํ โทติ.

๕. พรรณนาอินทริยสโมธาน (การประชุมแห่งอินทริย)

๒๐๔. บัดนี้ ท่านใครจะแสดงการ
 ประชุมแห่งอินทริยของท่านผู้เจริญสมาธิและ
 ผู้เจริญวิปัสสนา จึงกล่าวคำว่า ปุณฺณชฺชโน
สมาธิ ดังนี้ เป็นต้น เพื่อจะแสดงไขประเภท
 แห่งความเป็นผู้ฉลาดในความปรากฏเบื้องต้น
 ก่อน. ในบรรดาคำเหล่านั้น คำว่า
ปุณฺณชฺชโน สมาธิ ได้แก่ เจริญสมาธิอันเป็น
นินฺทิตฺถิภาวํ (คือเป็นไปในส่วนแห่งการ
 ชำแรกกิเลส). ส่วนท่านผู้เป็นเสกขบุคคล
 และท่านผู้มีราคะไปปราศแล้ว ย่อมได้สมาธิ
 แมที่เป็นโลกุตระด้วย. คำว่า เพราะนิน
แล้ว ความว่า เพราะความที่นินฺทิตฺถิ
 เป็นต้นอันตนนินแล้ว, มีอรรถาธิบายว่า
 เพราะได้กระทำบริกรรม มีกสิณเป็นต้นแล้ว
 มีนินฺทิตอันให้เกิดขึ้นแล้วในบริกรรมนั้น.

^๑ ส. อินทริยสมาธาน.

อารมณฺญปฏฺฐานกฺุสโลติ ตสฺส อุปฺปาติตสฺส
 นิมิตฺตสฺเสว อุปฺปฏฺจาเน กฺุสโล.
สมณฺนิมิตฺตฺปฏฺฐานกฺุสโลติ อจฺจาทุชฺ-
 วัริยตาทีหิ อุตฺเต จิตฺเต
 ปสฺสทฺทิสฺมาธิอุ เปกฺขาสมฺโพชฺฌกฺภาวนา-
 วเสเน จิตฺโตปสมฺนิมิตฺตสฺส อุปฺปฏฺจาเน
 กฺุสโล. ปกฺกหนิมิตฺตฺปฏฺฐานกฺุสโลติ
 อตฺถิลลิวิริยตาทีหิ ลีเน จิตฺเต
 ฌมฺมวิจยวัริยปีติสมฺโพชฺฌกฺภาวนาวเสเน^๑
 จิตฺตฺปกฺกหนิมิตฺตสฺส อุปฺปฏฺจาเน กฺุสโล.

คำว่าเป็นผู้ฉลาดในความปรากฏแห่งอารมณ์
 ความว่า เป็นผู้ฉลาดในความปรากฏแห่ง
 นิมิตซึ่งตนให้เกิดขึ้นแล้วนั้นนั่นเอง. คำว่า
เป็นผู้ฉลาดในความปรากฏแห่งนิมิตคือสมณะ
 ความว่า เป็นผู้ฉลาดในความปรากฏแห่งนิมิต
 คือความเข้าไปยังจิตให้สงบด้วยอำนาจการ
 เจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์
 และอุเบกขาสัมโพชฌงค์ ในเมื่อจิตพุ่งชาน
 ด้วยเหตุที่มีความเป็นผู้มีความเพียรอันปราศ
 เกินไปเป็นต้น. คำว่า เป็นผู้ฉลาดในความ
ปรากฏแห่งนิมิตคือความประคองไว้ ความว่า
 เป็นผู้ฉลาดในความปรากฏแห่งนิมิตคือความ
 ประคองจิตไว้ ด้วยอำนาจการเจริญฌม-
 วิจยสัมโพชฌงค์ วิริยะสัมโพชฌงค์ และปีติ-
 สัมโพชฌงค์ ในเมื่อจิตหลุด ด้วยเหตุที่มีความ
 เป็นผู้มีความเพียรอันยอหย่อนเกินไปเป็นต้น.

^๑ อ. ฌมฺมวิจยปีติสมฺโพชฺฌกฺภาวนาวเสเน.

อวิกเขปฺปฏฺจฺจานกุสโลติ อนุทฺตฺตาสีนจิตฺตสฺส
สมฺปยุตฺตสฺส สมาธิสฺส อุปฏฺจฺจาเน
กุสโล. โสภาสฺสฏฺจฺจานกุสโลติ ปญฺญา-
ปโยคมนุทฺตาย นिरสฺสาเท จิตฺเต
อฏฺฐสฺสเวควตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต เวกฺขเณ จิตฺตํ
สฺสเวเชตฺวา ฉาโณภาสฺสสฺส อุปฏฺจฺจาเน
กุสโล. อฏฺฐ สฺสเวควตฺตฺตฺตฺตฺต นาม ชาติ-
ชราพฺยาธิมรณานิ จตฺตาริ, อปายทุกฺขํ
ปญฺจมํ, อตีเต วฏฺฏมฺหฺลกํ ทุกฺขํ,
อนาคเต วฏฺฏมฺหฺลกํ ทุกฺขํ, ปจฺจุปฺปนฺเน
อาหารปริเยฏฺฐิมฺหฺลกํ ทุกฺขนฺตฺติ.

คำว่า เป็นผู้ฉลาดในความปรากฏแห่งความ
ไม่พองชาน ความว่า เป็นผู้ฉลาดในความ
ปรากฏแห่งจิตที่ไม่พองชานและไม่หดหู่ คือ
แห่งสมาธิอันสัมปยุตกัน. คำว่า เป็นผู้ฉลาด
ในความปรากฏแห่งโสภาส ความว่า เป็น
ผู้ฉลาดในความปรากฏแห่งโสภาส คือญาณ
เพราะยังจิตให้สังเวช ด้วยการพิจารณา
สังเวควัตถุ ๘ ในเมื่อจิตปราศจากความ
ยินดี เพราะภาวะที่ปโยคของปัญญาอ่อน.
ขึ้นชื่อว่าสังเวควัตถุ ๘ คือ ชาติ ชรา พฺยาธิ
มรณะ ๔, ทุกฺขํ ในอบายเป็นที่ ๕, ทุกฺขํ
อันมีวิภฺวณะเป็นมูลในอดีต, ทุกฺขํ อันมีวิภฺวณะ
เป็นมูลในอนาคต, ทุกฺขํ อันมีการแสวงหา
อาหารเป็นมูลในปัจจุบัน.

สมฺปหฺสฺสนุปฏฺจฺจานกุสโลติ อุปสมฺมสุชานธิกเมน
นिरสฺสาเท จิตฺเต พฺพุทฺธมฺมสํม-
คฺคฺคานุสฺสสรเณ จิตฺตํ ปสาเทนุโต
สมฺปหฺสฺสนสฺส อุปฏฺจฺจาเน กุสโล.

คำว่า เป็นผู้ฉลาดในความปรากฏแห่งความ
รวดเร็ว ความว่า เมื่อยังจิตให้เลื่อมใสด้วย
ความระลึกถึงเนื่อง ๆ ซึ่งคุณของพระพุทฺธ
พระธรรม และพระสงฆ์ ชื่อว่าเป็นผู้ฉลาด

คุณสุธนา ณ บ็อม เพชร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อุเปกขุปฏฺจานกุสโลติ อุทฺธตาทีโทสวโรหิต ในความปรากฏแห่งความร่าเริง ในเมื่อจิต
 จิตฺเต นิคฺคหปคฺคหาทีสุ พยาปารากา- ทมคความชื่นบาน เพราะไม่บรรลุความสุข
 กรณณ อุเปกฺขาย อุปฏฺจาเน กุสโล. คือความสงบ. คำว่า เป็นผู้ฉลาดในความ
ปรากฏแห่งอุเบกขา ความว่า เพราะไม่ต้อง
 ขวนขวายในการขมและการประคองเป็นต้น
 ในเมื่อจิตปราศจากโทษ มีความพุงชาน
 เป็นต้น ชื่อว่า เป็นผู้ฉลาดในความปรากฏ
 แห่งอุเบกขา.

เสกฺโขติ คิสฺโส ลิกฺขา ลิกฺขตีติ คำว่า พระเสกขะ มีอัตราธิบายว่า บุคคล
 เสกฺโข. เอกตฺตฺปฏฺจานกุสโลติ สกฺกาย- ชื่อว่า เสกขะ ด้วยอัตราว่า ยังศึกษา
 ทิฏฺฐาทีนํ ปหีนตฺตา เนกฺขมฺมาทีโน ลิกฺขา ๓. คำว่า เป็นผู้ฉลาดในความ
 เอกตฺตฺสฺส อุปฏฺจาเน กุสโล. ปรากฏแห่งธรรมเป็นอันเดียว ความว่า
 ชื่อว่า เป็นผู้ฉลาดในความปรากฏแห่งความ
 เป็นธรรมอันเดียว มีเนกขัมมะ เป็นต้น
 เพราะความที่สักกายทีริฐเป็นต้น อันตนละใด
 แลว.

วิตฺราโคติ สพฺพโส ปหีนราคตฺตา คำว่า ท่านผู้ปราศจากราคะ คือ
 วิตฺราโค ชีณาสโว. ญาณฺปฏฺจานกุสโลติ ท่านผู้มีราคะไปปราศแล้ว คือผู้มีอาสวะ

อรรหา ธรรมเมสุ วิคตสมุโหมหตฺตา ตตฺถ
 ตตฺถ อสมุโหมหตฺตสฺส อุปฺภุจฺจาเน
 กุสลโล. วิมุตฺตูปฺภุจฺจานกุสลโลติ อรหตฺตผล-
 วิมุตฺตียา อุปฺภุจฺจาเน กุสลโล. วิมุตฺตตี
 หิ สัพฺพกิเลเสหิ วิมุตฺตตฺตฺตา อรหตฺตผล-
 วิมุตฺติ อธิปฺเปตา.

สิ้นแล้ว เพราะเป็นผู้มีราคะอันละไคแล้ว
 โดยประการทั้งปวง. คำว่า เป็นผู้ฉลาด
ในความปรากฏแห่งญาณ ความว่า พระ-
 อรหันต์ ชื่อว่า เป็นผู้ฉลาดในความปรากฏ
 แห่งญาณ ก็คือความไม่หลงในธรรมนั้น ๆ
 เพราะเป็นผู้มีความลุ่มหลงในธรรมทั้งหลาย
 อันไปปราศแล้ว. คำว่า เป็นผู้ฉลาดใน
ความปรากฏแห่งวิมุตติ ความว่า ชื่อว่าเป็น
 ผู้ฉลาดในความปรากฏแห่งวิมุตติคืออรหัตผล.
 จริงอยู่ บทว่า วิมุตฺติ ทานประสงค์เอาวิมุตติ
 คืออรหัตผล เพราะภาวะที่หลุดพ้นแล้วจาก
 กิเลสทั้งปวง.

๒๐๕. วิปัสสนาภาวนาย อุปฺภุจฺจานานู-
 ปฺภุจฺจาเนสุ อนิจฺจโตติอาทีนึ นิจฺจโตติ-
 อาทีนึ จ ลีลกถายํ วุตฺตฺตนเยเนว
 เวทิตฺตพฺพานิ. ปาฐโต ปน "อายุหนานู-
 ปฺภุจฺจานกุสลโล วิปริณามูปฺภุจฺจานกุสลโล
 อนิมิตฺตูปฺภุจฺจานกุสลโล นิमितฺตทานูปฺภุจฺจาน-
 กุสลโล อปฺปณฺหิตูปฺภุจฺจานกุสลโล ปณฺธิธานู-

๒๐๕. บทว่า อนิจฺจโต เป็นต้นกัถี
 บทว่า นิจฺจโต เป็นต้นกัถี ในความปรากฏ
 และความไม่ปรากฏแห่งวิปัสสนาภาวนา พึง
 ทราบโดยนัยที่กล่าวแล้วในคิลกถานั้นแหละ.
 แต่โดยปาฐะ พึงทำการตัดบทสมาสด้วย
 ฉกฺขวิภักฺติ ในคำเหล่านี้คือ "เป็นผู้ฉลาดใน
 ความไม่ปรากฏแห่งความประมวลมา เป็น

คุณสุธนา ณ ป้อมเพชร์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปฏฺจานกุสลโ อภินิเวธานุปฏฺจานกุสลโ"ติ
เอเตสุ สามิวจเนน สมาสฺปทฺจเจโท
กาตพฺโพ. เสเสสุ ปน นิสฺสกุทฺทวจเนน
ปาโจ.

ผู้ฉลาดในความปรากฏ แห่งความแปรปรวน
เป็นผู้ฉลาดในความปรากฏ แห่งสิ่งทีหามีนิมิต
มิได้ เป็นผู้ฉลาดในความไม่ปรากฏแห่งนิมิต
เป็นผู้ฉลาดในความปรากฏแห่งความไม่ตั้ง-
มั่น เป็นผู้ฉลาดในความไม่ปรากฏแห่งความ
ตั้งมั่น เป็นผู้ฉลาดในความไม่ปรากฏแห่ง
ความยึดมั่น". ส่วนในบทที่เหลือ (ฟังกระทำ)
ปาฐะทวยปัญญาผู้มีวิกัตติ.

๒๐๖. สุตฺตฺยตฺตฺยปฏฺจานกุสลโติ

ปเนตฺถ สุตฺตฺยโต อฺปฏฺจานกุสลโติ วา
สุตฺตฺยตาย อฺปฏฺจานกุสลโติ วา ปทฺจเจโท
กาตพฺโพ. ยสฺมา ปน นิพฺพิทาวิราค-
นิโรธปฏฺินิสฺสคฺคานุปสฺสนา อธิปญฺญาธมฺม-
วิปสฺสนา ยถาภูตญฺาณทสฺสนํ ปฏฺิสงฺขานุ-
ปสฺสนา วิวญฺญานานุปสฺสนาติ อีมา อญฺจ
มหาวิปสฺสนา อตฺตโน สภาววิเสเสน
วิเสสิตา, น อารมฺมณวิเสเสน,
ตสฺมา อีมาสํ อญฺจนุํ "อนิจฺจโต

๒๐๖. ก็ในคำว่ สุตฺตฺยตฺตฺยปฏฺจานกุสลโ

นี้ ฟังทำการค้บทว่ สุตฺตฺยโต อฺปฏฺจานกุสล
(เป็นผู้ฉลาดในความปรากฏ จากความเป็น
ธรรมว่าง) หรือว่าสุตฺตฺยตาย อฺปฏฺจานกุสล
(เป็นผู้ฉลาดในความปรากฏ โดยความเป็น
ธรรมว่าง). ก็เพราะมหาวิปสฺสนา ๘
เหล่านี้ คือ นิพพิทานุปสฺสนา ๑ วิราคานุ-
ปสฺสนา ๑ นิโรธานุปสฺสนา ๑ ปฏฺินิส-
คคานุปสฺสนา ๑ อธิปญฺญาธมฺมวิปสฺสนา ๑
ยถาภูตญฺาณทสฺสนะ ๑ ปฏฺิสงฺขานุปสฺสนา ๑

คุณสุธนา ณ ป้อมเพชร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อุปฏฺฐานกุสลโ โหตี"ติอาทีนึ วจนานึ วิวัฏฺฏนานุปัสสนา ๑ ท่านให้แปลกกันแล้ว
 วย "นิพพิทาโต อุปฏฺฐานกุสลโ วยความแปลกแห่งสภาวะของตน, ไม่ใช่
 โหตี"ติอาทีนึ วจนานึ น ยุชฺชนฺติ. วยความแปลกแห่งอารมณ์, เพราะฉะนั้น
 ตสฺมา เอว อีมา อฏฺฐ น โยชิตา. ท่านยอมไม่ประกอบคำมีอาทิว่า "นิพพิทาโต
 อุปฏฺฐานกุสลโ โหตี" เกมหาวิปัสสนา ๘
 เหลานี้ เหมือนคำมีอาทิว่า "อนิจฺจโต
 อุปฏฺฐานกุสลโ โหตี" ดังนี้. เพราะฉะนั้น
 แลละ ท่านจึงไม่ประกอบมหาวิปัสสนา ๘
 เหลานี้ไว้.

อาทีนฺวานุปัสสนา ปน "สุญฺญตฺตูปฏฺฐานกุสลโ ส่วนอาทีนฺวานุปัสสนา ย่อมเป็นอันท่าน
 โหตี, อภินิเวसानุปฏฺฐานกุสลโ โหตี"ติ ประกอบไว้แล้วเพียวว่า "อาทีนฺวโต
 อิมินา ยุคฺลกวจเนเนว อตฺถโต อุปฏฺฐานกุสลโ โหตี (ยอมเป็นผู้ฉลาดใน
 "อาทีนฺวโต อุปฏฺฐานกุสลโ โหตี, ความเข้าใจตั้งไว้ โดยความเป็นโทษ),
 อาลยาภินิเวसानุปฏฺฐานกุสลโ โหตี"ติ อาลยาภินิเวसानุปฏฺฐานกุสลโ โหตี (ยอม
 โยชิตาว โหตีติ สรุเปน น โยชิตา. เป็นผู้ฉลาดในความไม่เข้าใจตั้งไว้ วย
 อิติ ปุริมา จ อฏฺฐ, อยญฺจ อาทีนฺวานุ- ความยึดมั่นในอาลัย)" ดังนี้ โดยอรรถ วย
 ปัสสนาติ อฏฺฐารสฺสุ มหาวิปัสสนาสฺ การกล่าวซึ่งคำเป็นคูนีว่า "สุญฺญตฺตูปฏฺฐาน-
 อีมา นว อโยเชตฺวา อิตรา เอว กุสลโ โหตี (ยอมเป็นผู้ฉลาดในความเข้าใจไป
 นว โยชิตาติ เวทิตพฺพา. ญาณุปฏฺฐาน- ตั้งไว้โดยความเป็นของสุญฺ), อภินิเวसानุ-

กุสโลติ เสกโช วิปัสสนูปกิเลสานํ ปฏฺฐานกุสโล โหติ (ยอมเป็นผู้ฉลาดใน
อภาวโต วิปัสสนาภาวนาย ฌานสุส ความไม่เข้าไปตั้งไว้ซึ่งความยึดมั่น)" ดังนี้
อุปฺฏฺจาเน กุสโล. สมาธิภาวนาย ปน เพราะฉะนั้นท่านจึงมิได้ประกอบไว้โดยสรูป
นิกนฺตีสพฺภาวโต ฌานูปฏฺจาเน กุสโลติ ในบรรดามหาวิปัสสนา ๑๘ พึงทราบวาท่าน
น วุคฺคโต. มิได้ประกอบมหาวิปัสสนา ๘ ข้อ เหล่านี้
คือประกอบไว้ ๘ ข้อ นอกนี้เท่านั้น คือ
มหาวิปัสสนา ๘ ข้างต้นดังนี้, และอาทิน-
วานุปัสสนานี้. คำว่า เป็นผู้ฉลาดในความ
ปรากฏแห่งญาณ ความว่า เสกขบุคคล
ชื่อว่าเป็นผู้ฉลาดในความปรากฏแห่งญาณใน
วิปัสสนาภาวนา เพราะไม่มีวิปัสสนูปกิเลส.
แต่ท่านมิได้กล่าวไว้ว่า เป็นผู้ฉลาดในความ
ปรากฏแห่งญาณ เพราะมีนิกนฺตีสคือความ
ชอบใจในสมาธิภาวนา.

วิสฺสโยคูปฏฺฐานกุสโลติ "กามโยค-
วิสฺสโยโค ภวโยควิสฺสโยโค ทิฏฺฐิโยค-
วิสฺสโยโค อวิชฺชาโยควิสฺสโยโค" ติ^๑
จตุธา วุคฺคสุส วิสฺสโยคสุส อุปฺฏฺจาเน

คำว่า เป็นผู้ฉลาดในความปรากฏ
แห่งความพราภ ความว่า เป็นผู้ฉลาดใน
ความปรากฏแห่งความพราภไม่เกี่ยวข้อง ที่
ท่านกล่าวไว้ ๕ อย่างว่า "ความพราภจาก

^๑ ที. ปา. ๑๑/๒๔๒, ๒๔๔.

กุสโล. สญโณคานุปุฏฺฐานกุสโลติ
กามโยคภวโยคทิสฺสโยคอวิชฺชาโยควเสน
จตุธา วุตฺตสฺส สญโณคสฺส อุนุฏฺฐาเน
กุสโล.

กามโยคะ ๑ ความพราภจากภวโยคะ ๑
ความพราภจากทิสฺสโยคะ ๑ ความพราภ
จากอวิชชาโยคะ ๑" ดังนี้. คำว่า เป็น
ผู้ฉลาดในความไม่พราภกฺแห่งความประจวบ
กัน ก็เป็นผู้ฉลาดในความไม่พราภกฺแห่ง
ความประจวบกันที่ท่านกล่าวไว้ ๔ อย่างคือ
กามโยคะ ภวโยคะ ทิสฺสโยคะ และอวิชชา-
โยคะ.

นิโรธุปุฏฺฐานกุสโลติ "ปุณ จ ปรํ
ภิกฺขเว ชีณาสวสฺส ภิกฺขุโน นิพฺพานนินฺนํ
จิตฺตํ โหติ นิพฺพานโณ นิพฺพานปพฺการํ
วิเวกญฺจ เนกขมฺมาภิรตํ พุยนฺตีฏฺฏํ
สพฺพโส อาสวญฺจานิเยหิ ธมฺเมหิ"^๑
วุตฺตชีณาสวพลวเสน นิพฺพานนินฺนจิตฺตตฺตา
ชีณาสโวว นิโรธสงฺขาทสฺส นิพฺพานสฺส
อุปฏฺฐาเน กุสโล.

คำว่า เป็นผู้ฉลาดในความพราภกฺแห่งความ
ดับ มีความว่า พระชีณาสพฺพเทานัน เป็นผู้
ฉลาดในความพราภกฺแห่งพระนิพฺพาน กล่าว
คือความดับ เพราะเป็นผู้มีจิตน้อมไปแล้ว
สู่นิพฺพาน ทวยอำนาจกำลังแห่งพระชีณาสพ
ที่ตรัสไว้ว่า "ดูกรภิกฺษุทั้งหลาย ข้ออื่นยัง
มีอีก คือจิตของภิกฺษุผู้เป็นชีณาสพยอมน้อมไป
สู่นิพฺพาน โอนไปสู่นิพฺพาน เจื่อมไปสู่นิพฺพาน

^๑ องฺ. ทสก. ๒๔/๑๘๗ องฺ. เก. เจว,
ข. ป. ๓๑/๕๔๖ (ภูมิพโลภิกฺขุ
๒/๒๕๔.) องฺ. เก. จ. พลสฺสฺตฺตฺนโย.

ตั้งอยู่ในวิเวก ยินดียิ่งแล้วในเนกขัมมะ
เป็นจิตสิ้นสุดจากกรรม อันเป็นที่ตั้งแห่ง
อาสวะ โดยประการทั้งปวง" ดังนี้.

อารมมัญญฎฐานกุสลวเสนาตีอาทีสุ
กุสลนติ ฌาณ. ฌาณมปิ หิ กุสลปกุคค-
โยคโต กุสลํ ยถา ปณฺธิตปุกุคคโยคโต
"ปณฺธิตา ธมฺมา"^๑ ตสฺมา โกสลล-
วเสนาตี อตุโถ.

ในบทว่า อารมมัญญฎฐานกุสลวเสนา
(แปลว่าควยอำนาจแห่งความเป็นผู้ฉลาดใน
ความปรากฏแห่งอารมณ์) เป็นต้น มีวินิจฉัย
ดังต่อไปนี้ บทว่า กุสลํ แปลว่า ฌาณ.
จริงอยู่ แม้ฌาณก็ชื่อว่ากุศล เพราะประกอบ
ในบุคคลผู้ฉลาดเหมือนอย่างบทว่า "ปณฺธิตา
ธมฺมา" (แปลว่า ธรรมของบัณฑิต) ดังนี้
เพราะประกอบในบุคคลผู้เป็นบัณฑิต. เพราะ
ฉะนั้น จึงมีอรรถเทากั๊วว่า โกสลลวเสนา
(แปลว่าควยอำนาจแห่งความเป็นผู้ฉลาด).

๒๐๗. อิทานิ จตุสฎฐิจิยา
อากาเรตีอาที ฌาณกถาย^๒ วุตฺตมปิ

๒๐๗. บทว่า จตุสฎฐิจิยา อากาเรตี
เป็นต้น ในกาลนี้ เมทานกล่าวไวแล้วใน

^๑ อภ. ส. ๓๔/๗.
^๒ พ. ป. ๓๑/๑๖๘,
(ภูมิพโลภิกขุ ๑/๑๗๘.)

อินทริยสภาสมุพฺพเชน อิธา เนตฺวา ญาณกา ทานนำมากลาวไว้ในที่นี้โดยเชื่อม
 วุตฺตํ. ตํ เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว กับอินทริยสภา. คำนั้น ฟังทราบตามนัยที่ได้
 เวทิตพฺพ. กล่าวแล้วในหนหลังนั้นแหละ.

๒๐๘. ปุณ สมนตฺตจกฺขุสมุพฺพเชน ๒๐๘. ทานพระธรรมเสนาบดีประสงค์
 อินทริยวิธานํ วตฺตกาโม น ตสฺส จะกล่าววิธีแห่งอินทริย โดยเชื่อมกับสมันต-
 อทฺธิฏฺฐมิจฺฉติ ภิญฺจตีอาทิมาห. ตตฺถ จักฺขุอีก จึงกล่าวคำว่า น ตสฺส อทฺธิฏฺฐมิจฺฉติ
 สมนตฺตจกฺขุติ สัพพญฺญตฺตญาณํ. ปรณินทริยสฺส ภิญฺจ (แปลว่า บทธรรมอะไร ๆ ที่พระตถาคต
 วเสนาตีอาทิมา ปรณฺณํ อินทริยานํ นั้นไม่ทรงเห็นแล้ว ไม่มีอยู่ในโลกนี้) ดังนี้
 อวิโยคิตํ ทสฺเสติ. เป็นต้น. ในบรรดาบทเหล่านั้น บทว่า
 สมนตฺตจกฺขุ โดแก สัพพญฺญตฺตญาณ. ทวฺยคำวา
 ทวฺยสามารถแห่งปณฺณินทริย เป็นต้น ทาน
 แสดงถึงความไม่พรากกันแห่งอินทริยทั้ง ๕.

สทฺทหนโต ปคฺคณหาตีตีอาทีหิ เอเก- ทวฺยจตุกกะทั้ง ๕ อันมีอินทริยแต่ละอย่าง ๆ
 กิณทริยมูลเกหิ ปรณฺจหิ จตุกกเกหิ ปรณฺจณฺณํ เป็นมูล มีคำว่า เมื่อเชื่อยอมประคองไว้
 อินทริยานํ นินฺนปโยคกาเล วา ดังนี้ เป็นต้น ทานแสดงถึงความที่อินทริย
 มคฺคกฺขณเ วา เอกรสภาวํ อณฺณมณฺณ- ทั้ง ๕ มีรสเดียวกัน และเป็นอัญญมัญญปัจจัย
 ปจฺจยภาวณฺจ ทสฺเสติ. สทฺทหิตตฺตา กัน ในกาลที่มีประโยชน์อันนอมไปแล้ว หรือใน
 ปคฺคหิตนฺตีอาทีหิ เอเกกิณทริยมูลเกหิ ขณะแห่งมรรค. ทวฺยจตุกกะทั้ง ๕ อันมี

คุณประนอม ลือประ เสริฐ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปณฺจหิ จตุกฺเกหิ ปณฺจันนํ อินฺทรียานํ
 นินฺทรียวิธานํ วา ผลกาเล วา
 เอกรสภาวํ อณฺณมณฺณปจฺจยภาวณฺจ
 ทสฺเสตฺติ. ปุณฺ พุทฺธจกฺขุสมฺพนฺเชน
 อินฺทรียวิธานํ วตฺตกาโม ยํ พุทฺธจกฺขุติ-
 อาทิมาน. ตตฺถ พุทฺธจกฺขุติ
 อินฺทรียปโรปรียตฺตญาณํ อาสยานุสฺสยญาณํ
 จ. พุทฺธญาณนฺติ จ อิทํ ตเทว ทวํ,
 เสสํ เหมจฺจา วตฺตตฺถเมวาทิ.

อินทรียแต่ละอย่าง ๆ เป็นมูล มีคำว่า
เพราะเชื่อจึงประคองไว้ ดังนี้ เป็นต้น
 ท่านแสดงถึงความที่อินทรีย ๕ มีรส เป็น
 อันเดียวกัน และเป็นอัญมณฺณปจฺจยกัน ใน
 กาลแห่งความบังเกิด หรือในกาลแห่งผล.
 ท่านประสงค์จะกล่าววิธีแห่งอินทรีย โดย
 เชื่อมกับพุทธจักขุอีก จึงกล่าวคำว่า พุทฺธ-
จักขุใด ดังนี้ เป็นต้น. ในคำนั้น คำว่า
 พุทฺธจักขุ ไต่แก อินทรียปโรปรียตฺตญาณ
 และอาสยานุสฺสยญาณ. และคำว่า พุทฺธญาณ
 นี้ ก็คือญาณทั้ง ๒ นั้นนั่นแหละ, คำที่เหลือ
 มีอรรถไต่กล่าวไว้แล้ว ในหนหลังนั่นแหละ
 ฉะนั้นแล.

สทฺธมฺมปฺปกาสินียา ปฏิสัมภิตามคฺคภูจฺกถาย
 อินฺทรียกถาวณฺณา นิฏฺฐิตา.

พรรณานินทรียกถาในสัทธรรมปกาสินี
 อรรถกถาปฏิสัมภิตามรรค จบ.

ใบแจ้ง

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ขอเรียนให้ทราบว่า

1. ท่านที่ได้รับพระคัมภีร์ ฉบับ "ภูมิพลโลกิขุ" แล้วปรากฏว่าพบข้อบกพร่องในเนื้อหาพระคัมภีร์ เป็นต้นว่า

- หน้าหนังสือขาดหายไป
- เลขหน้าหนังสือไม่เรียงตามลำดับ
- ข้อความพิมพ์เลอะเลือน อ่านไม่ชัด

ฯลฯ

โปรดส่งพระคัมภีร์คืนไปยัง มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ในบริเวณวัดสระเกศ ฯ

ถนนจักรพรรดิพงษ์ กรุงเทพฯ 10100

โทร.223-0316, 221-8001

มูลนิธิ ฯ ยินดีส่งพระคัมภีร์เล่มใหม่ชุดเซยให้ท่าน ทางไปรษณีย์ทันที และจะออกค่าใช้จ่ายในการส่งหนังสือคืนให้ท่านด้วย

2. ถ้าหากท่านพบคำผิด กรุณาแจ้งมาด้วย เพื่อแก้ไขให้ถูกต้องต่อไป

ด้วยความขอบพระคุณอย่างยิ่ง.

Bhumibalo Bhikkhu Foundation

Notice

1. In case of your "Bhumibalo Bhikkhu" CANON contains the following deficiencies :

- Page(s) missing
- Page number(s) not in order
- Printing(s) unclear/unreadable

Please return such defect CANON to

Bhumibalo Bhikkhu Foundation Wat Srakesa Compound

Chakrabardibong Road

BANGKOK 10100

Tel.2230316, 2218001

The Foundation will immediately replace you with a new copy and will also refund you the return postage.

2. If you found any error(s) in your CANON copy, please let us know so that the correction(s) can be done accordingly.

Thank you very much for your kind cooperation.